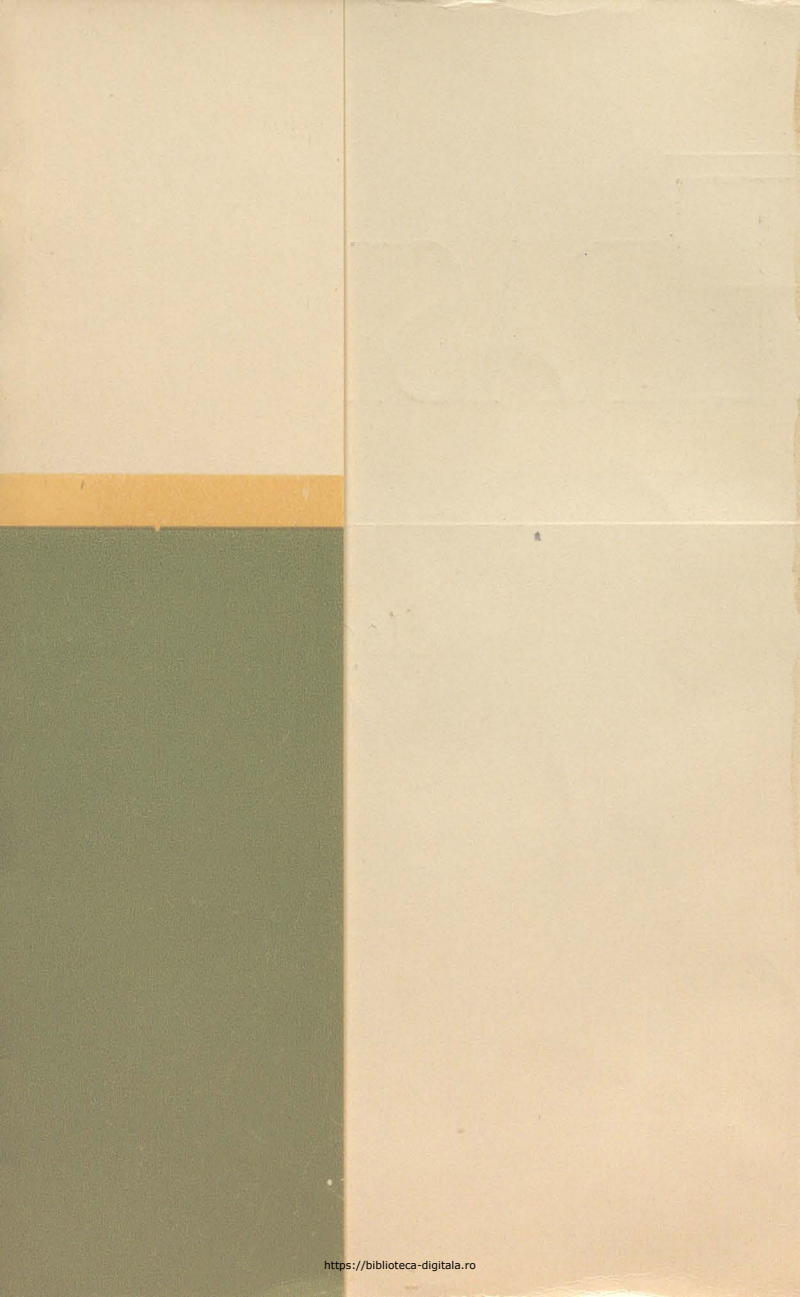

ERASMUS

Elogiul nebuniei

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

ERASMUS
ELOGIUL NEBUNIEI

ERASMUS

ERASMUS ROTTERODAMUS

ENCOMIUM MORIAE

SIVE DECLAMATIO
IN LAUDEM STULTITIAE

Al. Băneanu

ERASMUS DIN ROTTERDAM

ELOGIUL NEBUNIEI

SAU CUVÎNTARE
SPRE LAUDA PROSTIEI

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

București — 1959

Traducere și note de
ȘT. BEZDECHI

Studiu introductiv de
CONSTANTIN I. BOTEZ

Ilustrații după *Hans Holbein*

Traducerea din limba latină a fost făcută după textul latin aflat la sfârșitul volumului II din *Colloquia familiaria*, colecția Tauchnitz, Leipzig. 1893, întocmit după ediția din 1522 a lui Frobenius și revăzută de Erasmus.

VIATA ȘI OPERA LUI ERASMUS

Cînd părăsi, în aprilie 1492, la vîrsta de 26 ani, mănăstirea Steyn a augustinilor, de lingă Gouda — între Utrecht și Rotterdam — Erasmus luă cu sine și manuscrisul lucrării sale *Antibarbarorum liber* (Cartea împotriva barbarilor), scrisă în timpul cît trăise acolo ca frate și călugăr. „Barbarii“, împotriva cărora trebuia luptat pentru a salva adevărata cultură și civilizație, erau călugării franciscani, dominicani, carmeliți și augustini, pe care Erasmus îi acuza de ignoranță și obscurantism, de trîndăvie și abrutizare și pe care îi socotea vinovați de uitarea ce se așternuse peste operele marilor scriitori ai antichității greco-latine, zăvărîte în bibliotecile mănăstirești.

Pentru călugări însemna o erezie a cunoaște limba greacă și chiar a vorbi bine limba latină care, deși limbă bisericească a occidentului, pierduse, mecanizată în ritua-luri și prin ignorarea operelor literare ale antichității, incomparabila ei strălucire.

Umaniștii vor lupta — ca Lorenzo Valla în a sa *De elegantia linguae latinae* (1444) citită cu fervoare de Erasmus pe cînd era la Steyn — pentru a reda antica puritate acestei limbi care devenise un jargon scolastic și teologal. Aceasta cu atît mai mult, cu cît latina era limba creației literare și singurul mijloc de comunicare între cărturari.

Umaniștii scriau și vorbeau latinește, își latinizau sau grecizau numele — Melanchton din Schwarzerd, Olearius

din Oelschläger etc. — și, deși împrăștiați în toate colțurile Europei, erau legați între ei prin cultul antichității și prin folosirea limbii latine.

Sîntem în plin umanism, în cea mai strălucită epocă a Renașterii, „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte trăise omenirea pînă atunci“¹, cum o numește F. Engels.

Într-adevăr, dezvoltarea capitalismului, mai întîi în orașele italiene și apoi în Țările de Jos, dă naștere aceluși splendid avînt al personalității umane descătuse de tiparele religioase și feudale. Era o epocă care „avea nevoie de titani și care a avut titani, ca gîndire, pasiune și caracter, ca multilateralitate și erudiție“². Se urmărea dezvoltarea completă a personalității omenești, căutîndu-se modelele păgîne din antichitatea greco-romană. Cauzele acestei „răsturnări“ au fost schimbările intervenite în forțele de producție și relațiile de producție. În Italia au apărut „zorii erei moderne capitaliste“³, și, în orașele italiene, în Florența în primul rînd, s-au înființat, încă din secolul XIV, manufacturi — forma primitivă a industriei capitaliste⁴. Noua clasă apărută în istorie, burghezia, avea nevoie de diplomați, juriști, secretari și scriitori care să conducă afacerile și politica, ca și de pictori, sculptori și arhitecți care să clădească edificii și să împodobească palatele. Astfel, o dată cu burghezia se creează o categorie de intelectuali, cărturari și artiști în slujba burgheziei, pe atunci clasă progresistă în ascensiune.

În acest mediu eterogen, în care formele de producție capitaliste se dezvoltau în sînul orînduirii feudale, s-a născut o cultură nouă care a primit numele de cultura Renașterii. Conținutul ei ideologic — în știință, filozofie, literatură — e numit umanism, de la *humanus*, omenesc. Termenul apare în secolul XVI, dar încă din secolul XV se

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 5.

² *Ibidem*.

³ K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, ediția a V-a, Buc., 1954, E.P.L.P. p. 29.

⁴ Cf. K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, Buc., 1957, p. 713.

folosea expresia *humanitas*, în sensul de cultură laică — *studia humana* opuse învățaturii teologice — *studia divina*.

Principala trăsătură a culturii Renașterii e caracterul ei laic, spre deosebire de caracterul religios al culturii feudale. „Știința marxist-leninistă consideră cultura Renașterii ca o cultură burgheză timpurie, născută o dată cu modul de producție nou, capitalist”¹. Umanismul considera omul, cu năzuințele și interesele sale pămîntești, ca fiind valoarea primordială, în opoziție cu concepția ascetică și clericală din timpul evului mediu, cînd omul era îngenunchiat în fața divinității, a suzeranului și a breslei. Pentru umaniști omul se află în centrul concepției despre lume. Se afirmă acum dreptul omului la fericire, aci pe pămînt și nu în viața viitoare, o dată cu credința în puterile nelimitate ale rațiunii omenești.

Individualismul stă la baza întregii concepții despre lume a burgheziei și el apare cu violență în umanism și Renaștere.

În noile condiții ale relațiilor de producție capitaliste, o dată cu apariția concurenței, fiecare reprezentant al noii clase burgheze a început să simtă necesitatea încordării maxime a forțelor individuale.

Cultul individualismului a dus la dezlănțuirea unui dinamism nestăvilit care prețuiește eficiența, succesul obținut prin orice mijloace. Interesați în descătușarea de ceea ce era vechi, oamenii Renașterii supuneau criticii instituțiile și concepțiile orînduirii feudale. Ei ridiculizau ascetismul și abstenența propovăduită de biserica catolică, aroganța și trîndăvia feudalilor, pedanteria scolasticii, prejudecățile nobililor și fariseismul și decăderea morală a clerului.

În Renașterea timpurie — secolele XIV și XV — găsim ideile umaniste în opera lui *Boccaccio* ca și în tratatul epicurian *De voluptate* al lui *Lorenzo Valla*, care reco-

¹ *Istoria evului mediu*, sub red. acad. E. A. Kosminski și S. D. Skazkin, Buc., 1955, Litogr. Minist. Invăț., cap. XXV, Formarea ideologiei burgheze, Renașterea timpurie și umanismul.

mandă plăcerile vieții pămîntești, drept singura cale spre fericire. În secolul următor, François Rabelais, contemporan cu Erasmus, va ridiculiza întreg sistemul ascetic și religios al concepției medievale despre lume.

Erasmus, „prințul umanistilor“, cum i s-a spus, va lupta și el împotriva rînduieiilor bisericești și feudale, atacînd monahismul și războiul.

Prima sa lucrare, *Cartea împotriva barbarilor*, îndreptată în contra călugărilor, va apare cu mult mai tîrziu, sub formă de dialog, gen literar foarte răspîdit în Renaștere și care avea avantajul că îngăduia exprimarea pe această cale oarecum ocolită a unor opinii socotite ca subversive. Atacurile împotriva monahismului vor fi o temă reluată de Erasmus și în alte scrieri ale sale, în *Elogiul nebuniei* (1511), precum și în *Colloquia* (Convorbiri) (1518—1522).

A doua plagă medievală împotriva căreia a luptat Erasmus toată viața a fost războiul, principala ocupație a nobililor și cea mai lucrativă ocupație a cavalerilor feudali. Într-un moment cînd Europa era sfișiată de conflicte interminabile, Erasmus se ridică cu toate puterile sale împotriva acestei calamități și anunță că va veni timpul cînd „se va considera ca nebunesc, bestial și necreștinesc să se deschidă iarăși gura războiului“.

În 1502 el scrie în *Manualul ostașului creștin* (Enchiridion militis christiani): „Priviți aceste războaie rebunești în care muritorii se distrug unii pe alții ca fiarele pentru cea mai mică pricină!“. În peregrinările sale, Erasmus se ciocnea la fiecare pas de războaie și de urmările lor dezastuoase: intrarea trupelor franceze îl silesc să părăsească Italia (1509); în Anglia întilnea la tot pasul ruine și cenușă, rămase după Războiul celor două roze; Germania era sfișiată de lupte interne.

Între 1504 și 1517, el scrie împotriva războiului *Quere-la pacis* (Jeluirea păcii) (1517) și cunoscutele colloquii *Dulce bellum inexpertis* (Războiul este plăcut celor care nu l-au încercat) (1515) și *Scarabeus aquilam quaerit* (Scarabeul cercetează vulturul), în care se arată că războiul e

plăcut doar celor care nu-l fac, comandanților și principilor.

Erasmus e un mare prieten al păcii, dezvăluind monstruoșitatea războiului într-un secol când acesta apărea ca lucrul cel mai obișnuit și firesc — aproape cu jumătate de mileniu înainte ca mișcarea pentru pace să cuprindă masele largi de pe tot globul. Erasmus ura fanatismul și disprețuia violența: *mihi nunquam placuit tumultus* — va spune el. Patimii discuțiilor teologale îi va opune faimoasa ironie erasmiană. Erau străine concepțiilor sale orice credință confuză, orice pornire irațională. Iubea doar libertatea și gândirea liberă, fără constrângeri dogmatice și teologice.

Intrat în călugărie la vârsta de 18 ani, Erasmus părăsește pînă la urmă mănăstirea Steyn la 26 ani, pentru a nu se mai reîntoarce niciodată cu toate apelurile, injoncțiunile, avertismentele și amenințările superiorilor. Totuși umbra mănăstirii îl va urmări tot timpul din pricina jurămîntului călugăresc și vor trebui dispense papale ca, începînd din 1517, Erasmus să fie scutit de obligația de a purta veșmîntul augustinilor sau de a ține posturile prescrise de canoanele bisericești.

Erasmus nu avusese vocația monahală nici în adolescență. La optsprezece ani, fără părinți, îndemnat de un tutore grăbit să scape de răspunderea educației ca și de socotelile tutelei, intră la augustinii de la Steyn. În notele sale biografice, cuprinse în *Epistola către Servatius*, în *Epistola către Grunnius* și în *Compendium vitae* — scris de Erasmus în 1524, când avea 58 ani și trimis prietenului său Conrad Goclin, profesor la Universitatea din Louvain, pentru a servi ca biografie după moartea sa — el relatează presiunile și ademenirile exercitate asupra sa în scopul de a-l face să intre la mănăstire. „Aveam oroare de ceremoniile monahale și iubeam libertatea“, va scrie el mai tîrziu unui prieten.

Ocazia de a-și cîștiga într-o măsură libertatea se oferă atunci când episcopul de Cambrai, de care depindea mănăstirea Steyn, pregătindu-se să plece la Roma, avea

nevoie de un secretar latin. Erasmus fu propus pentru această sarcină și astfel putu să părăsească mănăstirea. Episcopul nu mai pleacă la Roma, dar Erasmus obține permisiunea de a merge la Paris pentru a-și lua doctoratul în teologie la Sorbona.

La Paris, unde ajunge în toamna anului 1495, Erasmus intră la Colegiul Montaigu, situat lângă biserica Ste. Geneviève, pe locul unde este astăzi biblioteca cu același nume. Colegiul avea o tristă faimă de mizerie și vermină. Rabelais, mai târziu, îl va numi „colleige de pouillerie“ (colegiul păduchimii).

Erasmus locuia în *domus pauperum* rezervat clericilor săraci, cărora li se impunea un regim ascetic pe care firea sa plâpândă nu-l suportă. Erasmus se îmbolnăvește în primăvara anului următor.

Într-un colloquiu intitulat *Ichthyophagi* (Mîncătorii de pește), el va descrie viața din colegiul Montaigu „unde zidurile exhală teologie și de unde nu te alegi decît cu boli de stomac și cu lux de păduchi“.

Erasmus părăsește colegiul și trăiește dînd lecții de latină și retorică tinerilor care veneau din Anglia sau Țările de Jos la Paris pentru studii. Astfel cunosc pe William Blount, lord Mountjoy, care îl va invita în Anglia, pe Robert Fisher, vărul umanistului englez John Fisher, al cărui prieten va deveni, și pe Thomas Grey, înrudit cu puternice familii engleze.

Era încă de atunci un desăvîrșit latinist. „Avea toate darurile spiritului și cea mai fericită memorie, știind pe de rost de copil, tot Terențiu și Horațiu“, va scrie Beatus Rhenanus, biograful său. Autorii săi preferați sînt, dintre poeți, Vergiliu, Ovidiu, Horațiu, Juvenal, Marțial, Lucian, Tibul și Propertiu, iar dintre prozatori Cicero, Quintilian, Salustiu și Terențiu. În latină Erasmus scrie cu ușurință, cunoaște perfect prozodia și practică toate genurile poetice.

Figura proeminentă a umaniștilor la Paris era Robert Gaguin, autor al unei istorii a Franței [*Compendium de origine et gentis Francorum* (Scurtă istorie a originii și

faptelor francezilor (1495)]. Ca umanist, cunoscînd admirabil latina, dar ignorînd franceza, Erasmus îi dedică un poem latinesc, însoțit de o scrisoare de elogii, pe care Gaguin o va publica în fruntea operei sale, ca prefață, în ediția din 1497. Astfel numele lui Erasmus deveni cunoscut în cercurile umanistilor. Sîntem la începuturile răspîndirii tiparului, introdus cu cîțiva ani mai înainte la Paris de Guillaume Fichet care tipărise pentru prima dată *De officiis* a lui Cicero și *De elegantia* a lui Lorenzo Valla. Erasmus va beneficia de această mare invenție modernă și o strînsă amiciție îl va lega de marii tipografi ai vremii — Aldo Manuzio din Veneția și Jean Froben din Basel — care vor tipări numeroasele ediții ale operelor erasmienne. Deocamdată obține (în 1497) gradul de bacalaureat în teologie la Sorbona și-și face proiectul să plece în Italia, la Bolonia, care avea o faimoasă universitate, pentru a-și trece doctoratul.

Viața la Paris pentru Erasmus e extrem de grea. Lipsurile materiale îl chinuiesc. „Nimeni nu e mai nenorocit ca mine; viața mea e o Iliadă de nenorociri“. În acest timp scrie pentru Thomas Grey, elevul său, un tratat intitulat *De ratione studii* (Despre metoda de studiu) și un manual de artă epistolară, *De conscribendis epistolis* (Despre compunerea scrisorilor) care vor fi publicate mult mai tîrziu. Erasmus se exercitase încă din tinerețe să scrie scrisori și ajunsese la o artă desăvîrșită a stilului epistolar. De altfel, într-o vreme cînd nu erau nici reviste, nici ziare, scrisoarea era singurul mijloc de comunicație între cărturari și Erasmus a purtat o imensă corespondență — scriind pînă la patruzeci de scrisori pe zi. Ni s-au păstrat peste 2 500 de scrisori (ediția din 1538) și în timpul vieții corespondența sa a fost tipărită în douăsprezece ediții.

În 1499, invitat de lordul Mountjoy, Erasmus pleacă în Anglia.

Trecuseră patrusprezece ani de la sfîrșitul Războiului celor două roze și țara intrase, sub Enric VII, într-o epocă de relativă stabilitate. Se cultivau literale și artele. Umanismul era în floare la universitățile din Oxford și Cam-

bridge. Introdus într-o societate cultivată, Erasmus este prețuit pentru erudiția și spiritul său. Aici cunoaște pe Thomas Morus, autorul *Utopiei*, de care îl va lega o strînsă prietenie ce va dura toată viața. Întîmpinat la Oxford de umaniști — John Colet, Grocyn, Linacre — e solicitat să țină un curs la universitate. Erasmus rămîne doar cîteva luni la Oxford, dar începe aci să studieze limba greacă și să alcătuiască faimoasele sale *Adagii* (adagium — sentință morală, proverb), sentințe culese din autorii greci și latini, însoțite de un comentariu, care îl vor face celebru.

Prima ediție apare la Paris în 1500 și cuprinde opt sute de sentințe; ediția definitivă, tipărită în 1508 la Veneția, va cuprinde de patru ori atîtea.

Pentru toți cei care se interesau de gîndirea și literatura antică, *Adagiile* (*Adagiorum collectanea* [Culegere de sentințe]) sau *Adagiorum chiliades* (Hiliadele de sentințe) țineau loc de o întreagă bibliotecă. Pe atunci cărțile erau rare și scumpe. Tiparul era încă la început și cele mai multe opere grecești și latinești nu existau decît în copii-manuscrite, mai ales păstrate în bibliotecile mănăstirilor sau universităților unde erau greu de consultat; aceasta și explică marele succes al *Adagiilor*.

Culegerea dovedea o adîncă cunoaștere a literaturii antice și o incomparabilă erudiție. Comentariile care însoțeau *Adagiile* erau mici studii — unele din ele tipărite și separat — în care Erasmus își dezvoltă propriile sale idei. În această operă gîndirea antică era apropiată de creștinism, care devine astfel doar o filozofie morală. Fanatismul, intransigența și violența sînt condamnate, abuzurile bisericii sînt denunțate, iar ignoranța și ipocrizia călugărilor sînt persiflate. Cartea avu un succes imens și pînă la sfîrșitul secolului se tipăriseră încă 132 de ediții.

Reîntors în Franța, Erasmus duce o existență precară, chinuit de lipsuri materiale. Alungat de ciurma care bîntuia la Paris, se refugiază mai întîi la Orléans și apoi la Louvain, unde se afla o celebră universitate. Aici termină acel *Enchiridion militis christiani* în care creștinismul apare mai degrabă ca o morală decît ca o religie și unde

recomandă — așa cum va face Luther ceva mai târziu — apropierea de evanghelii și părăsirea ceremoniilor și riturilor deșarte, prescrise de biserică. Prețuit de cercul de umaniști din Louvain, Erasmus e solicitat să facă un curs la universitate și ține în anul 1504 lecții de retorică și poezie. În Biblioteca din Louvain descoperă lucrările lui Valla, tratatul epicurian *De voluptate* și *Adnotationes*, exegeză critică a Noului Testament, în care se arată greșelile de traducere și mutilările de sens cuprinse în *Vulgata* (traducere făcută de Ieronim). Era pentru prima oară când un modern întreprinde o revizuire a textului latin oficial și consacrat al evangheliilor, prin confruntarea cu originalul grec.

Erasmus face proiectul unei noi traduceri corectate a Bibliei după textul grecesc, cu care se va ocupa în ultimii douăzeci de ani ai vieții sale. Tot aci găsește și opera lui Lucian, marele satiric grec, care va exercita o însemnată influență asupra gândirii sale.

Întors în Franța pentru a se îndepărta de mănăstirea Steyn de care la Louvain era prea aproape și unde era cu insistență invitat să revie, îngrijește tipărirea la Paris a *Adnotărilor* lui Valla (care fuseseră păstrate în manuscris), cu o scrisoare de dedicație către Cristophor Fisher, viitor episcop al Irlandei, a cărui protecție o invocă pentru publicarea acestei opere care schimba versiunea consacrată de biserică. Invitat de Mountjoy, Erasmus pleacă din nou în Anglia, unde rămîne de astă dată un an. Frecventează pe umaniști, se împrietenește cu Thomas Morus și John Fisher și se înscrie la Cambridge în vederea doctoratului în teologie. Dar studiile sale sînt întrerupte de propunerea de a însoți în Italia doi tineri care plecau să studieze la Bolonia. Erasmus acceptă. Împreună cu tovarășii săi călătorește prin Paris, Lyon, Savoia și străbate Alpii prin Mont Cenis.

Italia era patria umanismului, țara unde vestigiile antichității clasice erau evocate la fiecare pas. Orașele italiene erau în plină prosperitate. Comerțul și industria cultivate de burghezie le aduseseră mari bogății. Artele și

literele erau în floare. Bibliotecile ei cuprindeau încă numeroase manuscrise inedite, textele grecești abia acum erau scoase la iveală, iar monumentele antice erau prețuite și venerate.

Cu emoție pășește Erasmus pe pământul antichității clasice în toamna anului 1506. Călătorii ajung întâi la Turin unde facultatea, în baza răspunsurilor sale, acordă lui Erasmus titlul de doctor în teologie (4 septembrie 1506) și se îndreaptă apoi prin Milano spre Bologna, unde universitatea, cea mai veche din Italia alături de cea din Salerno, atrăgea încă din secolul XIII tineri studiosi din toate țările Europei. Dar în același timp cu Erasmus și tovarășii săi, se îndreaptă spre Bologna și oștile papale, avînd în frunte pe războinicul papă Iulius II, împreună cu trupe franceze trimise în ajutor de Ludovic XII, regele Franței.

Erasmus găsește mai prudent să evite Bologna și pornește spre Florența. Republica florentină cunoștea frământări politice după moartea lui Pietro de Medicis, căzut în bătălia de la Garigliano (decembrie 1503). Prosperitatea scăzuse, dar artele erau prețuite și cultivate. Dintre umaniștii italieni, precursori imediați ai lui Erasmus, Marsilio Ficino, traducătorul lui Platon și Plotin, nu mai era în viață, Pico della Mirandola și Angelo Poliziano muriseră cu cîțiva ani mai înainte. Academia platonicească întemeiată de Lorenzo I de Medicis, în grădinile din Corregi, nu mai exista. Totuși amintirea lui Savonarola, cel ars pe rug cu opt ani mai înainte pentru că se ridicase împotriva abuzurilor bisericii și disoluției moravurilor, putea să dea de gîndit lui Erasmus.

Machiavelli era secretarul republicii. Pe străzile sau piețele Florenței acești doi mari contemporani au trecut probabil unul pe lîngă altul, dar nu s-au cunoscut.

Războiul se sfîrșise și Erasmus, împreună cu cei pe care-i însoțea, ajunge la Bologna, unde asistă la intrarea triumfală a războinicului papă în orașul cucerit. Pentru a celebra victoria, Iulius II cheamă pe Michelangelo de la Roma și îi comandă o uriașă statuie de bronz.

Deși bine primit în cercul umaniștilor din Bolonia — Paulo Bombasio, Scipion Fortiguerra — Erasmus nu suportă climatul călduros și, la sfârșitul anului 1507, îl găsim la Veneția, oaspete al faimosului tipograf Aldo Manuzio, unde va rămîne zece luni. Veneția era pe atunci în culmea gloriei și bogăției. Comerțul maritim cu Levantul era monopol venețian, procurînd o mare prosperitate și, prin diplomație mai mult decît prin războaie, republica venețiană își asigurase posesiuni în Italia (orașele Ravenna, Faenza, Cesena și Rimini) și în Mediterana (Cipru). Instituțiile și politica ei, lăudate de Machiavelli, făcuseră din Veneția cel mai puternic dintre statele italiene. Apărat de apă împotriva invaziei, orașul construit în lagune e împodobit cu palatele patricienilor, cu biserici și cu edificii somptuoase. Școala de pictură cuprindea pe atunci multe nume celebre. Atelierele lui Tizian, Giorgione, Carpaccio, Giovanni Bellini atrăgeau artiști din toate colțurile Europei. Din Germania, Albrecht Dürer locuiește aici un timp destul de îndelungat.

Aldo Manuzio, umanist și tipograf, îl găzduiește pe Erasmus și îi publică ediția definitivă a *Adagiilor* (1508). Culegerea fusese completată grație concursului dat de umaniștii Lascaris, Marcus Musurus, Egnazio, Aleander, care puseseră la dispoziția lui Erasmus tezaurul lor de texte grecești inedite.

Către sfârșitul anului, Erasmus pleacă la Padova unde urma să dea lecții de retorică unui nobil scoțian, Alexander Stuart. Padova era posesiune venețiană. Patrie a lui Titus Livius în antichitate, orașul adăpostea una din cele mai vechi și renumite universități europene. Dante și Petrarca studiaseră acolo. Umanismul era în floare și Erasmus a putut să cerceteze vechile manuscrise grecești ale bibliotecii. Dar războiul declarat de papă venețienilor îl silește să plece în grabă și, împreună cu elevul său, se îndreaptă prin Ferrara către Siena care era republică independentă, sub protecția Franței. Orașul era înfloritor și liniștit, strîns în jurul splendidei catedrale cu ziduri albe și negre din Piazza del Campo. Sub conducerea lui Pan-

dolpho Petrucci, al cărui talent politic e lăudat de Machiavelli, Siena evită războiul cu Cezar Borgia și cunoaște o epocă de prosperitate. Pinturicchio lucrea la admirabila frescă din Biblioteca catedralei, iar universitatea era celebră. Dar Roma era aproape. Lăsându-și elevul la Siena, Erasmus ajunge aici în februarie 1509.

Statul pontifical intrase în jocul complicat al politicii italiene. Papii căutau să cîștige ca putere politică și militară ceea ce pierduseră pe plan spiritual. Ei devin adevărați principii războinici ai Renașterii, utilizînd toate armele permise și nepermise ale politicii de atunci.

În această epocă de transformări sociale, Roma rămîne centrul artelor și al erudiției. Chiar în anul în care Erasmus ajunge în „cetatea eternă“, Raphael Sanzio începe să picteze „Disputa sfintei împărtășanii“ în „camera semnăturii“ la Vatican, iar Michelangelo lucrează la Capela Sixtină.

Serbări religioase și profane animau orașul și, după o tradiție bine stabilită, cetățenii se bucurau de suficientă libertate pentru a critica guvernul pontifical și chiar pe papă. Prin epigrame răspîndite în foi volante — afișate lîngă statuia lui Pasquino, de unde și numele de „pasquinade“ — evenimentele vieții romane erau comentate și papii nu erau cruțați de ironia mușcătoare a acestor pamflete.

Cardinalii desfășurau un lux princiar, nepotrivit cu preceptele bisericii, ceea ce va provoca indignarea lui Luther, chemat la Roma, un an mai tîrziu ca să se disculpe.

În chiar centrul catolicismului, religia nu mai ținea locul întii, iar papii și cardinalii nu mai erau decît seniori doritori de putere, bogăție și petreceri.

Erasmus, precedat de renumele de autor al *Adagiilor*, e primit în cercurile erudiților și umaniștilor. Tommaso Inguirami îi deschide biblioteca Vaticanului, tezaur de prețioase manuscrise, iar Filippo Beroaldo și Jacques Sadolet îi pun la dispoziție colecțiile lor. Cardinalul Jean de Medicis, viitorul papă Leon X, și cardinalul Raphael

Riario îi acordă prietenia. Erasmus se gîndește să se stabilească la Roma unde i se oferise o funcție la cancelaria pontificală și unde îl cîștigaseră bogăția bibliotecilor, libertatea de care se bucura fiecare, plăcerea conversațiilor cu erudiții și bucuria pe care o dă vederea monumentelor antice. Prietenii săi insistă ca să-l reție. Cardinalul Grimani, un desăvîrșit erudit, îi oferă ospitalitatea în faimosul său palat ce fusese construit pentru ambasada venețiană, pe locul cel mai salubru al Romei.

Erasmus se hotărăște totuși să plece, chemat fiind în Anglia de lordul Mountjoy și dezgustat de războiul care începuse în Italia, între papă și republica venețiană. În Anglia murise Enric VII și urmașul său, Enric VIII, pe care Erasmus îl cunoscuse pe cînd era adolescent, promitea a fi un protector al literelor și artelor. Mountjoy își punea cele mai mari speranțe în Erasmus și îl chemă insistent la Londra; îi trimite chiar și bani de drum.

Erasmus pleacă pe la sfîrșitul lui iunie prin Florența. Alăturîndu-se unui grup de călători pentru mai multă siguranță, traversează Apeninii și prin Bolonia urcă spre nord, prin Elveția de azi, spre Constanța, ajunge la Strasburg de unde coboară pe Rin pînă la Anvers.

În toamna lui 1509 Erasmus e în Anglia, găzduit de Thomas Morus în locuința sa de la țară, la Bucklesbury. Aici, în cîteva zile de odihnă, el scrie lucrarea la care meditasese în lungile etape ale călătoriei sale, *Elogiul nebuniei*, satiră a întregii societăți occidentale, privită în momentul destrămării feudalității și a începuturilor capitalismului. Cartea era dedicată lui Thomas Morus „celui mai scump dintre amici” — cum spunea Erasmus în prefață — făcînd cu acest prilej și o glumă filologică: în grecește nebunie se spune $\mu\omega\rho\iota\alpha$, nume pe atît de apropiat, de Morus, pe cît de departe era acesta de înțelesul acestui cuvînt.

Elogiul nebuniei (*Encomium moriae* sau *Laus stultitiae*) critică tot ce însemna atunci autoritatea, sub toate formele: principii și regii, teologii, prelații, călugării și papii erau tratați fără cruțare. Atacurile cele mai violente

sînt îndreptate împotriva ierarhiei bisericești. Cartea pare, la început glumeață, fără răutate.

Nebunia apare ca un personaj de teatru, în costum de bufon, însoțită de doamnele ei de onoare: Lingușirea, Uitarea, Trîndăvia, Plăcerea, Pofta și Sminteala (p. 12-13) și începe prin a-și face propriul elogiu (p. 6) arătînd că sub imperiul său se află întreaga activitate omenească. Nebunia sau Prostia își are rolul ei în dragoste, în prietenie, în căsătorie, în politică și chiar în înțelepciune „căci proștii sînt la drept vorbind cei mai cumiți” (p. 37). Dragostea cuprinde un grăunte de prostie căci îndrăgostiții nu mai văd defectele iubitei și Cupidon face ca și femeile urîte să pară frumoase.

Tonul glumeț se schimbă cînd e vorba de prinți, de filozofi pedanți, de călugări, de episcopi, cardinali și papi. În locul glumei apare sarcasmul și causticitatea erasmiană. Capetelor încoronate le plac mai mult nebunii decît înțelepții, de care se feresc de frică să nu se găsească vreunul care să le spună adevărul. Ei sînt siliți să aibă în loc de prieteni, numai lingușitori, dar — privilegiu al prostiei — ei angajează la curțile lor cîte un nebun sau măscărici care spune lucrurilor pe nume, deoarece nu e luat în serios. Singura lor grijă e de a născoci metode noi pentru a spori birurile și a ușura punga cetățenilor.

Critica pe care o face domnitorilor și regilor ce-și văd de interesele personale și jefuiesc poporul este pornită dintr-o adîncă revoltă față de nedreptățile observate peste tot. Despre astfel de conducători se exprimă el ironic: „Ei (domnitorii) își închipuie că și-au împlinit datoria de domnitor, dacă fac dese partide de vînătoare, dacă cresc cai de rasă, dacă vînd slujbe și dregătorii în folosul lor personal și născocesc metode noi de a ușura pungile cetățenilor spre a le umple pe ale lor” (p. 141).

După Erasmus, un stăpînitor trebuie „să îngrijească de interesele obștești, nu de ale sale”, „nu trebuie să cugete decît la binele obștesc” și „nu trebuie să se abată nici cu o lățime de deget de la legile al căror autor și împlinitor este” (p. 139-140). „Prin purtarea lui cinstită, poate, ca o

stea mîntuitoare, să aducă cea mai mare înflorire treburilor omenești, ori, ca o cometă aducătoare de moarte, să stîrnească prăpădul tuturor“ (p. 140). De asemenea, observă Erasmus, „deoarece în situația lui de monarh e înconjurat de tot felul de plăceri, de o libertate nelimitată, de lingușire și de lux — lucruri ce obișnuiesc să-l îndepărteze din calea dreptății — el trebuie să se străduiască cu atît mai virtos și să vegheze cu atît mai multă grijă, ca să nu-și nesocotească, nici chiar din greșală, datoriile sale“ (idem).

Așa ar trebui să fie, după Erasmus, regii. Dar „ei cred că îndeplinesc îndeajuns obligațiile unui bun rege punînd în mișcare expediente pecuniare spre a devora substanța popoarelor și a se îngrășa cu sîngele supușilor lor“. Meseria lor e războiul, pentru care trebuie „cît mai multă îndrăzneală și cît mai puțină minte“ (p. 31). De altfel, după cum am mai arătat, condamnarea războiului este una din temele favorite ale lui Erasmus.

Viața de curte nu scapă criticii erasmienne. El ridiculizează nerozia și incultura curtenilor, slugărnicia și josnicia lor, viața desfrînată și ușuratecă, dăunătoare statului și potrivnică intereselor poporului.

Ridicîndu-se împotriva bunului plac al regilor și curtenilor, Erasmus subliniază nevoia de a lega legile de interesele cetățenilor. De pe această poziție, el critică pe oamenii de legi care, îmbicsiți de metode scolastice, „rostogolesc fără încetare bolovanul lui Sisif și abia își trag sufletul de noianul de legi ce se repetă, fără a se interesa dacă răspund la nevoi adevărate“ (p. 120).

Cărturarii și gramaticii sînt niște nerozi dacă se consideră fericiți, frămîntînd ani de zile regulile gramaticale și părțile discursurilor. Ei sînt dăunători statului pentru că nu deprind arta de a trăi în mijlocul oamenilor; înțelepciunea lor, searbădă și dogmatică, este o piedică în cîrmuirea treburilor obștești.

Filozofii, care pretind că știu totul, sînt atinși și ei de sminteală cînd susțin că văd universalele, elementele, „quidditățile“ și „ecceitățile“ pe care un om cu mintea în-

treagă nu le poate vedea. Erasmus ridiculizează scolastica; știința goală, fără conținut, în cadrul căreia aveau loc discuții sterile care pierdeau din vedere adevărul. De aceea pretențiile argumentări scolastice sînt numite de el simple arguții oțioase. Acești înțelepți ai scolasticii se preocupă de probleme lipsite de importanță și, cufundați în cărți religioase și filozofice, nu învață din ele decît vorbe deșarte și artificii sofistice. Acestora le opune Erasmus totdeauna omul de bun simț, activ și util în viața socială, pe care îl privește cu deosebită simpatie.

Teologii sînt numiți „buruiană rău mirositoare“. Sprijiniți pe un zid de definiții, corolari și propoziții implicite și explicite și încurcați de subtilități rafinate, ei uită simplitatea credinței și lucrarea binelui. Angajați în dispute și controverse, ei își improașcă adversarii cu întunerice și siluiesc textele „sfinte“ ca să obțină argumente „întinzînd sfînta scriptură ca pe o piele“ (p. 73). Călugării nu învață nimic, nici măcar să citească și își închipuie că desfată urechile divinității atunci cînd cîntă fără să înțeleagă cîteva stihuri din psaltire. Evlavia lor e pur formală, fiind foarte riguroși la veșminte și ritualuri, dar călcînd cu ipocrizie „adevărata credință“. Nu se ating de bani, decît purtînd mănuși, mănîncă o dată pe zi, dar mănîncă cît zece, postesc, dar se îndoapă cu tot felul de mîncări de pește. Devoțiunea lor se manifestă prin practici absurde: unul a stat pironit 55 ani în același loc, un altul a tăcut ani de zile, altul a trăit în singurătate. Aflînd secretele oamenilor, la spovedanie, ei sînt și primejdioși prin indiscrețiile ce pot să facă. Predicile lor sînt grosolane și fără artă, maimuțărind în chip caraghios toate regulile pe care ni le-au lăsat retorii antichității.

Episcopii imită felul de trai al principilor. Ei uită misiunea lor, cuprinsă în numele pe care îl poartă, anume aceea de a supraveghea și a ocroti și urmăresc, ca și principii, doar să strîngă bani.

Cardinalii, care se pretind urmași ai apostolilor, dacă și-ar da seama că ei au misiunea să ajute, să mîngîie, să învețe turma credincioșilor și să prevină, să potolească

războaiele, să se împotrivescă domnitorilor răi, să-și verse sîngele și să-și jertfească averea, nu ar mai umbla după o asemenea slujbă.

Erasmus arată că, dacă suveranii pontifi, care pretind că țin pe pămînt locul lui Hristos, ar încerca să imite viața lui, adică sărăcia, ostenețile și disprețul său pentru plăcerile lumești, cine ar mai cumpăra această slujbă cu toate averile lui sau, după ce a cumpărat-o, cine ar mai căuta s-o păstreze prin sabie, otravă sau samavolnicie (p. 93). Gri-jile ce le revin ca șefi ai bisericii sînt lăsate pe seama lui Petru și Păvel, iar ocupația lor de căpetenie o constituie serbările și desfătările.

Papii cred că au mulțumit pe Hristos dacă, într-o ținută teatrală, își joacă rolul la ceremonii. Ei distribuie binecuvîntări și afurisenii și își măresc patrimoniul cu moșii, vămi, tributuri și orașe întregi. Cu toate că războiul e atît de nelegiuit, că tîlharii sînt cei mai mari meșteri în această privință, papii au făcut din război îndeletnicirea lor de căpetenie.

Către sfîrșitul cărții critica instituțiilor religioase devine critica religiei însăși, care e considerată „mai înrudită cu nebunia decît cu înțelepciunea“ (p. 112). Critica teologiei, a instituțiilor și rînduielilor religioase constituie partea cea mai importantă a ideilor cuprinse în *Elogiul nebuniei*.

Printre altele, Erasmus ia atitudine împotriva indulgențelor, a tuturor exagerărilor, a superstițiilor și a practicilor de tot soiul, întreținute de cler, căruia îi aduceau cîștiguri numeroase, profitînd de ignoranța și credulitatea maselor. Merită de asemenea a fi subliniată și afirmația că evlavia este mai răspîndită acolo unde nu pătrunde știința. Bigoții sînt pentru el niște bufoni. Fuga de plăceri și de tot ceea ce întreține viața și sănătatea omului, a asceților, este considerată o adevărată sminteală. Tot smintelii și prostiei se datorește și credința într-o viață viitoare.

Prevăzînd furtuna pe care avea să o dezlănțuie publicarea lucrării, Erasmus arată în prefață că „de totdeauna

a fost îngăduită scriitorilor libertatea de a înfățișa, nepedepsiți, umorul vieții celei de toate zilele, cu rezerva însă ca această libertate să nu se transforme în patimă“, și cere lui Morus „să apere această operă dedicată lui“.

Ca și în *Colloquii*, Erasmus uzează de un subterfugiu. Părerile exprimate sînt ale Prostiei, și toată lumea știe că prostia e iresponsabilă și nu trebuie luată în serios. Pe de altă parte, proștii, bufonii au toate îndrăznelile și li se acordă privilegiul de a spune adevărul în față, chiar puternicilor zilei. Acest artificiu a îngăduit lui Erasmus să-și spună părerile și să facă critică socială într-un timp cînd lucrul acesta nu era lipsit de primejdii. La șase ani după moarte, în ianuarie 1542, Erasmus va fi condamnat în Sorbona, pentru *Elogiul nebuniei*, ca un eretic și blasfemator.

Erasmus dă lucrarea la tipar în 1511, la Paris, profitînd de momentul cînd izbucnise un conflict între Franța și papa Iulius II. Cartea avu un mare succes datorită calităților sale literare și cu deosebire prin faptul că ataca mai ales pe teologi, pe papi și pe călugări. Pînă la sfîrșitul secolului XVI *Elogiul nebuniei* atinsese 58 ediții.

Ideea procedurii literar al lucrării e probabil să-i fi fost sugerată de „Corabia proștilor“, lucrarea umanistului Sebastian Brant, apărută în dialectul alsacian (*Das Narrenschiff*) și tradusă în latinește (*Stultifera navis*) cu cîțiva ani mai înainte. Brant trece în revistă pe așa-zii nebuni din lumea asta și își bate joc de profesori, de juriști, de principii și de prelații bisericii, arătînd ce prostească este ambiția, suficiența, pedanteria lor. Ca într-o arcă a lui Noe, toate categoriile sociale sînt reprezentate în corabia care va aborda la Narragonia, paradisul nerozilor. Lucrarea lui Brant e mai mult distractivă, fără a avea adîncimea și înverșunarea criticii lui Erasmus. Cartea fusese tradusă și în franceză (*La nef des folz du monde*, 1497) și în limba engleză de Henry Watson (*The Shyppe of fooles*, 1590), bucurîndu-se de un mare succes.

Elogiul nebuniei e o „declamație“, un monolog pe o temă dată; în antichitate declamația era un exercițiu de retorică, o probă de elocvență (declamațiile lui Quintilian,

ale lui Flavius etc.). Elogiul (de la grec. *ἐὐλογία* — laudă), discurs de laudă întocmit de obicei pentru un personaj ilustru, se poate adresa în glumă și unor personaje sau lucruri mai puțin demne de laudă, după opinia curentă. Aceste „elogii“ fictive sau paradoxale, scrieri glumete, „badinaje“ — cum va numi chiar Erasmus al său *Elogiul al nebuniei* — erau foarte gustate în timpul Renașterii. Astfel a fost scris un elogiu al beției (de filologul german Cristof Hegendorf), un elogiu al lui Neron și un elogiu al podagrei (de Jerôme Cardan), Apologia șobolanilor (de J. Rosario), elogiuul măgarului și păduchelului (de Daniel Heinsius) etc.

Această formulă literară, obișnuită atunci, e adoptată de Erasmus pentru satira sa socială.

În prefața *Elogiului nebuniei* sînt invocate și precedentele antice ale acestor „badinaje“: Oare Homer nu a descris războiul între broaște și șobolani? ... Favorinus a lăudat pe Thersit, Synesius a cîntat chelia și Lucian a făcut elogiuul muștei.

Verva satirică a lui Erasmus are modele antice. Încă din tinerețe fusese atras de comediile lui Terențiu, pe care le știa pe dinafară. Mai analist decît Plautus, Terențiu zugrăvește caractere și dă atenție problemei morale. Comedia sa trezește surîsul mai mult decît rîsul și nu disprețuiește calamburul, farsa și gluma facilă. Al doilea izvor antic e pamfletarul și satiricul grec Lucian din Samosata, creatorul dialogului satiric, ale cărui opere Erasmus le descoperise la Louvain și din care, entuziasmat, tradusese în latinește „Visul“, o declamație în care Lucian își povestește viața. Dialogurile lui Lucian (*Necromancia, Cînicul, Timon, Prometeu, Adunarea zeilor, Zeus tragedian*) nu cruțau pe nimeni, — preoți, filozofi, credințe și nici chiar pe zei.

Erasmus vrea să critice „întreaga specie umană“, cum spune în prefață, pentru motivul că „cine declamă în general împotriva tuturor stărilor, arată prin aceasta că nu are nimic împotriva oamenilor, ci numai împotriva defectelor acestora“. „Cine se supără pe acest «badinaj», se

va recunoaște astfel singur vinovat“. De altfel, nu trebuie să uităm că e vorba de o critică pe care o face doar Prostia.

Contemporanii și-au dat seama de critica ascuțită îndreptată împotriva instituțiilor și mai ales a bisericii, camuflată în acest „badinaj“. Afară de Th. Morus care îi ia apărarea, ceilalți prieteni și erudiți, înspăimântați de îndrăzneala pamfletului, condamnă scrierea și se îndepărtează de autor. Martin Dorp, din Louvain, de Saint-Bertin, ca și spaniolul Sternico sau principele Carpi atacă „elogiul“. Erasmus se apără — dar fără succes — spunând că e doar o scriere glumeață. Condamnarea Sorbonei va așeza definitiv *Elogiul nebuniei* în rîndul scrierilor antireligioase.

Sorbona nu s-a înșelat. Lucrarea a fost, sub masca de carnaval, una din cărțile cele mai subversive ale timpului în care a apărut. Ceea ce ne poate părea azi un foc de artificiu a fost atunci o adevărată explozie care a netezit drumul Reformei. *Elogiul nebuniei* e cel mai răscolitor pamflet care s-a scris vreodată și una din capodoperele progresiste din literatura universală.

După apariția cărții, Erasmus se întoarce în Anglia la Cambridge, unde devine profesor de greacă la Queen's College.

În acest timp el publică un tratat de compoziție literară, *De copia verborum ac rerum* (Despre bogăția cuvintelor și lucrurilor) destinat studenților, și face traduceri din Plutarh. Erasmus a scris multe lucrări didactice și pedagogice, ceea ce a făcut ca el să fie numit „dascălul Europei“. Mai târziu va scrie pentru Henri, fiul principelui de Veere, un manual de bună purtare, *De civilitate morum puerilium* (Despre buna creștere a copiilor), tipărită la Anvers în 1526, care va pătrunde pînă în țările române, tradus după o versiune greacă de Naum Rîmniceanu și apoi publicat de Anton Pan la Sibiu (1839) sub titlul *Hristoitia sau școala moralului*.

În vara lui 1514 Erasmus părăsește Anglia, alungat de două flagele care i-au fost toată viața deopotrivă de odioase: ciuma și războiul.

Prin Flandra și Brabant, Erasmus se îndreaptă spre Basel. Acum operele sale sînt cunoscute. Prin orașele pe unde trece e întîmpinat ca unul din marii savanți ai Europei. „Sînt primit — scrie el — cu atîtea onoruri că aproape mă rușinez să vorbesc de ele“. La Basel e găzduit de editorul și tipograful Jean Froben, care îi va tipări lucrările. Basel era un oraș liber, intrat de cîțiva ani în confederația helvetică. Universitatea înființată cu un secol mai înainte și tipografia lui Froben — una din primele în Europa — atrăgeau mulți erudiți și umaniști. Erasmus cunoscuse aici pe Beatus Rhenanus care va deveni biograful său și pe savantul medic Listerius, cunoscător adînc al limbii ebraice. Froben tipărește o ediție sporită a *Adagiilor* (1515).

Erasmus lucrează acum la o ediție a operelor sf. Jeronim, — cel dintîi dintre teologii latini — care va avea nouă volume in folio, și la o traducere a *Noului Testament*, lucrări care îl vor ocupa în tot restul vieții.

Deși absorbit de această muncă, Erasmus întreține o vastă corespondență cu umaniștii din întreaga Europă. La Basel „toată lumea știe latina și greaca“. Erasmus se simte „ca într-un sanctuar al muzelor“.

Holbein, celebrul pictor german, atunci încă tînăr și necunoscut, vine la Basel și creează 83 de desene pentru o nouă ediție a *Elogiului nebuniei*, care va apare în 1515. Doi ani mai tîrziu va apare *Querela pacis*, îndreptată împotriva războiului, „pacostea statelor, mormîntul dreptății“ (*Querela*, LXV). „Cea mai mare parte a poporului — spune Erasmus — detestă războiul și iubește pacea. Doar un număr redus de oameni, a căror blestemată fericire se bazează totdeauna pe nenorocirea poporului, dorește războiul“ (*Querela*, LXVI). „Războiul este lucrul cel mai periculos care există; el nu trebuie întreprins decît cu conșimțămîntul națiunii“, va rosti Erasmus cu glas profetic, care se face auzit pînă în zilele noastre. „Războaiele dau naștere războaielor“ (*Querela*, LXXVI).

În 1518 apare prima ediție a *Colloquiilor*, dialoguri care aduc în scenă personaje contemporane, tîrgoveți și

soldați, neguțători și filozofi, episcopi și abați, călugări și preoți, aventurieri, căutători de comori, hangii, șarlatani, magicieni, saltimbanci, o adevărată „comedie umană“ a vremii aceleia. Erasmus nu a fost numai un cărturar de cabinet. Călătorind într-una din oraș în oraș, strângînd material erudit, dar notînd și observații asupra oamenilor, în palate ca și în cîrciumi de țară, nu-i scapă nimic din ceea ce îl putea interesa. *Colloquiile*, care ca și *Elogiul nebuniei* sau corespondența sa sînt scrise în clipe de răgaz, printre picături, arată măiestria lui Erasmus de a zugrăvi tipuri umane, interesul pentru viață, geniul lui lucid și ironic.

Lucrarea avu un succes prodigios și ediția completă din 1522, în număr de 24 000 exemplare, se vîndu în cîteva luni. În *Colloquii*, Erasmus reia atacurile sale împotriva bisericii și a călugărilor în special. Unii dintre contemporani sînt aduși în scenă sub nume fictive. *Colloquiile* stîrniră violente critici, cu atît mai mult cu cît apăreau în momentul în care izbucnise Reforma. Luther afișase în noiembrie 1517, pe ușa bisericii din Wittenberg, faimoasele sale 95 de puncte prin care atacă biserica romană.

În revolta împotriva Romei, Erasmus era solicitat să intervie. Nimeni nu contribuise mai mult ca el la critica orînduieilor religioase; scrierile lui măcinaseră prestigiul papilor și episcopilor. Luther la rîndul său vrea și el să-I atragă în luptă. Erasmus era atunci în culmea gloriei. Din toate colțurile Europei primea omagii. Era numit, în stilul solemn al epocii, prinț al științei, *doctor universalis*, părinte al studiilor, lumina lumii, Pythia occidentului, *vir incomparabilis et doctorum phoenix*. Ca și Voltaire mai tîrziu, în Europa secolului XVIII, el exercita atunci un fel de imperium asupra țărilor occidentale.

Erasmus pregătise Reforma: „Ubi Erasmus vincit, Luther irruit“ (Unde Erasmus învinge, Luther dărîmă).

Printr-o scrisoare din martie 1519, Luther îl invită să se alătore Reformei și să lupte împotriva papalității.

Din păcate însă Erasmus era un reformist și nu un răsturnător. Temperamentul lui ura violența și tumultul;

el prefera conciliația, compromisul și recomanda blîndetea și toleranța. Violența luptei începute îl speria.

De cealaltă parte Luther lupta cu o pasiune fanatică. El va reproșa lui Erasmus rezerva sa, lipsa sa de hotărîre, ambiguitatea. „Regele ambiguității — scrie Luther despre Erasmus — continuă să stea în liniște pe tronul ambiguității“.

Papa și episcopii îi cer să atace pe Luther. Francisc I îl cheamă la Paris, regele Angliei, ducele Bavariei și Saxoniei, arhiepiscopul de Mayența, cardinalul de York îi fac cele mai măgulitoare invitații.

Erasmus refuză. „Neglijînd toate aceste oferte, am să perseverez în lucrările pe care le-am întreprins“. „Sînt hotărît să-mi păstrez, cu tenacitate, independența“.

Papa Adrian al IV-lea îl invită la Roma în 1522 și îi cere să combată pe Luther. Erasmus se scuză invocînd motive de sănătate. „Drumul e lung și nesigur. Dacă ați spune unui rac să zboare, v-ar răspunde: dați-mi aripi. Eu vă răspund: redați-mi tinerețea, redați-mi sănătatea“.

„Voiam — va scrie el papei Adrian IV — să îmbătrînesc liniștit în grădina muzelor. Dar iată că fatalitatea transformîndu-mă, acum la marginea mormîntului, în atlet, vrea să-mi pună în mîna în loc de liră, armele de gladiator“.

Erasmus ezită să ia o atitudine, dar preferințele sale, ca erudit și umanist, mergeau către lumea romană.

Retras la Basel și apoi la Freiburg, Erasmus își trăiește ultimii ani, chinuit de boală. Suferea de gravelă și de reumatism și de o boală de stomac care îl făcea să slăbească. Prietenii săi cei mai buni, Thomas Morus și Fisher muriseră, executați, Jean Froben, secerat de o maladie în toamna anului 1527. Acum sosește o tardivă ofertă din partea papei care dorea să-l numească cardinal. Erasmus refuză. „Nu am evitat toată viața jugul ca să-l port acum înainte de moarte“, va scrie el.

Luther tradusese biblia în limba germană, risipind prestigiul limbii latine. Unul din ultimele omagii primite de Erasmus fu acela al lui Rabelais: „Tot ce sînt, tot ce

pot face îți datorez numai ție și, dacă nu ți-aș mărturisii aceasta, aș fi omul cel mai nerecunoscător din toate vremurile“. „Salutare ție, iubite părinte, mîndrie a patriei, geniu bun al artelor, luptător de neînvins pentru adevăr“. Creatorul lui Gargantua persiflase și el pe călugări, pe teologi și pe cei puternici dar, mai modern ca Erasmus, scrisese în limba franceză.

Ultimul dintre marii scriitori de limbă latină, Erasmus a beneficiat cel dintîi de avantajele tiparului și operele lui, trase în numeroase ediții, s-au răspîndit în toată Europa. Cu Erasmus scriitorul devine, pentru prima oară, o forță europeană.

Opera lui Erasmus a contribuit la pregătirea transformărilor prin care avea să treacă Europa la ieșirea din evul mediu și la începutul epocii burgheze, dar el n-a luat parte direct la acestea. Ezitățile lui între Roma și Reformă au fost mult criticate. Marx și Engels îl consideră ca „un filistin prudent care nu vrea să-și frigă degetele“¹. Din dorința de a evita o schismă în sînul bisericii, Erasmus și-a consacrat eforturile în scopul unei concilierii, care devenise imposibilă.

Temperamentul lui detesta violența și misticismul. Era mai degrabă limpede decît profund. Așa cum ne apare în portretele pictate de Holbein (șase), de Dürer (două) și de Quentin Metzys, era mic la trup, cu ochi albaștri, cu fața emaciată de studiu și lectură. Cu sănătatea șubredă, toată viața a suferit de frig și s-a îmbrăcat în haine groase. Figura lui respiră finețe și precauțiune, o teamă cuminte. Nici o trăsătură de îndrăzneală.

Era un intelectual ipohondru și nervos. Singura mea vină e moderația: „Summa criminum meorum est quod sum moderatior“, va scrie el către prietenul său Botzheim din Konstanz. Cu toată sănătatea lui delicată, el străbătu cu tenacitate de cîteva ori Europa în lung și în lat, mergînd călare pe drumuri proaste și nesigure, împins de instinctul lui vagabond și de dorința de a cunoaște.

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. XIV, ed. rusă, p. 477.

La Basel se păstrează camera lui de lucru, așa cum a fost în 1536, când s-a stins marele umanist, cu portretul lui pictat de Holbein, cu testamentul său autograf, cu sigiliul, spada și inelul pe care le-a purtat.

La Rotterdam, în piața cea mare, se află o statuie de bronz a lui Erasmus care înlocuiește una mai veche de piatră, ridicată și ea în locul unei statui de lemn, așezată în 1540.

Dar amintirea lui trăiește mai vie în căsuța din suburbia Anderlecht, lângă Bruxelles, unde a locuit, azi transformată în muzeu, și unde numeroase obiecte evocă figura marelui umanist, care poate fi considerat „unul din primii savanți laici ai vremurilor noi”¹. Reforma germană, satira lui Swift, secolul enciclopediștilor, au în Erasmus un precursor. Multe din ideile lui au servit secole de-a rândul ca arme în lupta pentru progresul social.

Firește, opera sa e plină de contradicții și critica socială e doar alegorică și incompletă, limitată de interesele de clasă ale burgheziei în ascensiune, de care era legat umanismul Renașterii.

Abia mai târziu, o dată cu dezvoltarea forțelor de producție, burghezia va ataca din plin instituțiile feudale care vor fi răsturnate prin revoluția burgheză din 1789.

*

* * *

Elogiul nebuniei e, din scrierile lui Erasmus, aceea care a rezistat cu mai mult succes îmbătrînirii. Găsim aici pe eruditul cu vaste cunoștințe, pe criticul sever al timpului său, pe satiricul plin de sarcasm. Cartea a avut pînă azi peste două sute de ediții, fiind tradusă în toate limbile europene.

Lucrarea a fost intitulată de Erasmus *Μορίας ἐνκόμιον* (MORIAS ENKOMION), titlu căruia i se adaugă explicația latină *Sive declamatio in laudem stultitiae*. Contemporanii

¹ „Voprosi Filosofii”, 1955, nr. 5.

au latinizat titlul dându-i forma, devenită curentă *Encomium Moriae*.

Prima traducere s-a făcut în limba franceză, în 1520 și era datorată lui Golliat de Pré, avînd ca titlu, după moda epocii, *De la déclamation des louenges de Follie stile facessieux et profitable pour cognoistre les erreurs et abus du monde*, cu desene din traducerea franceză a lucrării lui Sebastian Brandt *La Nef des Folz du Monde* apărută în 1497 la Paris.

Traducerea de față, prima corectă în limba romînă (traducerea semnată de G. M. Amza din 1942 suferă de multe neajunsuri), pune la îndemîna cititorului romîn una din cele mai însemnate opere din literatura universală.

CONSTANTIN I. BOTEZ

ERASMUS DIN ROTTERDAM, LUI THOMAS MORUS,
PRIETENUL SĂU

Zilele trecute, pe cînd călătoream din Italia spre Anglia, pentru ca răstimpul în care trebuia să şed numai pe cal, să nu se piardă cu totul spre paguba literaturii şi în povestiri de rînd, încercai să zbor cu gîndul, din timp în timp, la studiile noastre comune şi să mă delectez cu amîntirea unor amici, pe cît de iscusîţi într-ale ştiinţei, pe atît de plăcuţi, pe care-i lăsasem aici¹. Printre aceştia tu, Morus al meu, te aflaî în primul rînd. Deşi eram departe, totuşi, zburînd la tine cu gîndul mă desfătam ai-doma ca şi atunci cînd mă aflam în apropierea ta, lucru mai plăcut decît care mărturisesc că nu am avut în viaţă.

Aşadar, chibzuînd că la urma urmei trebuie să lucrez ceva, şi fiindcă răstimpul acesta părea puţin potrivit pentru cugetări mai adînci, îmi veni în minte să plăsmuiesc o laudă a prostiei². Vei zice: da cum de-ţi veni în gînd tocmai acest subiect?

Mai întîi m-a îndemnat numele tău de familie, care seamănă cu moria (în greceşte: prostie sau sminteală), oricît n-ai avea tu nimic comun cu această meteahnă. (Şi, după părerea tuturor, e chiar o diferenţă ca de la cer la pămînt). Apoi socoteam că acest joc al spiritului nostru

îți va fi îndeosebi pe plac, întrucît obișnuiești să te delectezi cu acest soi de umor, care e, dacă nu mă înșel, nici grosolan și nici lipsit de duh, pînă la un punct. Căci îndeobște îți place să joci, în viața de toate zilele a muritorilor, rolul unui Democrit³.

Deși, datorită deosebitei pūteri de pătrundere a minții tale, te afli cu mult deasupra oamenilor de rînd, totuși, potrivit caracterului tău amabil și omenos, ești gata oricînd să te cobori bucuros, în orice societate, și să arăți înțelegere multîmii celei mari. Primește, deci cu bunăvoință această mică disertație; ți-o dedic ca o chezușie a prieteniei noastre și nădăjduiesc că vei lua și această lucrare sub ocrotirea ta. Îți este închinată, așa că nu-mi mai aparține.

Se vor ivi, de bună seamă, critici cu mîncărime de condei, care mă vor defăima spunînd, unii, că asemenea fleacuri nu se potrivesc cu demnitatea unui teolog⁴; alții, că o asemenea satiră mușcătoare e departe de modestia creștină: ei mă vor învinui că am dat iarăși viață „vechii comedii“⁵ și că împung în dreapta și în stînga ca un nou Lucian⁶.

Rog, însă, dintru început, pe acei care fac caz de ușurătatea subiectului și de tratarea lui în chip umoristic, să cugete că nu eu am născocit acest fel de scriere, ci că autori cu mult prea vechi și vestiți au scris asemenea lucrări. Cîte veacuri nu s-au scurs de cînd Homer a tratat în versuri „Războiul broaștelor cu șoarecii“, Vergiliu, „Tîntarul“ și „Plăcinta cu brînză“, Ovidiu, „Nuca“! Policrate⁷ și adversarul său, Isocrate⁸, și-au luat ca subiect de inspirație preamărirea lui Busiris⁹, iar Glaucon¹⁰, lauda nedreptății; Favorinus¹¹ a slăvit pe Tersite¹² și frigurile quartane¹³, Synesius¹⁴, chelia, iar Lucian o muscă și apoi

un parazit. N-a scris oare Seneca apoteoza lui Claudiu¹⁵, iar Plutarh, un dialog între Gryllus, și între Ulise? Oare Lucian și Apuleius¹⁶ n-au povestit istoria unui măgar, și nu mai știu cine n-a scris oare testamentul unui porc pe nume Grunnius Corocotta? Pînă și sfîntul Ieronim amintește de acest lucru¹⁷.

Așadar e bine ca acești cititori să-și închipuie că am jucat șah ori că m-am distrat după pofta inimii. Căci ar fi peste măsură de nedrept ca, atunci cînd îngăduim tuturor breslelor să-și aibă desfătările lor, să nu permitem tocmai oamenilor cu carte un prilej de joacă, mai cu seamă că șotiile lor au un miez hrănitor și ghidușiile lor sînt ticluite cu atîta tîlc, că cititorii cu mintea ceva mai deschisă pot să se aleagă din ele cu mai mult folos decît din niște tomuri posace și solemne. Unul ridică în slăvi retorica sau filozofia într-o cuvîntare compilată mi-gălos, altul preamărește un anumit cap încoronat, un oarecare îndeamnă la război asupra turcilor, altul prezice viitorul, iar altul aduce în discuție nu mai știu ce noutăți cu privire la . . . , „lîna de capră“¹⁸

Căci, după cum nu e nimic mai prostesc decît să dezvolti în glumă probleme serioase, tot așa nu e nimic mai de rîs decît să înfățișezi un subiect comic într-un stil grav și pompos. Publicul are dreptul să judece această scriere a mea. Totuși, dacă nu mă orbește filaftia¹⁹, am lăudat Proestia nu tocmai . . . proteste.

Cît despre usturimea mușcăturilor mele, răspund că de totdeauna a fost îngăduită scriitorilor libertatea de a înfățișa, nepedepsiți, umorul vieții celei de toate zilele, cu rezerva, însă, ca această libertate să nu se transforme în patimă. Sînt uimit de gingășia urechilor din vremea noastră: ele nu mai pot suporta decît titluri pompoase.

Mai mult chiar, se văd oameni cu păreri așa de sucite despre religie, că ar răbda mai degrabă cele mai mari pîngăriri aduse lui Hristos, decît să tolereze cea mai ușoară aluzie la papă sau la împărat, îndeosebi atunci cînd interesul lor bănesc e în joc. Oare, rogu-vă, acel care, fără să atace pe nimeni personal, muștră întreg neamul omenesc, pare că ia în zeflemea sau mai degrabă povățuiește (pe alții) și-i previne? Sub cîte nume nu m-aș fi ironizat atunci pe mine însumi! Apoi, acela care nu cruță nici o categorie de oameni, acela arată că e mîniat nu împotriva unui om anume, ci împotriva tuturor vîștilor. Așadar, dacă este vreunul care strigă că a fost lovit, apoi acela ori dă pe față conștiința ori teama.

În genul acesta a scris sfîntul Ieronim mai liber și mai biciuitor ca oricare altul, nepregetînd cît odată de a pomeni chiar nume.

În cea ce mă privește, nu numai că nu amintesc nici un nume, dar mi-am temperat și stilul în așa fel, încît cititorul inteligent va pricepe ușor că am căutat mai degrabă plăcerea, decît mușcătura. Căci n-am scormonit niciodată, ca Juvenal, prin cloaca aceea ascunsă a fără-delegilor, ci am năzuit să înfățișez mai mult apucăturile cele ridicole, decît cele infame. Acum, cine nu e mulțumit nici cu temeiurile aceste, să se gîndească, cel puțin, că totuși e ceva frumos să fii muștrat de către Prostie. Poftind-o să ia cuvîntul, trebuia să-i potrivesc și vorbele după firea ei.

Dar la ce bun să-ți mai înșir aceste lucruri ție, un patron atît de venerabil, încît poți apăra chiar pricini nu din cele mai onorabile, într-un chip deosebit de izbutit?

Sănătate, deci prea învățatul Morus, și cu mîină tare păzește-ți... *Moria ta.*

La țară, 9 iunie 1508.

ELOGIUL NEBUNIEI SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA PROSTIEI

GRĂIEȘTE PROSTIA:

< *Hazul proștilor**. > Oricît m-ar defăima îndeobște muritorii — căci știu bine cît de rău e încondeiată Prostia chiar în ochii celor mai proști — susțin, totuși, că eu, asta, sînt singura care, prin puterea mea, înveselesc și pe zei, și pe oameni. Iată o dovadă plină de noimă: De cum m-am înfățișat să vorbesc înaintea acestei adunări numeroase, dintr-o dată chipurile tuturor s-au luminat atît de mult de o nouă și oarecum neobișnuită veselie, și atît de mult m-ați salutat cu rîsul vostru zglobiu și drăgălaș, încît îmi pare că toți cei cîți sînteți de față păreți aidoma zeilor celor omerici, îmbătați de nectar amestecat cu nepenthe²⁰, pe cîtă vreme, mai înainte ședeți posomorîți și abătuți, de parcă chiar atunci v-ați fi întors din peștera lui Trofoniu²¹.

De altfel, după cum soarele își arată iarăși pămîntului fața sa daurită și frumoasă, ori precum, după o iarnă grea, o primăvară tînăra vine să adie cu zefiruri blînde și ca prin farmec toate lucrurile capătă o nouă înfățișare și strălucesc într-o culoare plină de frăgezi-

* Titlurile din paranteze ascuțite lipsesc în original; ele au fost introduse pentru mai multă ușurință în urmărirea ideii principale a fragmentului respectiv — N.R.

me; tot astfel și voi, de îndată ce m-ați zărit, ați luat o cu totul altă înfățișare. Și astfel prin simpla mea prezență eu am înfăptuit ceea ce retorii cei iscusiți izbu-

tesc doar în urma unor lungi și chibzuite cuvântări: anume, să vă alung toate grijile cele mistuitoare ale sufletului.

<Rostul cuvântării.> Dar să vă spun acum de ce m-am înfățișat înaintea voastră în aceste straie neobișnuite, dacă nu vă vine greu să urmăriți cu luare aminte pe cea care vă vorbește. Firește, nu cu atenția pe care o arătați predicatorilor, ci cu aceea

pe care o aveți față de saltimbancii, măscăricii și paiațele de la bilci și cu care odinioară Midas al nostru l-a ascultat pe Pan²². Căci am găsit cu cale să fac în fața voastră puțină sofisticărie, dar nu de aceea care astăzi bagă în capul celor tineri doar niște bazaconii lipsite de gust și fără de noimă dându-le o îndârjire spre ceartă mai aprigă chiar decît cum se vede între muieri, ci eu mă voi lua după cei vechi, care, spre a scăpa de înjositoarea numire de înțelepți (*sofoi*), au preferat să se numească sofiști. Îndeletnicirea lor era să slăvească, prin elogii, însușirile zeilor și ale eroilor. Așadar veți auzi acum un elogiu, dar nu al lui Hercule, nici al lui Solon, ci al meu însămi: al Prostiei!

<Lauda de sine.> Ei bine, aflați că nu dau nici doi bani pe acei înțelepți care susțin că e un lucru prostesc și neobrăzat ca să se laude cineva singur. Fie acest lucru oricît de prostesc ar pofti ei, cu condiția numai

să recunoască faptul că această apucătură este cel puțin potrivită cu... prostia. Căci ce e mai potrivit decît ca însăși Prostiă să fie crainica propriilor sale laude? Cine ar putea să mă zugrăvească mai bine decît eu însămi? Afară numai dacă cineva pretinde că mă cunoaște mai bine decît mă cunosc eu pe mine! Deși cred că ceea ce fac eu e cu mult mai modest decît ceea ce fac de obicei puternicii și înțelepții acestei lumi care, mînați de o falsă rușine, plătesc pe cîte un retor mai lingușitor sau vreun poet găunos ce se lasă năimiți, ca din gura lor să audă o tîmîiere ce nu-i decît cea mai sfruntată minciună. Și, într-acestea, prea rușinosul patron se umflă în pene ca un păun, își ciulește creasta la vorbele nerușinatului lingușitor ce pune un asemenea om de nimic alături de zei și îl dă ca pildă deplină a tuturor virtuților, deși știe că este departe ca de la cer la pămînt de acest model, că împodobește cu pene străine o cioară, că încearcă să facă din negru alb și din țînțar armăsar.

La urma urmei nu fac decît să ascult de cunoscutul proverb care spune că, dacă nu găsești pe nimeni să te laude, ești slobod să te lauzi singur. Măcar că cu acest prilej mă mir — cum să zic? — de nerecunoștința sau de tembelismul muritorilor: toți mă urmează cu sîrguință și se bucură de binefacerile mele, și cu toate acestea de atîtea veacuri nu s-a găsit nici unul care, printr-o cuvîntare, să facă, plin de recunoștință, un pa-

negiric Prostiei, deși s-au găsit unii care, prin elogii grijuliu făcute, cu mare bătaie de cap și cu multă cheltuială de somn și untdelemn, au preamărit pe de-alde Busiris, Falaris²³, frigurile, musca, chelia și alte podoabe de felul acesta. Ei bine, veți auzi acum de la mine lauda aceleia²⁴, expusă într-o cuvîntare improvizată și fără cuvinte alese, însă cu atît mai apropiată de adevăr.

<Oratorii sînt luați în rîs.> Pînă una, alta, să nu credeți că spun aceasta doar ca să mă fălesc cu talentul meu, cum fac cei mai mulți oratori. Căci aceștia, după cum știți, după ce aduc o scriere la care au lucrat treizeci de ani — uneori chiar una compilată din autori străini — zic că au scris-o sau dictat-o în trei zile, pentru a se... destinde! Mie, însă, mi-a plăcut totdeauna să spun... ce-mi vine pe limbă²⁵.

Apoi să nu se aștepte cineva de la mine ca, după metoda vulgară a retorilor ăstora, să mă explic pe mine însămi prin vreo definiție și, cu atît mai puțin, să mă clasific, căci amîndouă aceste operații ar fi de rău augur. Cum să-mi hotărăsc granițele, cînd puterea mea se întinde atît de departe cît ține neamul omenesc? Cum să mă „divid“²⁶, cînd toți într-un glas îmi recunosc divinitatea mea? De altfel, de vreme ce sînt înaintea voastră în carne și oase și mă vedeți cu ochii voștri, ce rost mai are să vă înfățișez într-o definiție oarecum umbra și chipul meu? Sînt pur și simplu, după cum vedeți, acea dăruitoare de bunuri pe care latinii o numesc *Stultitia* (Prostia), iar grecii *Moplu*.

<Prostia n-are nevoie să se ascundă.> De altfel, Ța ce bun să vă mai spun și acest lucru? Nu mă dă de gol chiar înfățișarea mea? Nu stă oare scris pe fruntea mea cine sînt? Și dacă cineva s-ar înșela pînă într-atît,

încît să susțină că sînt Minerva sau Înțelepciunea, n-ar avea decît să mă privească mai cu luare aminte, chiar dacă n-aș rosti nici un cuvînt, deși cuvîntul este oglinda

cea mai adevărată a sufletului. La mine nu merge cu sulemeneli: ce mi-e'n gușă, și-n căpușe; sînt totdeauna așa cum mi-e felul și aceasta se vede atît de bine, că nu mă pot maimuțări nici chiar aceia care mai vîrtos își însușesc titlul și masca înțelepciunii, umblînd ca niște măgari în piele de leu. Oricît s-ar trudi să se prefacă, totuși, urechile lor răsărind pe undeva, îl dau de gol pe Midas. Și, zău, tare nerecunoscător mai este și soiul acesta de oameni care, deși sînt ciraci de-ai noștri, totuși în lume le e atît de rușine de porecla noastră, încît le-o aruncă uneori altora în față ca o mare ocară. Și apoi pe niște oameni de aceștia ce țin morțiș să treacă drept niște înțelepți ca Thales, și totuși sînt de fapt din cale afară de smintiți, nu avem oare dreptul să-i numim înțelepți-nerozi?

<Emfaza oratorilor.> Am găsit mai potrivit să merg pe urma oratorilor din vremea noastră, care se socot aidoma zeilor, dacă se înfățișează ca lipitorile, cu

două limbi²⁶ bis și consideră ca o mare ispravă dacă la cuvântările lor latinești atîrnă pe ici, pe colo, în chip de înflorituri, și cîteva zorzoane grecești, deși se potrivesc

ca nuca 'n perete. Cînd le lipsește cunoașterea limbilor străine, atunci scot de prin niscaiva hîrtoage mucedo patru sau cinci cuvînte învechite, ca să arunce praf în ochii cititorilor și — vezi, doamne — aceia care înțeleg să fie și mai plini de sine, iar acei care nu înțeleg, să-i admire cu

atît mai vîrtos, cu cît înțeleg mai puțin. Căci pentru noi, proștii, nu e mică plăcerea de a privi lucrurile cu o atît mai strașnică admirație, cu cît vin mai de departe. Iar dacă unii sînt cuprinși de ceva mai multă ambiție (plăcerea lor e) să zîmbească cu înțeles, să bată din palme și, după pilda măgarului, să dea din urechi ca să pară și celorlalți că au înțeles pe deplin: „Așa e, așa e!“.

Dar să ne întoarcem la oile noastre.

<Numele și familia Prostiei.> Îmi cunoașteți așa-dar numele, domnii mei... dar ce epitet să vă dau? De bună seamă pe acela de „prea proștii mei domni“. Căci cu ce nume mai de cinste ar putea zeița Prostia să-i denumească pe adoratorii ei? Și fiindcă puțini dintre voi știu din ce neam mă trag, să încerc a vă depăna povestea mea. Aflați că n-am avut de tată nici Haosul, nici pe Saturn, nici pe Orcus, nici pe Japet sau pe vreunul din neamul cel învechit și hodorogit al zeilor. Tatăl meu este Plutus, zeul avuției, care — să nu se supere Hesiod, Omer și nici chiar Jupiter — este „tatăl oamenilor și al zeilor“²⁷. Cu un gest al lui răstoarnă cu susul în jos și cu josul în sus și cele sfinte și cele lumești; el,

Plutus, ce poate hotări și războaiele, și pacea, și imperiile, și adunările cele de taină și judecățile, și obșteștile adunări și căsătoriile, și convențiile, și alianțele, și legile și artele, și desfătărilor ca și trebile serioase (vai nici nu mai pot să-mi trag sufletul), pe scurt, care cîrmuiește toate treburile oamenilor atît cele obștești, cît și cele particulare; Plutus, fără de sprijinul căruia întreaga ceată a zeilor cîntați de poeți, ba chiar nici zeii cei aleși²⁸ n-ar exista ori ar trebui să se mulțumească cu jertfe mult prea slabe; Plutus, în fine, a cărui minie e așa de groaznică încît nici Pallas²⁹ n-ar putea să-i apere pe muritori de ea; în schimb ocrotirea hărăzită de el e așa de tare că cine se bucură de ea ar putea trimite la naiba și pe Jupiter cu toate trăsnetele lui. Iată deci cine mi-e tatăl! Și el m-a născut nu din țeastă, așa cum a născut Jupiter pe Pallas cea posacă și cruntă, ci din împreunarea cu nimfa Neotes³⁰, cea mai nurlie și mai șăgalnică dintre nimfe. Tată-meu și maică-mea nu erau ferecați de căsătoria cea tristă, precum s-a născut fierarul acela șchiop, Vulcan, dintr-o căsnicie legiuită, ci „în dulce iubire“, cum zice Omer al nostru. Și ca să nu mai încapă nici o îndoială, vă lămuresc că m-a născut nu Plutus acela gîrbov și lipsit de vedere al lui Aristofan³¹, ci Plutus cel tînăr, vînjos și cu sînge fierbinte, nu numai din pricina tinereții, ci mai cu seamă în urma nectarului îmbelșugat și nebotezat pe care tocmai îl băuse la un banchet al zeilor.

< *Locul de baștină al Prostiei.* > Și acum, dacă mă veți întreba de locul nașterii mele — căci azi se so-coate drept un lucru din cale afară de însemnat pentru obîrșia nobilă a cuiva locul unde cineva a scos primele țipete — (vă spun că) eu nu m-am născut nici în pluti-

toarea insulă Delos, nici n-am ieșit din sinul mării³² nici în peșterile boltite³³, ci în fericitele ostroave unde toate cresc neșemănate și nemuncite³⁴. Pe acolo nu-i nici

muncă, nici bătrînețe, nici vreo boală, iar pe cîmpuri nu se vede nici asfodel, nici nalbă, ceapă, niprală, fasole sau altfel de legume obișnuite, ci peste tot ochii și mirosul sînt alintați de moly³⁵, panoceu, nepenthe, maghiran, ambrozie, nufăr, trandafir, viorea, zambile, ca în grădinile lui Adonis. Născută în astfel de

desfătări, nu mi-am început viața cu lacrimi, ci chiar din prima clipă am zîmbit blînd măicuței. De altfel nu sînt de loc invidioasă pe Cronion³⁶ părintele atotțiitorul pentru capra ce l-a alăptat, fiindcă pe mine m-au hrănit la sinul lor două dintre cele mai gingașe nimfe: una, Methe³⁷ o fiică a lui Bacus, alta, Apaedia³⁸, o fiică a lui Pan.

Le vedeți de altfel și în alaiul celorlalte însoțitoare ale mele, al căror nume, dacă vreți să-l cunoașteți, nu-l veți auzi de la mine decît în grecește.

<Soațele Prostiei.> Această frumoasă de colo, cu sprîncenele trufaș sumese, este Iubirea de sine. Cealaltă, pe care o vedeți făcînd ochi dulci și bătînd din palme, se numește Lingușirea. Alta, pe jumătate ațipită, de parcă doarme, se numește Uitarea. Asteia, cu miinile încrucișate, sprijinită în coate, îi zice Trîndăvia. Cealaltă de colo, încununată cu o cunună de trandafir și căreia tot trupul îi miroase a parfumuri, se cheamă Plăcerea. Cealaltă, cu privirea rătăcind încioace și-ncolo, se

numește Sminteala. În sfârșit, aceasta de aici, cu pielea lucie și durdulie, se cheamă Pofta. Printre aceste fețișcane vedeți și doi zei: unul se cheamă Cheful, celălalt; Somnul cel fără trezire. Sprijinită pe această ceată de slujitori credincioși, îmi întind stăpînirea mea peste tot, poruncind chiar și celor ce stau pe tron.

<Zeița Prostia.> V-am vorbit despre obîrșia, creșterea și alaiul meu. Acuma, ca să nu par că uzurp fără nici un drept numele de zeiță, ascultați cu luare aminte cît de folositoare sînt eu oamenilor — ca și zeilor — și cît de departe se întinde puterea mea.

Intr-adevăr, cineva a scris o dată — și pe bună dreptate — că a fi zeu înseamnă să ajuți pe muritori³⁹; și dacă au fost pe drept primiți în sfatul zeilor atît cel care a arătat oamenilor folosul grîului și al vinului, cît și cei care au învățat pe oameni vreo înlesnire de felul acesta, apoi de ce să nu fiu și eu socotită și numită cu drept cuvînt, alfa și omega tuturor zeităților, eu care singură dăruiesc tuturor de toate?

<Prostia, cauza perpetuării speciei omenești.> Mai întîi și întîi, ce poate fi mai prețios și mai dulce decît însăși viața? Iar obîrșia vieții pe seama cui se cuvîne să fie pusă mai degrabă decît pe seama mea? Căci nici lancea Atenei, „celei născute dintr-un tată puternic“, nici scutul lui Joe, „cel de nori stîrnitorul“ nu creează și nu fac să sporească neamul muritorilor. Ci însuși el, „Tatăl zeilor și oamenilor“, care printr-o clătire a capului face să se cutremure întreg Olimpul, trebuie să lase deoparte și fulgerul cel cu trei limbi și înfățișarea sa titanică cu care, cînd vrea, înspăimîntă pe toți zeii, și, după obiceiul actoricesc, să ia, sărmanul, de-a binelea o altă mască, dacă vrea să facă ceea ce niciodată nu încetează de a face, adică să toarne la copii. Stoicii se soco-

tesc a fi cei mai aproape de zei. Dați-mi unul din acești înțelepți. Ei bine, să fie de trei, de patru; de o mie de ori stoic, totuși și ăsta trebuie să-și lase la o parte, dacă nu

barba, semnul înțelepciunii — pe care de altfel îl are comun cu țapii — oricum acea seriozitate, să-și descrețească fruntea și să-și părăsească morala lui aspră și să facă vreo prostie oricât de mică. Într-un cuvânt, acest înțelept, dacă vrea să fie tată trebuie să mă cheme pe mine, pe mine, zic. Și de ce să nu vorbesc cu voi mai deschis, după obiceiul meu? Rogu-vă, oare capul, fața, pieptul, mâna, urechea (care se socotesc părți

cinstite) dau naștere la zei sau la oameni? Nu cred. Ci acea parte așa de neroadă și de caraghioasă, că nu poți s-o pomenești fără să rîzi, este prăsitoarea neamului omenesc. Mai virtos decît acea tetradă pitagoreică⁴⁰, acest mădular este izvorul sacru din care toate își trag viața.

Ei bine, vă întreb: care bărbat ar vrea să-și vîre grumazul în jugul căsniciei, dacă ar sta să se gîndească de mai înainte la neajunsurile acestei vieți, precum fac acești înțelepți, sau ce femeie ar lăsa să se apropie de ea un bărbat, dacă ar cunoaște dinainte sau ar sta să cumpănească primejdiile și durerile nașterii ori truda creșterii copiilor? Apoi, dacă vă datoriți viața căsniciilor, iar căsătoria o datoriți Smintelii — care e slujnica mea — atunci de bună seamă că veți pricepe cît îmi datorați mie.

Pe urmă, ce femeie, după ce a trecut prin pătimirile astea, ar vrea s-o ia de la început, dacă nu i-ar veni într-ajutor Uitarea? Nici chiar însăși zeița Venus, oricît s-ar opune Lucrețiu⁴¹, nu va putea tăgădui că fără ajutorul nostru iscusința ei ar fi deșartă și stearpă. Prin urmare, din acel joc caraghios și beat al nostru, răsar și filozofii cei austeri (al căror loc l-au luat acuma aceia pe care norodul îi numește călugări) și regii cei înveșmînțați în purpură și preoții cei cucernici și de trei ori preasfinții papi, în sfîrșit, întreaga ceată a zeilor celor de poeți cîntați, ceată așa de numeroasă, că Olimpul, cît e el de încăpător, abia de poate cuprinde gloata lor.

<Prostia face viața lesnicioasă.> Dar e puțin lucru, de bună seamă, că mie mi se datorează și răsadul și izvorul vieții, dacă nu voi arăta că și orice înlesnire în viața asta vine tot de la mine. Ei bine, viața asta se mai poate numi viață dacă scoți din ea plăcerea? — Bravo! Aplaudați. Știam eu că nici unul dintre voi nu e așa de nerod⁴², — mai bine zis, tot cuminte — ca să (nu) împărtășească această părere. Măcar că și stoicii ăștia nu disprețuiesc plăcerea, deși se prefac cu mare grijă și o defaimă în fața norodului cu mii de ocări, pentru ca, vezi bine, sperându-i pe alții, să se poată ei bucura mai din plin. Dar, pentru numele lui dumnezeu, ce parte din viață nu e tristă, mohorîță, urîță, searbădă, plicticoasă, dacă nu-i adaugi dresul și mirodenia Prostiei? Și, măcar că avem ca mărturie a acestui lucru pe acel vestit Sofocle, care nu a fost niciodată îndeajuns de lăudat, și care, într-un vers, a făcut un minunat elogiu al meu:

A nu gîndi nimic... e cel mai dulce trai⁴³,

totuși, să lămurim acest lucru mai în amănunt.

< *Prostia vîrstelor.* > Mai întii și întii cine nu știe că vîrsta copilăriei e cea mai veselă și mai plăcută pentru toți? Căci, la urma urmei, ce altceva este acel ce la copiii pe care îi sărutăm, îi îmbrățișăm, îi alintăm atîta (încît și un dușman sare în ajutorul acestei vîrste fragede), decît farmecul Prostiei cu care dinadins firea cuminte i-a înzestrat pe prunci, pentru ca prin această nadă a plăcerii să poată îndulci osteneala celor care-i cresc și să cîștige dragostea ocrotitorilor lor? După copilărie vine adolescența, pe care o iubesc toți, o ajută sincer, o sprijină cu sîrguință, îi întind cu bunăvoință mîini îndatoritoare. Și de unde vine farmecul acesta la adolescență? De unde, dacă nu de la mine, cu sprijinul căreia ea trăiește cît mai puțin înțelept și, deci, cu atît mai lipsită de griji?

Vreau să trec bucuros ca mincinoasă, dacă tinerii, crescînd mai mari și începînd să judece oarecum bărbătește datorită vieții și disciplinei, — dacă tinerii aceștia, zic, nu-și pierd din ce în ce mai mult floarea tinereții lor, vioiciunea lor amorțește, farmecul se răcește, vigoarea se

ostoiește. Cu cît adolescentul se îndepărtează mai mult de mine, cu atît mai puțin se bucură de viață, pînă cînd sosește bătrînețea împovărătoare, urîță nu numai altora, dar chiar și ei însăși. Nici un muritor n-ar putea-o suferi, dacă eu, cuprinsă de milă față de chinuri așa de mari, nu le-aș întinde o mîna de ajutor și, precum în operele poezilor, zeii scapă pe muritori de pieire, printr-o metamorfoză, tot așa și eu, pe cît se poate, rechem la copilărie pe cei ce sînt

cu un picior în groapă. De aici și acea vorbă nimerită din popor, care îi numește de obicei „căzuți în mintea copiilor“.

Negreșit, dacă cineva mă întreabă cum pun eu la cale această prefacere, nici acest lucru n-am să vi-l ascund. Îi duc la fântâna Lethei noastre (ce izvorăște din Insulele Fericiților, iar în Infern curge ca un mic pîrâu) ca să bea zdravăn din apa uitării și așa, pierzînd treptat grijile sufletului, întineresc din nou. Dar zic unii: ăștia aiurează și spun prostii. Ei da! Dar tocmai asta înseamnă a întineri. Oare ce altceva este a fi copil, de cît a aiura, a spune și a face prostii? Oare, la această vîrstă, nu ne desfată tocmai faptul că ea nu este cuminte? Cine n-ar urî și nu s-ar spăimînta, ca de un monstru, de un copil cu minte de bărbat? „Urît mi-e copilul copt la minte“⁴⁴, spune un proverb nimerit și foarte răspîndit. Însă cine ar putea întreține legături de prietenie cu un bătrîn, care, pe lîngă o lungă experiență, ar mai păstra și o egală ascuțime de judecată?

Așadar mulțămită mie bătrînul dă în mintea copiilor, și, totuși, aiuritul acesta al meu scapă de grijile acelea nenorocite, de care este chinuit înțeleptul. De altfel, ca prieten de băutură nu este de fel plictisitor. El nu simte scîrba de viață pe care o vîrstă mai robustă abia dacă o suportă. Uneori el se întoarce, ca bătrînul lui Plaut, la cele trei litere⁴⁵, tare nefericit dacă ar trebui să trăiască în chip înțelept. Datorită mie, el e fericit, plăcut totodată prietenilor și bun amic de taifas. Apoi chiar la Omer, din gura lui Nestor curge o vorbire mai dulce ca mierea, pe cînd vorbirea lui Ahile e amară; și la același autor, bătrînii ce șed pe ziduri grăiesc plini de o înfloritoare grație⁴⁶. În această privință bătrînețea întrece co-

pilăria, care, negreșit, e dulce, dar nu poate vorbi, și, deci, e lipsită de cea mai mare desfătare a vieții, adică de taifas.

Mai adăugați la aceasta și faptul că bătrînii simt o puternică aplecare spre copii, și copiii, la rîndul lor, se simt bine cu bătrînii:

Cum îi tot adună
Un zeu pe cei de o teapă împreună.⁴⁷

Ce deosebire este între ei, decît că unul e mai zbîrcit și numără mai mulți ani de vîrstă? Încolo, părul albi-neț, lipsa dinților, măsura mai mică a trupului, pofta de lapte, bîlbiiala, vorbăria, zăpăceala, nechibzuința, — pe scurt: toate celelalte — se potrivesc. Cu cît se apropie mai mult de bătrînețe, cu atît revin mai aproape de copilărie, pînă cînd, ca și copiii, se despart de viață fără scîrbă și fără presimțirea morții.

<Prostia, zeiță atotputernică, dă oamenilor tinerețe veșnică.> Să poftească acum, cine vrea, să pună această binefacere a mea alături cu prefacerile cu care zeii procopsesc pe oameni. Nici nu vreau să pomenesc ce se apucă zeii să facă la mînie, însă pe aceia, pe care îi ocrotesc mai mult, îi preschimbă în copac⁴⁸, în pasăre⁴⁹, în greiere⁵⁰ ori chiar în șarpe ⁵¹, ca și cum însuși acest fapt n-ar însemna să pieri, adică să te preschimbi în altul. Eu, însă, îl fac pe om să se întoarcă la vîrsta⁵² lui cea mai bună și cea mai fericită.

Dacă muritorii s-ar lepăda de orice legătură cu înțelepciunea și ar trăi mereu cu mine, nu ar mai fi niciun bătrîn pe lume, ci fericiți, s-ar bucura de o veșnică tinerețe. Nu vedeți chipurile astea posace, care, cufundate fie în studii filozofice sau dedați unor treburi serioase și grave, au ajuns bătrîni înainte de a fi tineri și

anume (din pricina) grijilor și a încordării neîntreprupte și dîrze a minții, care au secat spiritul și suctul vieții? Pe cînd, dimpotrivă, nerozii mei⁵³ sînt grăsuți, rotofei și cu pielea bine îngrijită, ca niște ade-vărați porci de Acarnania — cum se spune — care n-au să simtă nicicînd vreun neajuns al bătrîneții, dacă nu s-ar molipsi întrucîtva de atingerea cu înțelepții. Dar asta-i viața oamenilor, să nu fie nicicînd fericiți în toate pri-vințele.

La aceasta se mai adaugă mărturia nu ușoară a unui proverb răspîndit, în care se spune că Prostia e singurul lucru care, pe de o parte poate să păstreze tinerețea — altminteri foarte fugară — iar, pe de altă parte, să țină departe bătrînețea cea nesuferită. Așa că este întemeiat ceea ce se spune îndeobște despre locuitorii Brabantului: în loc să se facă mai cumiți cu vîrsta, ca ceilalți oameni, ei își fac de cap cu atît mai vîrtos cu cît se apropie de bătrînețe. Și nu există un alt neam de oameni mai plăcut ca ei în relațiile zilnice și care să simtă mai puțin tristețea bătrîneții.

Cu aceștia, atît ca spațiu, cît și ca datini, sînt vecini olandezii mei, căci de ce să nu le zic „ai mei“, cînd ei sînt ciracii mei atît de sîrguitori, că și-au cîștigat în popor o poreclă ce se trage din numele meu⁵⁴, de care (poreclă) lor nu numai că nu le e rușine, dar chiar se și fălesc cu ea. Poftescă acum muritorii cei din cale afară de proști să caute pe alde Medea, Circe, Venus, Aurora ori fîntîna cu apă vie, cînd numai eu singură pot și obișnuiesc să dau înapoi tinerețea. La mine se găsește suctul acela făcător de minuni cu care fiica lui Memnon i-a pre-

lungit moșului său, Tithon, tinerețea; eu sînt Venus aceea cu puterea căreia Phaon, dintr-un moșneag, s-a schimbat într-un tînăr așa de frumos, că Safo s-a îndrăgostit de el; ale mele sînt ierburile — dacă sînt vreunele; ale mele sînt farmecele, al meu izvorul acela, care nu numai că ne aduce îndărăt tinerețea scursă, dar — ceea ce e mai de dorit — o și păstrează veșnic. Dacă toți sînteți de această părere, că nu e nimic mai bun și nimic mai urît decît bătrînețea, vedeți cît îmi datorați mie care vă păstrez un bun așa de mare, în timp ce îndepărtez un rău atît de nemăsurat!

<Prostia e de folos și zeilor.> Dar ce tot vorbesc într-una de muritori? Colindați cerul întreg și primesc să-și bată joc oricine de numele meu, dacă va găsi vreo zeităte care să nu fie pocită și respingătoare, dacă nu se face plăcută mulțămită puterii mele. Căci de ce Bacus e totdeauna tînăr și pletos? Apoi pentru aceea că, fiind zănatec și bețivan, își petrece toată viața în ospețe, jocuri, danțuri și veselie, și nu are de-a face nici în clin și nici în mîneacă cu (zeița) Atena. În fine, nu ține cîtuși de puțin să treacă drept înțelept, ba dimpotrivă se bucură că este cinstit cu nebunii și cu glume. Nici nu se simte jignit de proverbul care îi dă porecla de nerod, căci asta și înseamnă: „mai prost ca Moryhos”⁵⁵. Pe drept i-au dat numele de Moryhos, fiindcă plugarii veseli îi mînjeau fața cu must și cu smochine dulci, așa cum sta în fața templului. Cîte săgeți n-a azvîrlit oare vechea comedie în Bacus al nostru⁵⁶! Ce zeu nătîng — strigă ei — vrednic să se nască dintr-o drăcie⁵⁷!

Dar cine nu ar vrea mai bine să fie prost și nesărat, veșnic vesel, mereu tînăr, veșnic văzut bucuros și aducător de plăcere, decît ca Joe cel îngîndurat, temut de

toți, ori ca Pan⁵⁸, ce se desfată răspîndind panică prin ursuzenia sa, ori ca Vulcan cel mereu mînjit de funingine și pucioasă în atelierul lui, ori, în sfîrșit, decît Athena cea fioroasă din pricina Gorgonei⁵⁹ și a lăncii ei, aruncînd priviri ce te pironesc?

De ce numai Cupidon rămîne mereu copil? — De ce? Nu fiindcă se ține într-una numai de prostii și nu face și nu cugeta nimic sănătos? Și de ce frumusețea bălaie a Venerei este veșnic primăvăratecă? — Apoi fiindcă e rudă cu mine, de aceea lucește aurie, ca și tatăl meu, iar Omer a botezat-o

„daurita Afrodită“. În sfîrșit, ea zîmbește necurmat, dacă ar fi să credem poeților și rivalilor lor, sculptorilor. Pe care zeiță o cinstesc romanii mai cu evlavie decît pe Flora, mama tuturor plăcerilor?

Deși, dacă ar cerceta cineva mai cu luare aminte viața zeilor celor mai posomorîți — așa cum se vede la Omer — ar băga de seamă că toate-s pline de prostie. Dar ce să mai citez alte pilde, cînd cunoașteți dragostele și zbunguielile lui Joe însuși, „cel ce aruncă trăsnetele“? Cînd austera Diana, ce-și uitase sexul și-și petrecea toată viața vîînd, moare de dragul lui Endymion⁶⁰? Dar mai bine să-i lăsăm să-și audă mustrarea isprăvilor lor de la Momus⁶¹, ale cărui critici obișnuiau să le asculte odinioară. Nu de mult, zeii, scoși din sărite, îl prăvăliră pe pămînt, o dată cu Ate⁶², fiindcă înțelepciunea lui rău venită tulbura fericirea zeilor, și nici un muritor nu cata-

dicsește să-l primească pe pribeag ca oaspe. Cu atât mai puțin își găsește Momus loc pe la curțile principilor, unde însoțitoarea mea, Lingușirea, are, în schimb, un scaun de cinste, și se înțelege cu el — cu Momus — ca... oaia cu lupul.

Așadar, după ce au scăpat de el, zeii petrec acum mai slobod și mai plăcut, ducînd — cum spune Omer — „o viață departe de griji“, adică fără un moralist în coastă. Cîte hazuri nu le prilejuiesc zeilor acel Priap⁶³ cioplit dintr-un lemn de smochin! Cîtă veselie nu stîrnește Mercur cu furtișagurile și coțcăriile lui! Chiar Vulcan⁶⁴ face de obicei pe măscăriciul pe la ospetele zeilor și le înveselește cheful prin șchiopătatul său ori cu poznele sau cu cuvintele lui de duh! La fel și Silen⁶⁵, acel crai bătrîn, ce obișnuiește să joace cordaxul⁶⁶, împreună cu Polifem, în sunetele lirei⁶⁷, pe cînd nimfele horresc cu picioarele goale. Satirii cu coapse de țap țopăie Atelanele⁶⁸, iar Pan îi face pe toți să rîdă prin cîntecele lui nesărate, pe care ei le ascultă mai cu plăcere decît

chiar pe muze, mai ales cînd nectarul începe să li se suie la cap. Să vă mai spun cu ce se îndeletnicesc după un zaiafet la care au băut zdravăn? Doamne, niște prostii

atît de deşuchiate, că pînă şi pe proasta de mine, mă umflă rîsul. Dar în această privinţă e mai bine să ne aducem aminte de Harpocrate⁶⁹, şi să ne temem ca nu cumva vreun zeu din Corycus⁷⁰ să tragă cu urechea, cum înşir aici lucruri pe care nici Momus nu le-ar fi putut destăinui fără să-şi primească pedeapsa.

<Prostia se află în firea oamenilor.> Dar e timpul ca după pilda lui Omer, să părăsim pe cei de sus şi să coborîm din nou pe pămînt, deşi nici aici nu zărim nimic vesel sau fericit, afară de ceea ce dăruiesc eu. Mai întîi vedeţi cu cîtă prevedere natura, mamă şi ziditoare a neamului omenesc, a avut grijă să nu lipsească de nicăieri sămînţa prostiei. După definiţia stoicilor⁷¹, a fi înţelept înseamnă a te purta potrivit raţiunii, iar a fi prost, înseamnă să te laşi la bunul plac al patimilor. Ei bine, pentru ca viaţa oamenilor să nu fie tristă şi posomorîtă, cu cît mai multe patimi decît raţiune nu le-a dat Jupiter oamenilor! E ca şi cum ai pune o jumătate de uncie⁷² lîngă un as. Afară de asta el a înghesuit judecata într-un ungher strîmt al capului, iar tot restul trupului l-a lăsat în voia tulburărilor. Apoi a pus, oarecum împotriva ei, doi tirani foarte silnici: mînia ce domneşte în cetăţuia pieptului, adică în inimă — izvorul vieţii însăşi — şi pofta, care, nestingherită, domneşte pe tărîmul părţilor de mai jos. Ce poate judecata împotriva acestor două puteri, ne arată viaţa obişnuită a oamenilor: cea dintîi strigă pînă ce răguşeşte — singurul lucru pe care-l poate face — arătînd legile cinstei, iar supusele ei — patimile — aruncă ştreangul de gîtul reginei lor şi o asurzesc rău, pînă cînd ea, răpusă, se dă bătută, fără a mai spune nici cîrc! şi se lasă în voia lor.

<Prostia femeiască.> De altfel, fiindcă omul s-a născut pentru a se îndeletnici cu treburile obștești și deoarece trebuia să-i sporească dramul de minte — spre a le cui, cât se poate, beteșugul acesta — Jupiter s-a sfătuit cu mine, ca și în alte împrejurări, și îi dădui o povață vrednică de mine, și anume: să dea bărbatului femeie, adică o vietate proastă și absurdă, dar nostimă și plăcută ca, prin conviețuirea casnică, să dreagă și să îndulcească, cu prostiile ei, tristețea firii bărbatului. Căci dacă Platon⁷³ pare a se îndoii unde să pună pe femeie: în clasa ființelor cu judecată ori în aceea a viețuitoarelor fără de judecată, el n-a voit să arate prin aceasta altceva, decît prostia bătătoare la ochi a acestui sex. Iar dacă cumva vreo femeie a voit vreodată să fie socotită ca înțeleaptă, aceea nu face altceva decît să fie de două ori mai proastă, ca și cum cineva ar vrea să ducă un bou ca să se ungă cu uleiul atleților⁷⁴, lucru ce nu se potrivește de loc cu firea lui. Căci cel care, împotriva naturii, se spoește cu sulimanul virtuții, își sporește vițiul și cîrmește firea împotriva caracterului ei adevărat. Precum, potrivit proverbului elin, maimuța tot maimuță rămîne, chiar de-o îmbraci în purpură, tot astfel, și femeia este totdeauna femeie, adică proastă, orice mască ar lua. Și nu cred neamul femeilor atît de prost, încît să se mînie pe mine, fiindcă eu, Prostia, tot o femeie, le declar seme-nele mele întru prostie. La urma urmei, dacă ele ar sta și ar judeca bine, ar trebui să vadă că, datorită mie, Prostiei, au norocul că sînt în multe privințe mai fericite decît bărbații. Într-adevăr, mai întîii au întîietatea frumuseții pe care ele, pe drept, o pun mai presus de toate bunurile; prin puterea ei, ele exercită o adevărată tiranie împotriva celor mai cruzi tirani. Pe cînd la bărbat, de unde vine slujenia aceea a făpturii: pielea aspră, barba

aceea ca o pădure, adevărate semne ale bătrîneții, decît de la vițiul înțelepciunii? Pe cînd obrajii netezi ai femeilor, glasul totdeauna subțire și pielea fragedă nu vădese oarecum o veșnică tinerețe?

Apoi ce doresc ele mai mult în viața asta decît să placă bărbaților. Oare nu acesta e singurul scop al gâteli, șulimanului, mirodeniilor și al atîtor alte meșteșuguri spre a-și înfrumuseța chipul, a-și încondeia sprîncenele și a-și îngriji pielea obrazului? Cărui alt mij-

loc datoresc ele puterea pe care o au asupra bărbaților decît prostiei? Ce lucru e pe lume pe care bărbații să nu li-l îngăduie? Și prin care alt mijloc decît acela al plăcerii? Iar femeile nu se desfată prin altceva decît prin prostie. Că acest lucru e adevărat, nu va cuteza să tăgăduiască nici un om care stă și se gîndește la ce nerozii vorbește un om cu o femeie, ce prostii face de cîte ori vrea să guste plăcerile dragostei. Acuma știți obîrșia celei dintîi și celei mai mari desfătări a vieții.

< *Prostia înveselește oșpețele.* > Dar sînt unii, mai ales bătrîni, înclinați mai mult spre păhărel decît spre femei, și ei pun plăcerea cea mai mare în chefuri — făcute în tovărășia altora. Cît despre mine, să hotărască alții, dacă poate să existe un ospăț mai acătării, la care să nu fie de față și femeia. E un lucru neîndoișor că fără mirodenia prostiei, nici o petrecere nu poate fi plăcută. Așa că, dacă de la o astfel de masă lipsește omul care, prin prostia lui adevărată sau prefăcută, să stîrnească rîsul oaspeților, atunci e chemat un măscărici tocmit cu

chirie sau aduc un parazit merit să alunge de la masă, prin glumele lui, adică prin neroziile pe care le spune, tristețea și tăcerea apăsătoare. Căci la ce ar sluji să-ți umfli pîntecele cu atîtea bunătăți și trufandale pregătite cu atît dichis, dacă nu sînt hrăniți, la rîndul lor, și ochii, și urechile, adică întreg sufletul, cu rîsete, glume și jocuri? Ei bine, eu sînt singura meșteră a acestor rogo-dele⁷⁵. Apoi cele obișnuite pe la ospete ca: a trage un rege la sorti, a juca cu zarurile, a-și ura noroc la un păhărel, a face cupa să umble din mîină în mîină, a cînta fiecare (o strofă), ținînd o ramură de merișor, a dănuți, a juca pantomimă, n-au fost născocite de cei șapte înțelepți ai Greciei, ci de mine spre binele neamului omenesc. Toate lucrurile de felul acesta sînt astfel întocmite că, cu cît cuprind în ele mai multă prostie, cu atît priesc mai mult vieții omului, care, dacă e posomorîtă, nici nu merită numele de viață, și totuși e trist dacă nu alungați prin astfel de desfătări uritul născut o dată cu voi.

< *Prietenie fără prostie nu-i cu putință.* > Dar vor fi poate unii care nesocotesc astfel de plăceri și se mulțumesc doar cu legătura plină de iubire a prieteniei, susținînd că aceasta e vrednică să fie pusă mai presus de toate bunurile, ca un lucru mai de trebuință decît văzduhul, focul și apa, și apoi așa de plăcută, că cine ar desființa prietenia dintre oameni, ar răpi soarele (de pe cer), și apoi așa de cinstită — dacă cumva acest cuvînt are vreun înțeles aici — că nici filozofii nu șovăiesc a o trece printre cele mai de seamă bunuri. Dar ce veți zice, dacă vă dovedesc că sînt alfa și omega și ale acestui bun așa de mare? Vă voi limpezi aceasta nu grămădind silogisme crocodilite, sorite ori cornute⁷⁶ sau alte sofistocării de acest fel, ci numai — cum se spune — cu simplul

bun simț, arătîndu-vă oarecum lucrul, cu degetul. Ei bine, nu sînt oare fapte de prost să închizi ochii, să te înșeli, să faci pe orbul și să-ți faci iluzii asupra cusurilor prietenilor, să îndrăgești și să admiri chiar pe unele care-ți sar în ochi și să le socoți ca virtuți? Ce? Cînd unul sărută negul prietenei sale, cînd pe altul îl desfată o carne rea crescută în nasul ei, cînd un tată spune despre fiul său atins de strabism, că... doar clipește puțin⁷⁷, ce-i asta, mă rog, decît curată prostie? Strige ei de trei și de patru ori că este prostie, însă numai această „prostie leagă pe prieteni și pe cei uniți îi păstrează“.

Vorbesc despre muritori, dintre care nu se naște nici unul fără viții: cel mai bun e acela care are mai puține. Cît despre înțelepții ăștia care se cred zei, ei nu cunosc prietenia sau ei nu leagă între dînșii decît legături triste și fără farmec, și asta cu foarte puțini, ca să nu zic... cu nimeni, fiindcă cei mai mulți oameni sînt cuprinși de prostie, ba chiar nu se află nici unul care să nu aiureze în fel și chip, și numai între semeni se leagă prietenie. Dacă, din întîmplare, se leagă între acești oameni severi o reciprocă simpatie, ea nu e statornică și nu dăinuiește, lucru firesc între oameni morocănoși și cu priviri mai pătrunzătoare decît se cuvine, care scormonesc cusurile prietenilor cu aceeași agerime ca uliul sau șarpele din Epidaur. Dar cît de cuprinși sînt de orbul găinii pentru propriile lor greșeli și cît de greu le e să vadă cum le atîrnă pe spate desaga⁷⁸ doldora cu păcatele lor! Prin urmare, dacă așa e firea oamenilor, încît nu se află nici unul printre ei care să fie scutit de grele beteșuguri; dacă diferitele gusturi și vîrste se înțeleg așa de rău între ele; apoi, dacă în viața asta muritoare sînt atîtea lunecări și

rătăcirii și întâmplări neprevăzute: cum ar putea să dăinuiască măcar un ceas între acești Arguși⁷⁹ farmecul prieteniei, fără o fărîmă din ceea ce grecii numesc în chip

așa de fericit naivitate (tradu, dacă vrei, prin prostie ori îngăduință)? Adică cum? Cupidon acela, izvoditorul și părintele oricărei legături de dragoste, căruia după cum „cele urîte îi par frumoase“⁸⁰, tot astfel face și printre voi ca fiecăruia să-i pară frumos ceea ce e al lui, astfel ca moșul să-și iubească baba și băiatul fata. Așa-s trebile

lumii (acesteia) și rîdem de ele, dar tocmai nostimadele astea țes și încheagă bucuria vieții în comun.

<Fără Prostie căsătoria e nefericită.> Apoi, ceea ce am spus despre prietenie, vom spune încă și mai răspicat despre căsătorie, care nu e altceva decît contopirea cea mai strînsă a două vieți într-una. Doamne sfinte, cîte despărțenii sau blestemății mai mari chiar decît divorțurile nu ar avea loc peste tot, dacă viețuirea casnică a bărbatului cu femeia nu s-ar păstra și hrăni prin lingușire, glume, îngăduință, iluzii și prefăcătorie, care, toate, țin de alaiul meu! La naiba! cît de puține căsnicii s-ar înjgheba, dacă logodnicul ar scormoni cu luare aminte poznele pe care logodnica lui, ce pare o mică fecioară gingașă și sfioasă, le-a făcut cu mult înainte de nuntă! Și cu cît mai puține dintre căsătoriile încheiate

ar dăinui, dacă cele mai multe din isprăvile soțiilor nu ar rămînea ascunse din nepăsarea și prostia bărbaților! Acestea se pun în cîrca Prostiei, și cu drept cuvînt. Da, dar ea face ca, între timp, soția să fie pe placul bărbatului, bărbatul să fie drag soției, casa să rămînă liniștită, iar viața casnică să-și urmeze cursul. Bărbatul se vede ridiculizat cu epitete ca: „încornorat⁸¹, îmbrobodit“ și cîte alte nume nu i se mai dau, în timp ce el soarbe lacrimile de pe buzele soției adulterine. Și totuși nu-i mult mai bine să te amăgești astfel, decît să te lași ros de chinurile geloziei și să faci din toate numai tragedii?

< Fără Prostie conviețuirea nu-i durabilă. > Intr-un cuvînt, fără mine nici o societate, nici o adunare nu poate fi nici plăcută și nici statornică: poporul s-ar plictisi repede de suveranul său, stăpînul de servitor, slujnica de stăpînă, profesorul de elev, prietenul de prieten, soția de bărbat, chiriașul de proprietar; tovarășii de cameră și de masă nu s-ar mai putea suferi unul pe altul, dacă nu s-ar amăgi unul pe altul, dacă nu s-ar măguli între ei, dacă nu și-ar îndulci relațiile dintre ei cu mierea prostiei. Știu că aceste afirmații vi se par ciudate, dar veți auzi acum altele și mai stranii.

< Nu poate iubi pe altul cel care se urăște pe sine. > Spuneți-mi, rogu-vă, poate iubi pe altul acela care se urăște pe sine? Poate să se înțeleagă cu altcineva, cel care nu se împacă cu sine? Va face oare vreo plăcere cui-va acela ce e ursuz și aspru cu sine însuși? Apoi cred că la această întrebare nu va răspunde cu da decît unul mai prost chiar decît însăși Prostia. Căci dacă mă alungi pe mine, nu numai că nici un om nu va mai putea suferi pe altul, dar chiar fiecare își va părea lui însuși dezgustător, iar ale sale murdare, și fiecare urît lui însuși.

Firea, în multe privințe, mai mult mașteră decît mamă bună, a sădit în oameni — mai cu seamă în cei mai deștepți — pornirea aceasta rea, de a fi nemulțumiți cu sine și de a admira însușirile aflate la alții. Dar aceasta face ca toate darurile, farmecele și plăcerile vieții să se strice și să piară. La ce-ți slujește frumusețea, darul cel mai ales dat de zeii nemuritori, dacă e vițiată de un miros greu⁸²? La ce folosește tinerețea, dacă e otrăvită de drojdia bătrînească a tristeții? În sfîrșit, cum te vei potrivi acelei bune cuviințe — lucru de căpetenie nu numai în artă ci și în morală — în viața ta particulară sau obștească, dacă nu îți stă într-ajutor, Iubirea de sine (egoismul) care, pe drept cuvînt, îmi ține loc de soră bună, atît de bine joacă rolul meu!

Și ce prostie poate fi așa de mare ca aceea de a-ți plăcea ție însuși și de a te admira? Și iarăși, dacă cineva își displace sieși, ce lucru frumos, plăcut sau cuviincios poate săvîrși? Scoate acest dres (egoismul) din viață, și deodată, oratorul va încremeni în mijlocul cuvîntării sale, muzicantul, cu măsurile lui, nu va plăcea nimănui, actorul va fi fluierat pentru jocul său, poetul va fi luat în

rîs cu muzele lui cu tot, pictorul se va împotmoli în arta lui, iar medicul va răbda de foame cu toate leacurile sale. În loc de Nireu⁸³, vei părea un Tersit⁸⁴; în loc de Phaon un Nestor, în loc de Minerva un dobitoc, în loc de elocvent un taciturn și în loc de un om politicos un

bădăran. Iată deci cît e de adevărat că fiecare trebuie să înceapă a se măguli singur măcar printr-o cît de mică doză de aplauze, dacă vrea să fie apoi lăudat și de altul.

Apoi, întrucît partea cea mai mare a fericirii constă în a voi să fii ceea ce ești⁸⁵ (într-adevăr), toată treaba asta o săvîrșește în doi timpi și trei mișcări această soră a mea, Iubirea de sine, care face ca nimeni să nu se plîngă de chipul, de mintea, de neamul, de locul, de creșterea sau de patria lui, așa că nici irlandezul nu vrea să schimbe cu italianul, nici tracul cu atenianul, nici scitul cu Insulele Fericîților. Minunată prevedere a naturii care, într-o felurime așa de variată a lucrurilor, a știut să le niveleze pe toate! Unde ea a împărțit cu economie darurile ei, acolo ea obișnuiește să adauge ceva mai mult-șoară iubire de sine, măcar că și aici am vorbit ca o proastă, căci această iubire de sine e darul cel mai mare. Oricum, aș putea spune că nu e nici o faptă mai de seamă pe care să n-o fi inspirat eu și nici o artă a cărei izvoditoare să nu fi fost eu.

< Războiul e produs și el tot de prostie. > Oare nu războiul e izvorul tuturor faptelor mari? Nu e el pepiniera acestora? Și totuși, ce poate fi mai neghiob? Două tabere se încaieră pentru nu știu care pricini, și la urmă una se alege cu mai multă pagubă decît cîștig. De cei care cad, nu se sinchisește nimeni, de parcă ar fi fost megarieni⁸⁶. Apoi, cînd cele două oștiri, ca niște arici de lănci, stau față în față, iar

Trîmbițele își slobozîră cumplitele glasuri⁸⁷

ce folos aduc, vă rog, aceste mutre de înțelepți, care cu sîngele lor rece și subțire, vlăguiți de studiu, abia de își mai tîrăsc viața? Aici — la război — e trebuință de oameni grași și durdulii, cu cît mai multă îndrăzneală și cît mai puțină minte. Afară numai dacă cineva nu preferă să aibă ostași ca Demostene, care urmînd pilda lui Arhiloc⁸⁸, cum zări pe vrăjmași, își zvîrli scutul și fugi, ca

un ostaș tot atît de fricos pe cît era de înțelept ca orator. Dar cumințenia, vor zice unii, e de mare însemnătate în război. Recunosc, dar . . . numai la conducător, iar cunoștințele lui să fie pe tărîm militar și nu filozofic. De altfel o faptă așa de slăvită se săvîrșește cu paraziți, pezevenghi, tilhari, asasini, plugari, gură-cască și escroci plini de datorii, adică îndeobște cu pleava muritorilor de felul de mai sus, și niciodată cu filozofi ce duhnesc a opaiț.

<Înțelepții nu sînt de nici un folos, ba chiar dăunează țării.> Cît sînt de nefolositori aceștia în practica vieții, ne poate arăta și pilda lui Socrate, pe care oracolul lui Apolon l-a proclamat, în chip foarte puțin chibzuit, drept singurul înțelept. Încercînd o dată să vorbească la tribună în fața norodului, a fost luat în rîs de întreaga adunare. Totuși acest om n-a fost totdeauna lipsit de minte, căci nu a primit numele de înțelept, pe care i-l recunoaște doar zeilor și era de părere că înțeleptul nu trebuie să se amestece în treburile statului, măcar că ar fi făcut mai bine să propovăduiască că trebuie să se lepede de înțelepciune cel care vrea să fie trecut în rîndul oamenilor.

Apoi ce altceva îl făcu să fie tîrît prin judecăți și osîndit să bea cucută, decît tot înțelepciunea? Tot filozofînd asupra norilor și ideilor, măsurînd labele unui purice și admirînd glasul țîntarului, a uitat să deprindă și arta de a trăi în mijlocul oamenilor. Și totuși discipolul său Platon încearcă să-și apere maestrul în primejdie de moarte. Ce să zic? Strașnic apărător! Speriat de strigătele mulțimii, n-a putut să-și rostească pînă la capăt nici cea dintîi frază⁸⁹! Ce să mai vorbim de Teofrast⁹⁰, care, urcîndu-se la tribună să vorbească în fața poporului,

amuți deodată, ca și cum ar fi zărit un lup? Cum ar fi fost în stare un asemenea om să încurajeze pe ostași în luptă? Isocrate, din pricina sfiiciunii lui, n-a cutezat nici-odată să caște gura în public. Pînă și Marcus Tullius, părintele elocinței romane, cînd rostea începutul discursurilor sale, era stingherit de un tremur nervos și avea aerul unui copil care suspină. E adevărat că Fabius⁹¹, cînd vorbește de acest defect, îl socotește a fi o calitate a unui orator conștiincios și înțelegător al răspunderii sale. Dar spunînd aceasta, nu recunoaște fățiș că înțelepciunea e o piedică în cîrmuirea treburilor obștești? Ce vor face aceștia cînd vor trebui să lupte cu fierul în mînă, ei care se prăpădesc de frică numai atunci cînd e de luptat numai cu vorbe goale?

Și cînd lucrurile stau astfel, se mai preamărește cea vestită părere a lui Platon, care spune că statele vor fi fericite atunci cînd vor fi cîrmuite de filozofi sau dacă cîrmuitorii de state vor fi filozofi?! Ba, dacă cercetezi istoria, vei constata că cea mai mare pacoste pentru o țară e să încapă pe mîna unui prost filozof sau a unui suveran maniac de literatură. O pildă îndestulătoare pentru aceasta sînt, cred, cei doi Catoni: unul, cu pîrele lui smintite, a tulburat liniștea Romei, iar celălalt a dus de rîpă libertatea statului roman, fiindcă a apărut-o... prea înțelepțește! Adaugă la aceștia pe alde Brutus, Cassius, Grahii și chiar pe Cicero, care n-a fost mai puțin dăunător

statului roman decît a fost Demostene pentru atenieni. Mai departe trebuie să recunosc că Marcus Antoninus⁹² a fost un împărat bun — și în definitiv pot să recunosc acest lucru — însă a fost împovărător pentru cetățeni și urît de ei tocmai pentru motivul că era . . . prea filozof! Deși am recunoscut că a fost un bun cîrmuitor, totuși, binele făcut de pilduitoarea lui guvernare a fost mai mic decît pacostea făcută de el statului prin faptul că a lăsat ca urmaș la tron pe fiul său⁹³.

Indeobște, neamul acesta de oameni ce s-au închinat studiului înțelepciunii sînt tare nenorociți atît în celalalte privințe, dar mai ales în vlăstarele pe care le lasă, și acest lucru cred că e datorit prevederii naturii ce se îngrijește ca pacostea asta a înțelepciunii să nu se întindă prea tare, printre oameni. Se știe că fiul lui Cicero era un degenerat, iar Socrate acela, vestitul înțelept, a avut niște copii care, după spusa unuia ce nu s-a înșelat prea mult, semănau mai mult cu mama decît cu tatăl lor, adică erau niște prostănaci.

<Înțelepții nu sînt buni la nimic.> Oricum, ar mai fi totuși de răbdat, dacă filozofii ăștia s-ar purta ca vițelul la poarta nouă numai în politică, însă ei nu sînt buni de nici o treabă, nici în viața de toate zilele. Poftește pe un înțelept la un ospăț: o să te plictisească sau prin tăcerea lui posomorîtă sau prin întrebările lui supărătoare. Cheamă-l la un bal: o să țopăie ca o cămilă. Tirăște-l la un spectacol: mutra lui singură ajunge ca să strice buna dispoziție a poporului; venerabilul Caton va fi nevoit să părăsească teatrul fiindcă nu poate să-și descrețească fruntea⁹⁴. Dacă pică în mijlocul unei convorbiri, e ca și cum s-ar fi ivit lupul din poveste⁹⁵. Dacă e vorba de o cumpărare, de vreunul din acele contracte sau treburi

obișnuite, fără de care nu se poate închipui viața de toate zilele, ai zice că înțeleptul ăsta e un buștean, nu un om: pînă într-atît nu e de nici o treabă nici pentru sine, nici pentru țara lui, nici pentru ai săi, deoarece nu știe cum să se poarte, nici cum să trăiască, iar obiceiurile lui se deosebesc cu totul de acelea ale poporului. Astfel, nesemnînd cu nimeni, nici prin purtarea și nici prin sentimentele sale, ajunge neapărat să displacă tuturor. Ce altceva vezi să se săvîrșească în lume decît fapte prostești, făcute de către proști în mijlocul altor proști? Iar de se află vreunul care ar vrea să înfrunte toată lumea asta, l-aș sfătui să se surghiunească, după pilda lui Timon⁹⁶, într-o pustietate, ca să se bucure acolo singur de înțelepciunea sa.

< *Prostia a fundat statul.* > Acuma, ca să reiau firul povestirii mele, ce putere e aceea care a izbutit să strîngă în ocolul orașelor pe oamenii aceștia aspri, neciopliți, născuți parcă din stîncă și stejar, dacă nu Lingușirea? Căci ce alt înțeles are acea liră a lui Amfion și Orfeu⁹⁷? Ce a chemat înapoi plebea romană la unirea cetățenească, atunci cînd ea punea la cale fatala răzvrătire⁹⁸? Oare vreo cuvîntare filozofică? Nicidecum, ci fa-

bule de acelea ale căror personaje sînt vulpea și ari-ciul⁹⁹. Ce discurs al vreunui înțelept ar fi putut avea efectul pe care l-a avut cerboaița aceea născocită de Ser-

toriu, ori povestea aceea cu doi cîini ai laconului (Licurg) sau fabula aceluiași Sertoriu despre perii smulși din coada calului¹⁰⁰. Ce să mai spun despre Minos¹⁰¹ și Numa¹⁰², care amîndoi, au cîrmuit mulțimea proastă cu povești născocite de dînșii? Căci cu astfel de nimicuri se pune în mișcare colosul ce se numește popor!

<Și tot Prostia îl face să dăinuiască.> Și iarăși, ce stat a primit vreodată legile lui Platon sau Aristotel ori învățăturile lui Socrate? Apoi ce motive au îndemnat pe Decii¹⁰³ să se jertfească zeilor de sub pămînt? Ce a tîrît pe Quintus Curtius în prăpastie decît gloria deșartă, această sirenă încîntătoare, pe care e de mirare cît o osîndesc înțelepții aceștia? Ce lucru mai prostesc decît fapta candidatului ce linguşește poporul, — care caută să-i cîştige sufragiul prin daruri, să vîneze aplauzele atîtor gură-cască, să se lăfăiască în aclamațiile lor, să se lase purtat ca niște moaște în triumf prin fața poporului spectator, ori să lase să i se pună o statuie de bronz în for? mai adaugă la asta risipa de titluri și porecle glorioase; mai pune și onorurile divine acordate unor omuleți și alătură la toate astea și ceremoniile obștești,

cu prilejul cărora se așază printre zei cei mai nelegiuți tirani! Toate acestea sînt fapte din cale afară de neroade și un singur Democrit n-ar fi de ajuns ca să le ia în

rîs. De acord, și totuși această slavă deșartă e izvorul isprăvilor eroice care atît de adesea au fost slăvite pînă la cer de pana unor scriitori de talent. Prostia aceasta e mama statelor; prin ea se întocmesc împărățiile, magistraturile, religia, adunările sfătuitoare, tribunalele. Într-un cuvînt, viața omenească nu e altceva decît un joc al nebuniei.

< *Prostia a născocit artele.* > Dar ca să vorbesc acum despre arte, ce îmbold a mînat spiritul muritorilor ca să născocească și să le lase urmașilor atîtea științe înalte — după părerea lor, a oamenilor — decît setea de glorie? Oamenii din cale afară de proști au găsit de cuviință că trebuie cumpărată cu multe nopți nedormite și cu atîta sudoare nu știu ce fel de faimă; ce lucru poate fi mai zadarnic? Deocamdată datorăți Prostiei o sumedenie de înlesniri ale vieții, și — lucrul cel mai plăcut dintre toate — trageți profit din prostia altora.

< *Proștii sînt la drept vorbind cei mai cumiși.* > Dar ce ați spune dacă acum, după ce mi-am lăudat puterea și dibăcia, m-aș apuca să mă laud și cu cumișenia mea? Ar spune cineva că asta ar fi totuna ca și cum ai încerca să amesteci apa cu focul. Totuși, cred că voi izbuti și aceasta, dacă veți fi, ca și pînă acum, cu urechile și cugețul îndreptate spre mine.

Mai întii, dacă prudența înseamnă să știi să te slujești de lucruri, cui se cuvine mai pe drept numele de om prudent: înțeleptului care, fie de rușine, fie din sfii-ciune, nu încearcă nimic, ori prostului, pe care nici rușinea — căci n-are de loc așa ceva — și nici primejdia, pe care n-o bănuiește, nu-l oprește de la nimic? Înțeleptul se cufundă în ceasloavele celor vechi și din ele nu învață decît vorbe deșarte și sofisticării. Prostul culege, dacă nu

mă înșel, adevărata cumițenie prin aceea că înfruntă orice primejdie, piept în piept cu ea. Acest lucru se pare că-l văzuse și Omer, deși orb, atunci cînd a spus: „... Cu pățanii se'nvață doar prostul”¹⁰⁴. Două lucruri ne stau, mai ales, în cale, cînd e vorba să ne dăm seama cum trebuie să înfruntăm greutățile vieții: rușinea, care se strecoară în suflet ca un fel de negură, și teama care, arătîndu-ne primejdia, ne oprește de a întreprinde vreo faptă îndrăzneată. Prostia vine să ne scape într-un chip miraculos de aceste două neajunsuri. Puțini muritori înțeleg cît e de folositor, spre a-ți afla norocul în lume, să nu roșești de nimic și să cutezi orice. Iar dacă unii preferă să înțeleagă prin cumițenie dreapta cumpănire a valorii lucrurilor, atunci ascultați, mă rog, să vedeți cît de departe sînt de ea aceia care se pretind că au dobîndit-o.

Mai întii se știe că toate lucrurile omenești au două fețe, ca Silenii¹⁰⁵ lui Alcibiade, așa că ceea ce la prima vedere apare ca fiind moartea, dacă privești mai adînc, apare ca fiind viață, precum, dimpotrivă, ceea ce părea a fi viață, este moarte; frumosul pare urît, bogăția — sărăcie lucie, infamia — glorie, știința — neștiință, vigoarea — slăbiciune, noblețea — mojicie, veselie — tristețe, norocul — nenoroc, prietenia — vrăjmășie; mîntuirea — năpastă... cu un cuvînt le vei găsi pe

toate întoarse pe dos cînd vei deschide Silenul. Dacă această deslușire pare cuiva prea adîncă, atunci să v-o lămu-

resc mai pe șleau. Iată: Cine nu recunoaște că un rege e bogat și puternic? Totuși el n-are nici o însușire sufletească mai de seamă și nimic nu-l îndestulează. Sufletul lui e stăpînit de o sumedenie de viții și el nu-i altceva decît un păcătos de sclav. În același fel se poate raționa și în celelalte cazuri; fie-ne deci de ajuns această pildă.

Dar încotro bate cuvîntarea asta? mă va întreba cineva. Ascultați unde vreau s-ajung. Dacă cineva ar încerca să smulgă masca actorilor care joacă o piesă, și ar arăta astfel spectatorilor chipurile lor adevărate, oare n-ar întrerupe un astfel de om toată piesa și n-ar merita să fie luat la goană din teatru cu pietre, ca un smintit? Căci totul ar lua deodată altă înfățișare: în loc de o femeie ai vedea (pe scenă) un bărbat; cel care adineauri era un tînăr, acum se vede a fi un bătrîn; cel ce era rege, e acum un Dama¹⁰⁶, iar zeul de adineauri se vede a fi un omuleț. Dați afară iluzia și... s-a dus de rîpă piesa! Deghizarea și sulimanul robesc sufletele privitorilor. La urma urmei viața omenească ce altceva este decît o comedie unde, sub o mască de împrumut, fiecare își joacă rolul pînă cînd regizorul îl scoate de pe scenă? Acesta pune pe același actor să apară în costume deosebite, așa că cel care mai înainte jucase rolul unui rege în purpură, acum joacă rolul unui rob în zdrențe. Desigur, n-am înfățișat decît o schiță dar piesa nu se joacă altfel.

Dacă, cu acest prilej, s-ar ivi deodată vreun înțelept pogorît din cer și ar striga spectatorilor că actorul, pe care toți îl admiră ca pe un zeu și stăpîn, nu este nici măcar om, fiindcă el, ca un dobitoc, se lasă călăuzit doar de pornirile sale, fiind un rob de cea mai josnică speță, intrucit de bunăvoie slujește la atîți stăpîni nevrednici; dacă același înțelept ar mai porunci unuia, care bocește

pe taică-său răposat, să rîdă, spunîndu-i că toată viața nu e decît un fel de moarte și că tată-său abia acum a început să trăiască; dacă, totodată, ar arăta că un oarecare înfumurat, ce se laudă cu blazoanele neamului său, nu e decît un neam prost și un bastard, fiindcă e departe ca cerul de pămînt de virtute — singurul izvor al oricărei nobleți — și dacă ar vorbi în același fel despre toate celelalte situații, cu ce se va alege, rogu-vă, din toate astea, decît ca să treacă în ochii tuturor drept un nebun furios? Căci nu e nimic mai smintit decît o înțelepciune ne la locul ei și nimic mai neghiob decît o cumițenie de-a-ndoaselea. Într-adevăr se poartă ca un năuc acela care nu se încadrează în stările de lucruri din vremea sa, nu vrea să intre în rîndul lumii și nici măcar nu-și aduce aminte, la masă, de zicala aceea ce umblă pe la ospete: „Ori bea, ori pleacă!“ El are pretenție în fond, ca o comedie — comedia vieții — să nu mai fie comedie. Dimpotrivă, om cuminte e acela care, știind că e muritor, nu vrea să se ridice mai presus de soarta muritorilor și se îngăduie cu toată lumea, ori se lasă păcălit fără să se supere. Dar asta — să spună chiar ei — este curată prostie. Nu voi tăgădui, cu condiția ca să recunoască și ei că tocmai lucrul ăsta înseamnă a-ți juca rolul în farsa vieții.

<Pe culmile înțelepciunii nu se ajunge decît prin prostie.> Acum, o zei nemuritori, să deschid gura sau mai bine să tac? Dar în fond de ce să tac, cînd ceea ce vreau să spun e mai adevărat decît adevărul? Poate, însă, că într-o împrejurare așa de gravă ar fi mai bine să chem din Helicon¹⁰⁷ muzele pe care poeții obișnuiesc să le invoce pentru simple mofturi. Așadar, sprijiniți-mă puțin, fiice ale lui Jupiter, pînă cînd dovedesc că nimeni nu răzbește pînă la înțelepciune, cetățuia fericirii, decît avîndu-mă de călăuză pe mine, Prostia!

Mai întii se recunoaște îndeobște că toate patimile țin de Proști. Înțeleptul se deosebește de prost tocmai prin aceea că acesta ascultă de patimă, iar cel dintii de rațiune. De aceea stoicii îndepărtează de înțelepți tulburările sufletești ca pe niște boli. De fapt astfel de porniri au nu numai rolul de îndrumător pentru cei ce se grăbesc spre limanul înțelepciunii, dar ele sînt ca niște pînțeni și bolduri în orice lucrare a virtuții, stîndu-ne de obicei în preajmă ca niște îndemnători spre fapta bună. Desigur, de data asta se împotrivește din răsputeri prea stoicul Seneca, neîngăduind în ruptul capului ca înțeleptul să aibă vreo patimă. Ba, cînd face acest lucru, nu mai rămîne nimic din om, ci mai de grabă făurește un zeu nou, care n-a ființat nicăieri și nu va ființa niciodată. Ca să vorbesc mai răsplat, el a dăltuit o statuie de marmură în chip de om, țeapănă și lipsită de orice simțire omenească. Stoicii n-au decît să se bucure de înțeleptul lor, să-l îndrăgească fără teamă de rivali și să locuiască cu el în statul lui Platon, ori dacă poftesc, în împărăția ideilor sau în grădinile lui Tantal¹⁰⁸. Căci cine n-ar fugi și nu s-ar îngrozi de un astfel de om ca de un monstru ori de altă arătare, surd la orice simțire a firii, străin de orice patimă și care nu s-ar lăsa înduioșat nici de iubire și nici de milă mai mult decît.

Cremenea tare ori stînca marpesiană?¹⁰⁹

Omul acesta căruia nimic nu-i scapă, care nu greșește niciodată, care toate le sfredelește cu ochii ca un alt Lynceu, care cîntărește totul cu mîgală, care nu iartă nimic; care e mulțumit numai de sine, care numai el e bogat, teafăr, singur rege, singur liber, într-un cuvînt, care crede că numai el este totul — dar asta o crede

doar el singur —; care nu ține la prietenia nimănui pentru că nu e prietenul nimănui; care nu pregetă să poftască chiar pe zei... să se spînzure; care osîndește, ca o sminteală, tot ce se întîmplă în viață și-și bate joc de orice... lighioana asta cu astfel de apucături ar fi filozoful absolut?!

Mă rog, dacă problema s-ar pune la vot, care cetate ar vrea să-și aleagă un asemenea dregător sau ce oaste ar dori o asemenea căpătenie? Ce femeie și-ar lua un astfel de bărbat și ce gazdă s-ar mulțumi cu un astfel de musafir și ce slugă și-ar dori sau ar putea să rabde un stăpîn cu asemenea apucături? Cine n-ar voi mai de grabă pe unul luat din grămada celor mai proști, care să poată el, tot un prost, să poruncească unor proști sau să asculte de ei, care să știe a se face plăcut semenilor săi, și anume cit mai multora dintre ei, care să fie drăguț cu nevasta, băiat bun cu prietenii, bun tovarăș de chef, comeșan îngăduitor, unul care, în fine, zice: om sînt și nimic din cele omenești nu mi-e străin?¹¹⁰ Dar m-am săturat pînă în gît de acest înțelept al vostru. De aceea cuvîntarea noastră are să se îndeletnicească cu celelalte părți mai plăcute (ale vieții).

< *Singură Prostitia e povățuitoare oamenilor în necazurile vieții.* > Haidem acum să ne închipuim că cîneva, ca dintr-un foișor înalt — cum spun poeții că face Jupiter — și-ar arunca de jur împrejur privirea și ar contempla nenorocirile la care e supusă viața oamenilor: nașterea lor jalnică și murdară, creșterea lor atît de trudnică, primejdiile pe care le înfruntă copilăria, ostenele pline de sudori la care e supusă tinerețea, bătrînețea cea împovărătoare, greaua cumpănă a morții; apoi, de-a lungul vieții, roiurile de boli ce ne bîntuie, nenorocirile ce

ne amenință, necazurile ce ne pasc, nici un moment care să nu fie plin de cît mai multă fiere, ca să nu mai pomenesc de acele rele pe care oamenii și le pricinuesc unii altora, ca, de pildă: sărăcia, închisoarea, necinstea, rușinea, casnele, cursele, trădarea, insultele, procesele, înșelătoriile. Dar ce mă apuc eu să număr... nîsipul mării.

Nu mi-e îngăduit să spun acum pentru care păcate oamenii trebuie să ispășească toate astea sau ce zeu mîniat i-a silit să se nască în această vale a plîngerii. Dar cine cumpănește în cugetul său toate aceste neajunsuri, nu va încuviința de fel pilda fetelor din Milet, oricît ar fi ea de jalnică¹¹¹? Și, totuși, cine și-a grăbit sfîrșitul, de scîrba vieții? Nu oare tocmai prietenii înțelepciunii? Ca să trec sub tăcere pe alde Diogene, Xenocrate, pe Caton (cel Tînăr), pe Casiu și Brutus, vă voi aminti pe centaurul Chiron, care a preferat moartea, deși îi era îngăduit să fie nemuritor. Vedeți ce s-ar întîmpla dacă toți oamenii ar fi înțelepți: am avea nevoie de un alt rînd de lut și de un alt olar Prometeu. Dar eu, în parte prin neștiința (în care țin pe muritori), în parte prin uitarea relelor, alteori prin nechibzuință, uneori prin nădejdea unei soarte mai bune, sau stropindu-i din cînd în cînd cu cîteva picături din mierea plăcerii, le vin în ajutor, în mijlocul marilor lor nenorociri, atît de bine, încît nu le vine să părăsească viața nici atunci cînd suflărea i-a părăsit, iar Ursitoarele au încetat de a mai toarce firul vieții lor. Cu cît au

mai puțin temei să trăiască, cu atît mai mult doresc să rămînă în viață, atît de departe sînt de a li se fi urît cu traiul! E un dar al meu dacã vedeți azi, ici și colo, oameni bătrîni ca Nestor, care de abia mai au înfățișare de oameni: bilbuiți, nerozi, știrbi, cărunți, pleșuvi sau, ca să-i zugrăvesc mai bine cu vorbele lui Aristofan: „îngălați, gîrboviți, pustiiți, zbîrciți, pleșuvi, fără dinți și neputincioși“.¹¹² Și totuși se bucură de viață atît de mult și fac pe tinereii, unul cînindu-și părul, altul ascunzîndu-și scăfîrlia sub vreo perucă, altul umblînd cu dinți de adaos, luați poate de la vreo scrofoasă, iar altul prăpădindu-se de dragul vreunei fetișcane și întrecînd în nerozii de dragoste pe orice băiețandru.

E un lucru așa de obișnuit să vezi niște hodorogi și hîrburi însurîndu-se cu fete tinere — fără zestre și care au să facă bucuria altora — că fapta aceasta a ajuns aproape de pomină. Dar e mult mai nostim să vezi niște băbătii cu un picior în groapă, niște iasme ce parcă au venit de pe lumea cealaltă, totdeauna în gură cu vorba: Ce frumoasă este viața¹¹³, care încă au poftă să se zbenguiască, sau cum zic grecii: „sînt în călduri“, și care își iau cu chirie, pe bani buni, pe cîte un Phaon; își sulemenesc de zor chipul, nu se despart de oglindă nici cît ai scăpăra din amnar, își smulg perii din regiunea pubiană, își arată sinii moi și stafidiți, cerșesc plăcerea languroasă cu un gungurit tremurător, mîngîie mereu păhărelul, se

amestecă în danțurile tinerelor fete și scriu scrisorele de dragoste.

Astfel de apucături sînt luate în rîs de toată lumea, pentru că sînt într-adevăr din cale afară de smintite, dar ele, babele, sînt încîntate de sine, plutesc în extazul plăcerii celei mai mari, datorită mie, gustă din plin din mie-rea voluptății și sînt fericite. Pe aceia căroră astfel de lucruri le par vrednice de rîs, îi rog să se gîndească în cugetul lor dacă nu e mai bine să ducă o viață plină de dulci plăceri în sinul Prostiei, decît să-și caute — cum se zice — o grindă ca să se spînzure.

Apoi faptul că astfel de purtări sînt socotite de lume ca o josnicie, nu-i privește de loc pe proștii mei, fiindcă sau nu simt rușinea ce apasă asupra lor, sau, dacă simt ceva, le trece repede. A, dacă le-ar cădea un pietroi în cap, asta ar fi într-adevăr o nenorocire (pentru ei); însă rușinea, ocară, muștrările, vorbele rele rănesc numai în măsura în care sînt simțite. Dacă nu sînt simțite, nici nu sînt măcar niște rele. Ce-ți pasă dacă tot poporul te hui-ducește, dacă tu, încîntat de tine, te aplauzi¹¹⁴? Și ca să te încumeți la așa ceva, asta numai Prostia ți-o poate îngădui.

<Invățătura e lipsită de folos și aducătoare de pagubă.> Dar parcă aud pe filozofi protestînd: „Cum?” vor zice ei. „Dar e o nenorocire să fii cuprins de prostie, să greșești, să te înșeli, să orbecăiești în neștiință!” — Dimpotrivă (zic eu): asta înseamnă să fii om. Și apoi nu vād de ce îi socotiți nenorociți, de vreme ce voi înșivă v-ați născut așa, așa ați fost crescuți și clădiți, și asta e soarta obișnuită a tuturor? Ceea ce e în cadrul său firesc nu poate fi nenorocit, afară numai dacă cineva socoate vrednic de plîns pe un om pentru că nu poate zbura ca

păsărilor, și nici merge în patru labe ca vitele, sau că nu e înarmat cu coarne ca taurii. Cu tot atîta dreptate ar putea jeli pe un cal de cea mai bună rasă, că n-a învățat gramatică sau că nu se hrănește cu baclavale ori să plîngă pe un taur pentru că nu e bun pentru întreceri sportive. Așadar, precum un cal nu e nefericit pentru că e neștiutor de gramatică, așijderea omul prost nu e nefericit, pentru că prostia stă în firea omului

Dar isteții de logicieni vin cu o nouă obiecție: S-a dat omului, în chip deosebit, cunoașterea științelor, pentru că, prin ajutorul lor, să întregască, prin spiritul lui, ceea ce natura a lăsat neîntreg. Ca și cum ar avea vreo aparență de adevăr afirmația că natura, care a veghiat cu atîta luare aminte la crearea țințarilor, buruienilor și florilor, ar fi dormit la zidirea omului, încît să fie nevoie de științe pe care Theut¹¹⁵ acela, geniu vrăjmaș neamului omenesc, le-a născocit spre marea nenorocire a oamenilor. Căci aceste născociri nu numai că nu aduc fericirea, ci zădărnicesc chiar scopul pentru care au fost create, cum, la Platon¹¹⁶, cu mult duh, acel rege¹¹⁷ prevăzător spune despre invenția alfabetului.

Științele se răspîndiră în lume — ca și celelalte mormine omenești — avînd aceiași izvoditori care au adus toate pacostele pe capul muritorilor, adică demonii, ce și-au luat numele acesta, adică știutori¹¹⁸ de la știința lor. Neamul acela simplu din vîrsta de aur nu era ferecat cu nici o știință; se lăsa dus de fire și călăuzit doar de pornirile lui. La ce ar fi fost trebuitoare gramatica atunci cînd toți se slujeau de aceeași limbă, iar vorbirii nu i se cerea altceva decît să ne facă să ne înțelegem unul cu celălalt? La ce ar fi folosit dialectica, dacă nu există retorica, atunci cînd nici un om nu puneu bețe în roțile

celuilalt? La ce, cunoașterea de legi, cînd lipseau obiceiurile cele rele, din care, fără îndoială, s-au născut legile bune?

Apoi erau prea plini de evlavie pentru ca, dintr-o curiozitate necucernică, să caute a scormoni tainele firii, să măsoare astrele cu distanțele lor, mișcările, urmările și cauzele ascunse ale fenomenelor, încredințați că e o nelegiuire ca omul cel muritor să încerce a se ridica la cunoștințe ce trec dincolo de condiția sa de om. Nebunia de a cerceta ce se petrece dincolo de ceruri nu le-a venit niciodată în minte. Dar știrbindu-se încetul cu încetul acea nevinovăție din vîrsta de aur, cum am văzut mai înainte, duhurile cele rele născociră artele, însă puține, și acestea primite doar de puțini. În urmă chaldeii, cu superstiția lor, și grecii, cu trîndava lor lipsă de seriozitate, mai născociră alte nenumărate chinuri ale spiritului, căci doar gramatica singură prea ajunge spre a prefăce viața într-o veșnică tortură.

<Artele cele mai prețuite sînt tocmai cele care au mai puțin de-a face cu înțelepciunea.> Printre artele sau științele acestea sînt prețuite mai mult cele ce se apropie mai tare de simțul comun, adică de prostie. Teologii rabdă de foame, fizicienii rabdă de frig, astrologii sînt luați în rîs, dialecticienii nu sînt luați în seamă.

Face cît oameni mai mulți un om care vindecă oameni¹¹⁹.

Și în meseria asta cu cît e unul mai ignorant, mai îndrăzneț și mai repezit, cu atît are trecere mai mare la grangurii aceia de sus, căci medicina, cum se practică mai ales de către cei mai mulți, nu e altceva decît o părțică din lingușire, nu mai puțin, de bună seamă, decît retorica¹²⁰. După aceștia locul următor se dă oamenilor de legi. Nu știu dacă nu li se cuvine locul întîii lor, a căror

profesiune filozofii (ca să nu-mi spun eu părerea proprie) o numesc rîzînd, într-un singur glas, meseria măgărească. Într-adevăr toate afacerile, atît cele mari cît și cele mai

mici, se fac după voia și părerea acestor asini. Jupînii aceștia barem se îmbogățesc cu meseria lor, pe cînd teologul, chiar după ce a răscolit toate rafturile dulapurilor lui, ronțăie mai departe la niprala lui¹²¹, războindu-se necurmat cu ploșnițele și păduchii.

Așadar, precum artele cele mai folositoare sînt cele în legătură cu prostia, tot așa cu mult mai fericiți sînt aceia cărora le-a fost în-

găduit să se ferească de orice cîrdășie cu vreo știință și să urmeze drept călăuză doar natura ce nu dă greș niciodată, afară numai dacă vrem să sărim peste gardul firii omenești. Firea urăște sulimanurile și se dezvoltă în chip mult mai prielnic ceea ce nu a fost siluit de vreun meșteșug.

< Dintre celelalte viețuitoare cele mai fericite sînt tocmai cele care nu sînt supuse nici unei instruirii. > Ei, nu vedeți că, dintre toate celelalte specii de vietăți, duc viața cea mai plăcută acelea care nu sînt supuse nici unei sile și au doar natura ca povățuitoare? Ce e mai fericit și mai minunat decît albinele? Ele nu au măcar nici toate simțurile și, totuși, ar putea arhitectura găsi un model mai bun pentru clădiri? Ce filozof a conceput

vreodată un asemenea stat? Pe cînd calul, care are ceva din simțirea și inteligența omului și s-a aciuat în tovărășia lui, trebuie să sufere și să ia parte la nenorocirile stăpînului său. Astfel, nu arareori, de rușine să nu fie învins la întreceri, gîfiiie de-și dă sufletul¹²², iar în războaie, năzuind la triumf, e străpuns împreună cu călărețul și mușcă, o dată cu el, țărna, ca să nu mai pomenesc de frîul cu țepi, de pintenii ascuțiți, de temnița grajdului, de loviturile de bici și de băț, de hamuri, de greutatea călărețului, pe scurt, de toată tragedia aceea a robiei în care s-a vîrît singur de bună voie, fiindcă, imitînd pe cei viteji, vrea să se răzbune crunt pe vrăjmași.

Cu cît e mai vrednică de pismuit viața muștelor și a păsărilor, care trăiesc de azi pe mâine după pornirile lor firești pe cît le îngăduie capcanele omului! Acestea, dacă puse în colivii, se deprind să imite graiul omului, e uimitor cît își pierd din frumusețea lor înăscută. Atît e de adevărat că, în toate privințele, ceea ce a zidit natura stă cu mult mai presus decît ceea ce arta a căutat să sulemenească!

De aceea nu pot lăuda îndeajuns pe Pitagora¹²³, care, după ce a fost de toate: filozof, bărbat, femeie, rege, simplu particular, pește, cal, broască, și, cred, chiar și burete¹²⁴, — cînd a fost cocoș a ajuns la încheierea că omul e cel mai nefericit din toate făpturile, deoarece toate celelalte erau mulțumite cu hotarele pe care li le-a pus firea, numai omul încearcă să treacă de marginile puse lui de către soartă.

<Proștii sînt dintre toți cei mai fericiți.> De asemenea tot el, printre oameni, pune adesea pe oamenii de rînd mai presus de cei învățați și puternici. Într-adevăr,

Gryllos acela n-a fost cu puțin mai cuminte decît „prea înțeleptul Ulise“, de vreme ce prefera să guițe ca porc, într-un coteț (al zînei Circe), decît să înfrunte atîtea nenorociri ca acel erou. Omer, părintele palavragiilor, pare a fi de aceeași părere, cînd numește, îndeobște, pe muritori „nenorociți și prăpădiți“, pe cînd pe Ulise al său, pe acest model de înțelepciune, îl numește adesea „nefericitul“, epitet pe care nu-l dă niciodată lui Paris, Ajax sau Ahile. Și de ce? — Fiindcă Ulise era isteț și îndemînat și nu făcea nimic decît după povața Athenei, și era prea cuminte, depărtîndu-se foarte mult de călăuza naturii. Așadar, precum dintre oameni se depărtează mai mult de fericire tocmai aceia ce năzuiesc la înțelepciune — de două ori proști prin aceasta, deoarece, fiind născuți oameni, au uitat de soarta lor și țintesc la o viață de zei nemuritori și, după pilda gigantilor, cu arma științei duc război împotriva naturii — tot astfel, dimpotrivă, par foarte puțin nefericiți aceia care se apropie cît mai mult de simțirea și prostia dobitoacelor și nu încearcă nimic peste puterile omului.

Ia să vedem dacă putem dovedi acest lucru, nu prin silogismele stoicilor, ci printr-o pildă mai vădită. Dar, pe zeii nemuritori, e cineva mai fericit decît felul ăsta de oameni pe care obișnuim să-i numim măscărici, proști, nerozi și bleoți, adică, după părerea mea, cu numele cele mai frumoase? Vă voi spune acum un lucru care, la prima vedere, vi se va părea nesocotit și absurd și care, totuși, e prea adevărat. Mai întii ei sînt scutiți de frica de moarte, un rău, care, pe Jupiter, nu e din cele mai mici. Nu simt, apoi, ucigașa muștrare de cuget. Nu se înspăimîntă de basmele cu sufletele morților; nu se sperie de strigoi și de stafii, nu sînt chinuiți de teama nenoroci-

rilor ce au să vină și nu se frământă cu nădejdea unei mai bune soarte viitoare. Într-un cuvînt, nu sînt muncii de nenumăratele griji la care e supusă viața și nu cunosc rușinea, teama, ambiția, pisma și dragostea. În sfîrșit, o dată ce se apropie cît mai mult de nesimțirea dobitoacelor fără judecată, ei nici nu mai pot păcătui, după cum ne încredințează teologii. Acum cumpănește, înțelept prea prost ce ești, de cîte griji e muncit sufletul tău și ziua și noaptea. Stringe într-o grămadă toate neajunsurile vieții tale, și așa vei înțelege, în sfîrșit, de cîte rele am scutit pe neghiobii mei. Mai adaugă la aceasta că nu numai că-și petrec viața într-o necurmată veselie, danțuri, cîntece și rîsete, dar ei aduc totodată plăcerea, danțul, veselia și rîsul în societatea celor din jurul lor, ca și cum zeii, în îndurarea lor, ni i-ar fi dat ca să însenineze tristețea traiului nostru. Cum se face că, deși oamenii au sentimente felurite unii față de alții, pe aceștia toată lumea îi recunoaște ca pe ai săi, îi dorește, îi nutrește, îi ocrotește, îi îmbrățișează și-i ajută cînd se abate asupra lor vreo năpastă și le îngăduie să spună și să facă ce poftesc, fără a-i pedpsi. Într-atît nimeni nu dorește să le facă vreun rău, că pînă și fiarele sălbatice se feresc să-i vatăme de parcă natura însăși le-ar fi învățat să respecte nevinovăția prostiei lor! Căci ei sînt apărați de către zei și mai ales de mine, și de aceea cu drept cuvînt toată lumea îi cinstește.

<Capetelor încoronate le plac mai mult proștii decât înțelepții.> Dar nu numai atât: chiar stăpînitorii cei mai puternici se prăpădesc de dragul lor în așa măsură

că fără ei unii nu pot nici să prînzească, nici să iasă la plimbare, ba nu se pot lipsi de ei nici măcar un ceas. Și nu cu puțin îi preferă pe acești bleoți acelor înțelepți ursuzi, pe care totuși îi hrănesc numai din desertăciune. De ce îi puse ei mai presus, cred că nu e greu de în-

teles și nici nu trebuie să ne mire, de vreme ce acei filozofi nu spun prinților decât lucruri triste și, bizuiți pe știința lor, nu se sfiesc să strecoare în urechile delicate ale stăpînitorilor adevăruri mușcătoare, pe cînd măscăricii le servesc totdeauna doar ceea ce le place: glume, jocuri, hohote de rîs, petreceri. Mai țineți seama și de privilegiul — ce nu e de disprețuit — al proștilor, de a fi săraci cu duhul și de a putea spune adevărul curat. Și ce e mai vrednic de laudă decât adevărul? Chiar dacă Alcibiade¹²⁵, la Platon¹²⁶, atribuie, în proverbul acela, doar vinului și copiilor sinceritatea, totuși acea laudă mi se cuvine în primul rînd mie, chiar după mărturia lui Euripide, de la care a rămas acea zicală celebră:

Căci nebunii nebunul spune¹²⁷.

Neghiobul, ceea ce are pe suflet, aceea arată și pe chipul său și spune și din gură, pe cînd înțeleptul, după cum spune același Euripide¹²⁸, are două limbi: cu una spune adevărul, iar cu cealaltă, ce-i dictează împrejurările. El are meșteșugul de a face din negru alb și de a

sufila din aceeași gură, cînd rece, cînd cald și de a avea una în gușă și alta în căpușă.

Cu toată fericirea lor, stăpîntorii îmi par, totuși foarte nefericiți, pentru că n-au pe nimeni de la care să afle adevărul și sînt siliți să aibă, în loc de prieteni, lingușitori. Dar urechile stăpîntorilor — ni se va spune — nu suferă adevărul și de aceea ei fug de înțelepți, de teamă să nu se ivească vreunul mai slobod la gură care să cutureze a spune mai de grabă adevărul decît lucruri plăcute. Da, așa e: regii urăsc adevărul. Dar, totuși, împrejurarea asta le-a venit în ajutorul proștilor mei, așa că din partea lor se ascultă cu plăcere nu numai adevărul, ci și muștrări făcute pe față, care, spuse de un filozof, i-ar fi adus acestuia moartea, dar venite de la un măscărici fac o nespasă plăcere.

Adevărul are în sine ceva care farmecă, dacă nu se amestecă în el ceva jîgnitor; și zeii au dat tocmai proștilor acest talent. Cam din aceleași pricini ei au așa de mare trecere și la femei, care din firea lor sînt mai aplecate spre plăceri și flecăreală. Orice și-ar îngădui ei față de ele, chiar de ar fi vorba de lucruri tare serioase, ele le iau drept glumă și joacă, căci e tare viclean acest sex în a-și îmbrobodi păcatele.

< Ferice de cei proști și vai de înțelepți! > Ca să revin la fericirea neghiobilor, după ce au petrecut o viață între nespasă veselie, fără vreo teamă sau sentiment al morții, pornesc drept în Cîmpiile Elizee ca să desfăteze cu

jocurile lor sufletele cucernice și fără de treabă de acolo. Haideți acum să comparăm soarta unui filozof — oricare vreți — cu soarta acestui măscărici. Inchipuiți-vă, pentru această paralelă, un model de înțelepciune, un om ce și-a prăpădit copilăria și tinerețea ca să agonisească știință și care și-a pierdut anii săi cei mai frumoși în vegheri neîntrerupte, în griji și osteneți, și care nici în restul vieții n-a gustat o fărîmă de plăcere, mereu cruțător, sărac, trist și posomorît, nedrept și aspru cu sine însuși, plictisitor pentru alții și urît de ei, palid, slab, bolnăvicios și cu cearcăne la ochi, îmbătrînit și încărunțit înainte de vreme și pe cale de a fugi din viață înainte de sorocul potrivit. Dar ce însemnătate are ziua cînd moare un asemenea ipochimen ce n-a trăit niciodată? Iată deci fiicoana strașnică a înțeleptului!

< *Ceva despre stoici și cele două feluri de sminteață.* > Dar aud „Broaștele din Stoa“ orăcîind iarăși: „Nu e nenorocire mai mare — zic ele — decît nebunia¹²⁹! Iar culmea prostiei este foarte aproape de ea sau chiar se confundă cu ea. Căci ce altceva e nebunia decît o rătăcire a sufletului“? — Dar aceste broaște orbecăiesc în cea mai deplină greșeală. Haideți mai bine, să spulberăm acum, cu ajutorul muzelor ocrotitoare și acest silogism. Căci stoicii aceștia sînt mari chițibușari (însă o vor păți-o ei). Intr-adevăr, precum la Platon¹³⁰, Socrate ne arată că sînt două Venere și doi Cupidoni, tăind în două și pe una și pe celălalt, tot așa și acești dialecticieni ai noștri ar trebui să facă deosebire între nebunie și nebunie, dacă țîn să fie socotiți ei înșiși sănătoși la minte. Căci nu orice nebunie e nefericită. Altminteri n-ar fi spus Horațiu:

Au joacă își face cu mine o dulce nebunie?¹³¹

și nici Platon n-ar fi așezat extazul (nebun) al poezilor, prorocilor și îndrăgostiților printre bunurile cele mai de seamă ale vieții și nici profeteasa aceea nu ar fi numit nebunie acea aventură a lui Eneas¹³². Există, așadar, două feluri de nebunii: una pe care o trimit din fundul Infernului Furiile cele răzbunătoare, când ele pornesc șerpii lor pentru a insufla în inimile oamenilor furia cea ucigașă a luptelor sau setea nesățioasă de aur sau vreo dragoste rușinoasă și nelegiuită ori vreun paricid sau incest ori pîngărirea celor sfinte sau vreo altă pacoste de felul acesta, pentru a face apoi cugetele înspăimîntate ale celor vinovați să simtă boldul remușcării.

Dar mai e un fel de nebunie cu totul deosebită de cea dintîi; ea pornește de la mine și toți ar trebui s-o dorească ca fiind cel mai de seamă bun. Ea apare ori de cîte ori o plăcută rătăcire a minții scutește pe cineva de acele griji neliniștitoare și îl cufundă în tot soiul de plăceri. O astfel de rătăcire a minții și-o dorește Cicero, într-o scrisoare către Atticus, ca un mare dar al zeilor și anume ca să poată uita puzderia de rele ce îl copleșeau. De aceeași părere era și argianțul acela¹³³, a cărui nebunie consta în aceea că își petrecea zile întregi la teatru rîzînd și bătînd din palme, închipuindu-și, în bucuria lui, că se reprezentau acolo tragedii minunate, cînd de fapt nu se juca nimic. De altfel, în celelalte îndatoriri ale vieții se purta ca un om în toată firea:

plăcut prietenilor,
Blînd cu soția și gata să ierte greșeala
Sclavului, care, rupînd pecetea, băuse vreo sticlă
Infundată de vin... ¹³⁴

După ce neamurile îl vindecară de boală cu tot felul de

leacuri, și-și veni în fire, el se tîngui astfel către prietenii săi:

Nu m-ați salvat o prieteni!

M-ați omorît, căci mi-ați smuls a vieții plăcere și silnic

Voi din cuget mi-ați scos rătăcirea fermecătoare.

Și avea dreptate, căci ei erau cei greșiți și care aveau nevoie de elebor¹³⁵, ei, care crezuseră că trebuie să alunge cu tot felul de băuturi, ca pe o boală, o nebunie așa de fericită și plăcută.

De altfel nu pretind că orice rătăcire a simțurilor ori a minții trebuie să fie botezată cu numele de nebunie. Cînd cineva are ochi așa de slabi că ia un catîr drept un măgar ori admiră o poezie proastă crezînd-o foarte bună, nu trebuie numai decît socotit ca nebun. Dar dacă la greșeala simțurilor se mai adaugă și aceea a judecății, și aceasta într-o măsură neobișnuită și în continuu, acesta va putea fi într-adevăr socotit ca aproape de nebunie, ca acela, de pildă, care, auzind un măgar zbierînd, își închipuie că aude niște acorduri minunate sau care, sărăcuț fiind și dintr-o familie foarte joasă, se crede a fi Cresus, craiul lidienilor. Dar dacă acest fel de nebunie ia, cum se întîmplă adesea, o formă plăcută și veselă, ea aduce nu o mică desfătare atît celor ce sînt cuprinși de ea, cît și spectatorilor ce nu s-au molipsit de ea. Felul acesta de smînteală e mult mai răspîndit decît se crede de obicei. Un nebun rîde de un alt nebun și își fac unul altuia pe plac, și nu arareori se va întîmpla să vedeți un nebun mai mare rîzînd mai tare de un nebun mai mic.

<Felul cel mai plăcut de smînteală.> Într-adevăr, omul e cu atît mai fericit cu cît nebunia lui se manifestă în mai multe feluri — după părerea mea, a Prostiei — numai să rămîină în hotarele aceluia fel de prostie ce ne

este specială nouă și care este așa de răspîdită, că mă îndoiesc dacă se poate găsi în toată omenirea o singură făptură care să fie cuminte în toate ceasurile zilei și să

nu fie stăpînit de vreun fel de scrînteală. Să ne gîndim numai la această mică deosebire: cînd un om ia un dovleac drept o femeie, nu șovăie nimeni să-l creadă nebun, pentru că un asemenea caz este rar, cînd, însă, un bărbat o crede pe nevasta sa care i-a sădit o întregă pădure de coarne pe cap, credincioasă ca Penelopa și, în fericita lui închipuire, își binecuvîntează soarta, — pe un astfel de om nu-l numește nimeni nebun, pentru că acest lucru li se întîmplă multor bărbați.

Din această categorie fac parte și aceia care, în afară de vînatul lighioanelor sălbatice, disprețuiesc orice și susțin că simt o plăcere de necrezut ori de cîte ori aud sunetul acela urit al cornului sau lătratul cîinilor. Ba cred chiar că și excrementele acestora li se pare că miros a scortîșoară. Apoi ce plăcere de cîte ori trebuie să taie vînatul!

A tăia tauri și berbeci e îngăduit poporului de rînd, dar a tăia o fiară, asta nu e permis decît nobilului.

Acesta, cu capul descoperit, în genunchi, cu cuțitul menit pentru aceasta (căci nu e voie s-o facă cu orice fel de cuțit), taie, cu anumite gesturi, anumite părți, într-o anumită rînduială, cu o adevărată evlavie. În timpul acestei operațiuni ceata vînătorilor face cerc împrejurul lui; toți privesc în tăcere smerită și sînt mișcați de priveliștea aceasta ca de ceva nou și sfînt, deși au mai văzut-o de o mie de ori. Cine a izbutit să guste fie și un dumaticat din vînat, crede că s-a mai înnobilit cu un grad. Și așa, vînătorii noștri, care toată viața lor hăituiesc fiare și le mănîncă, la urma urmelor nu se aleg cu altceva, decît că ajung aproape tot așa de sălbatici ca și fiarele urmărite de ei, și totuși ei își închipuie că duc o viață de regi.

Un alt fel de oameni foarte asemănători cu cei de mai sus sînt cei înfierbîntați de mania clăditului; ei schimbă azi cercul în pătrat, iar mîine pătratul în cerc, nu isprăvesc niciodată și nu cunosc nici o măsură, pînă cînd, ajunși la sapă de lemn, nu mai au nici unde locui și nici ce mînca. Dar ce are a face? Fapt e că și-au petrecut cîțiva ani în cea mai deplină fericire.

Imediat după ei mi se pare că vin aceia care, prin mijloace necunoscute și tainice, vor să schimbe firea lucrurilor și străbat uscatul și marea în căutarea nu știu cărei esențe. Dulcea nădejde îi amăgește atît de mult, că nu cruță nici o cheltuială, nici osteneți, și cu mintea lor isteță născocesc mereu cîte ceva cu care se amăgesc din nou, îndrăgînd himera lor, pînă cînd, irosindu-și toată averea, nu mai pot face față nici măcar cheltuielilor pentru bucătărie¹³⁷. Cu toate astea nu conțenesc de a se cufunda în visări plăcute, îndemnînd din răspuțeri și pe alții să alerge după aceeași himeră. Și cînd, în sfîrșit,

sînt părăsiți de orice nădejde, le mai rămîne marea mîngîiere de a-și spune, potrivit acelei zicale:

În marile întreprinderi, chiar și singurul fapt de a fi voit este de ajuns¹³⁸.

Atunci aruncă vina pe scurtimea vieții care — zic ei — a fost neîndestulătoare pentru împlinirea unui plan atît de măreț.

Cît despre amatorii de jocuri de noroc, șovăiesc întrucîtva, dacă trebuie să-i primesc în breasla mea. Oricum, e o privesc cu totul neroadă și caraghioasă să-i vezi pe unii că sînt atît de dedați acestor jocuri încît, cum aud duruitul zarurilor, prinde a le bate inima să le sară din loc. Cînd, după ce au fost mereu jucăria speranței de a cîștiga, au văzut corabia lor sfărîmîndu-se de stînca zarului, mai primejdioasă decît capul Malea¹³⁹; după ce și-au pierdut toată averea și abia au scăpat goi, goluți din acel naufragiu, ar fi gata să-și calce cuvîntul și să înșele pe oricine mai de grabă decît pe acela care le-a cîștigat banii la joc, și asta pentru a-și păstra renumele lor de oameni serioși!

Ce să mai zic acum de acei moșnegi care, aproape orbi, joacă chiar cu ochelarii pe nas? Sau despre aceia care loviți de o meritată podagră ce le-a înțepenit măduarele, toc-mesc cu plată un înlocuitor ca să zvîrle pentru ei zarurile în cornet? Nostim lucru, numai că acest joc degenerează în turbare și atunci nu mai ține de mine ci de Furi.

<Credința prostescă.> Dar iată de data asta un soi de oameni care, fără îndoială, sînt cu totul din aluatul nostru: sînt aceia cărora le place să asculte sau să povestească minunății și minciuni gogonate și care nu se saturează niciodată de astfel de basme în care se pomește de semne și minuni, de strigoi, de stafii, de duhuri rele, de oameni de pe lumea cealaltă și de o mie de astfel de minunății, care cu cît sînt mai departe de adevăr, cu atît sînt crezute mai cu înverșunare și gîdilă urechile cu o mîncărime mai plăcută. Și astfel de povești nu numai că ajută de minune la alungarea urîtului ceasurilor de plictiseală, dar aduc și ceva cîștig mai ales preoților și predicatorilor.

Înrudiți cu aceștia sînt apoi aceia care și-au vîrît în cap încredințarea nebunească dar plăcută, că, dacă au dat ochi cu vreun chip de lemn sau de vreo icoană a lui Polifem al vostru, — adică a sfîntului Cristofor¹⁴⁰ — în ziua aceea nu vor muri; că cei ce se vor închina, cu anumite cuvinte, la statuia sfintei Barbara, se vor întoarce teferi din luptă sau că cine va aprinde în anumite zile, un anumit număr de lumînări și va spune anumite mici rugăciuni la icoana sfîntului

Erasm¹⁴¹, are să ajungă în scurt timp un om bogat. Aveau un nou Hipolit¹⁴²; acum au găsit în sfîntul Gheorghe un alt Hercule, și calului acestui sfînt, pe care, plin de cea

mai mare evlavie, îl împodobesc cu paftale și cu bumbi — doar că nu i se închină — și, uneori se silesc să câștige ocrotirea călărețului prin mici daruri. A jura pe coiful lui de bronz trece drept un jurământ regesc.

Ce să mai zic de aceia al căror cuget fericit se mîngîie cu credința în acele mincinoase iertări de păcate¹⁴³? Ei măsoară soroacele Purgatoriului ca și cu un ceasornic, socotind, fără teamă de vreo greșeală, ca dintr-o abacă, veacurile, anii, lunile, zilele. Sau despre acei care bizuiți pe cîteva mici semne magice și cîteva mici rugăciuni, pe țare le-a născocit vreun șarlatan cucernic, fie spre a petrece, fie pentru a dobîndi vreun câștig, trag nădejde de orice: de avuții, onoruri, plăceri, ospete îmbelșugate, sănătate de-a pururi înfloritoare, viață lungă, bătrînețe, avuții și, în sfîrșit, un locșor în ceruri, aproape de Hristos, unde bineînțeles, vor să se ducă cît mai tîrziu, adică după ce, spre părerea lor de rău, îi vor părăsi plăcerile acestei vieți, de care se despart așa de greu și abia atunci să urmeze acele desfătări cerești. Iată, de pildă, un neguțător, un ostaș, un judecător care cred că, aruncînd în cutia milelor o mică monedă provenită din atîtea jafuri, li s-a iertat toată haznaua de păcate¹⁴⁴ din întreaga lor viață; că atîtea călcări de jurământ, atîtea desfrînări, atîtea beții, gîlceve, omoruri, înșelătorii, vicleşuguri și trădări pot fi răscumpărate, ca și printr-o învoială, și ispășite în așa fel că ei se simt îndreptățiți să înceapă din nou un alt șir de nelegiuiri.

Pe de altă parte, ce nebunie mai mare și mai mîngîietoare totodată, decît să-ți închipui că o să ai parte de o fericire mai mult decît desăvîrșită, dacă în fiecare zi rostești șapte versete din Psaltire? Se zice că un diavol duhliu, dar mai mult gură-spartă decît șiret, ar fi arătat

sfântului Bernard care sînt aceste versete, dar numai fiind păcălit cu mult meșteșug de către sfînt¹⁴⁵. Și aceste nerozii așa de mari, de aproape că mă rușinez și eu de ele, sînt încuviințate nu numai de prostime, ci chiar și de aceia care propovăduiesc religia.

Dar nu numai atît: în aceeași categorie intră și faptul că fiecare ținut are sfîntul lui anumit și fiecare sfînt are atribuțiile lui și cultul lui deosebit: unul vindecă durerile de dinți, altul sare în ajutorul femeilor ce stau să nască; altul te ajută să capeți înapoi lucrurile ce ți s-au furat, altul te scapă de primejdia neufragiului, iar altul îți ocrotește turma și așa mai departe. A-i în-

șirui pe toți, ar cere un timp nesfîrșit. Sînt unii care au puterea de a te feri de mai multe rele o dată, dar mai presus decît toți maica domnului, în care poporul crede aproape mai mult decît în fiul ei.

<Darurile făcute bisericii, dovada cea mai bună a prostiei.> Dar de la aceste puteri cerești ce oare cer oamenii, dacă nu bunuri ce țin de Prostie, adică de mine? Ia spuneți-mi, între atîtea prinosuri de mulțumire ce acoperă toți pereții unor biserici, ba chiar și bolta, văzută-ați vreodată pe vreunul mulțumind că s-a vindecat de prostie sau că s-a făcut cu un dram mai cuminte? Unul a scăpat de înec; altul, străpuns de vrăjmaș, a scăpat cu viață; altul a șters-o din luptă, cu atît noroc și...

vitejie, pe cînd ceilalți se băteau; unul, spînzurat¹⁴⁶ pentru jafuri, a căzut din spînzurătoare, datorită unui sfînt prieten al hoților, ca să ușureze mai departe pe alții de avuțiile rău strînse. Altul a evadat, după ce a spart închisoarea, iar altul s-a vindecat de friguri, spre marea supărare a medicului. Altuia, otrava înghițită, care i-a pricinuit deșertarea pîntecelui, i-a adus lecuirea, spre disperarea soției ce și-a cheltuit banii și truda de haram. Altul, căruia i s-a răsturnat căruța, s-a întors cu cai teferi acasă. Unul scapă viu de sub dărîmăturile unei case, iar altul, prins asupra faptului de bărbatul adulterei, scapă nevătămat. Nici unul nu mulțumește divinității că l-ar fi vindecat de sminteala lui. Atît de plăcut lucru e să n-ai minte, că muritorii se roagă să fie feriți de orice rău mai degrabă decît de prostie. Dar ce mă vîr eu în acest ocean de superstiții?

Dacă o sută de limbi aş avea și guri tot o sută,
Toate c-un glas de aramă, eu n-aş putea să-nșir toate
Ale nerozilor feluri și ale prostiei lor soiuri¹⁴⁷.

Atît de mult mișună viața tuturor creștinilor de astfel de aiureli, pe care preoții le îngăduiesc și le întretin bucuros, știind cu ce cîștig se aleg din ele! Într-acestea, dacă s-ar ivi unul din acei înțelepți așa urîți de oameni, și le-ar propovădui asprul adevăr: „Veți fi mîntuiți, dacă veți trăi întru cinste, vă veți răscumpăra păcatele, dacă, la bănuțul dat de pomană, veți adăuga și ura de fapte rele, lacrămile, veghile, rugăciunile, posturile, și vă veți schimba întregul fel de viață, — acest sfînt vă va ocroti, dacă veți urma felul lui de viață“. Dacă, zic, înțeleptul nostru ar rosti astfel de adevăruri și altele asemănătoare lor, închipuie-ți în ce tulburare ar arunca cugetele muritorilor ce trăiau într-o așa de mare fericire!

De tagma smintiților mai țin însă și aceia care, încă fiind în viață, rînduiesc cu de-amănuntul pompa cu care voiesc să fie îngropați și prescriu numărul de făclii, de persoane îndoliate, de cîntăreți și de bocitoare (ce trebuie să ia parte), ca și cum simțurile lor ar putea să se bucure de această privesște sau le-ar fi rușine dacă trupul lor n-ar fi îngropat cu măreția cuvenită, mînați de aceeași rîvnă ca edilii noi aleși ce pregătesc cu cea mai mare grijă jocurile și ospetele pe care trebuie să le dea popoului.

<Alte chipuri ale Prostiei.> Deși mă grăbesc, totuși nu pot scăpa din vedere pe acei oameni, care, măcar că nu se deosebesc întru nimic de cei din urmă cîrpaci, se mîndresc strașnic cu cîte un titlu deșert de nobleță: unul își trage neamul de la Eneas, altul de la Brutus, altul de la Arcturus¹⁴⁸. Ei răspîndesc peste tot chipurile, sculptate sau zugrăvite, ale străbunilor lor, își înșiră străbunii și răsstrăbunii și pomenesc vechile lor porecle, în vreme ce ei înșiși seamănă cu niște statui mute, mai lipsiți de duh decît chipurile pe care le expun. Și totuși, duc o viață fericită, plutind în egoismul lor, și nu duc lipsa, în jurul lor, de alții tot așa de proști ca ei, care admiră aceste ipochimene ca pe niște zei.

Dar ce stau eu și înșir toate aceste categorii, cînd e limpede că această iubire de sine face, peste tot, pe oameni fericiți în multe și minunate chipuri? Cînd ăsta,

care e mai pocit ca o maîmuță, își închipuie că e un Nireu¹⁴⁹? iar altul, care a tras trei linii cu compasul, se crede un Euclid desăvîrșit? Cestălalt, care cîntă ca un măgar din liră, cu un glas mai urît decît acela „al bărbatului găinii cînd o mușcă de creastă”¹⁵⁰, se crede un al doilea Hermogene¹⁵¹.

Cel mai nostim fel de nebunie e, însă, acela al unor oameni ce se fălesc, ca și cu un lucru propriu al lor, cu talentele slugilor lor. Așa era de două ori fericit bogatul acela din Seneca¹⁵², ce, avînd să povestească o istorioară, ținea sclavi la îndemîină ca să-i sufle numele (eroilor din poveste). Omul acesta, așa de prăpădit, că numai sufletul mai era de el, ar fi fost în stare să primească chiar o provocare la lupta cu pumnii, bizuindu-se pe faptul că avea mulți sclavi voinici.

Ce să mai spunem de cei ce se îndeletnicesc cu artele? Iubirea de sine îi stăpînește așa de cumplit, că mai degrabă s-ar lepăda de ogorașul părintesc decît să recunoască că n-au talent; îndeosebi actorii, cîntăreții, oratorii și poeții. Cu cît unul din aceștia e mai lipsit de talent, cu atît e mai mulțumit de sine, cu atît se laudă mai mult și se umflă în pene. Și își găsesc, cum se zice, marfă pe măsura lor: cu cît e unul mai nerod, cu atît își găsește mai mulți admiratori; lucrările cele mai proaste plac celor mai mulți, deoarece mulțimea e supusă Prosteiei. Atunci, dacă cei mai neciopliți sînt mai mulțumiți

de sine și mai admirați, de ce să umbli după adevărata știință, a cărei agoniseală cere atîta trudă, face pe om mai morocănos, mai sfios, și plăcut foarte puținora?

<Iubirea de sine și prostia fiecărui popor.> Dar văd că natura, precum a sădit iubirea de sine în fiecare om, a sădit-o tot așa de bine și în obștea deosebitelor nații și orașe. Britanii se laudă cu frumusețea, muzica și buna lor mîncare; scoțienii se măgulesc cu noblețea lor, se laudă cu înrudirea lor cu familia regală și, mai ales cu agerimea lor dialectică; francezii se mîndresc cu

politețea lor; parizienii, cu știința lor teologică, prin care — zic ei — îi întrec aproape pe toți ceilalți oameni; italienii susțin că sînt cei dintîi în literatură și elocință și, pe lîngă ei, toți ceilalți oameni sînt niște barbari. Dar această părere face mai ales fericirea romanilor¹⁵³, care și azi se încîntă vi-sînd la vechea Romă; venețienii sînt fericiți și mîndri de noblețea lor, iar grecilor le place să repete că au întemeiat științele și că sînt urmașii vechilor eroi atît de admirați. Turcii și acea întregă pleavă a omenirii se fălesc cu religia lor și își rîd de creștini pe

care-i socot drept niște superstițioși. Dar mai cu haz sînt evreii care și azi așteaptă pe Mesia al lor și țîn, și azi, plin de habotnicie, la Moise al lor. Spaniolii se socot a fi

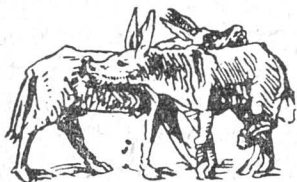

cei mai buni războinici, iar germanii sînt încîntați de statura lor înaltă și de profunda lor cunoaștere într-ale magiei¹⁵⁴.

<Lingușirea, leac bun la toate.> Și, ca să nu intru în prea multe amănunte, vedeți, cred, fericirea pe care oamenii o datoresc, fie îndeobște, fie fiecare în parte Iubirii de sine, cu care seamănă minunat sora sa, Lingușirea. Iubirea de sine nu înseamnă altceva decît să te dezmierzi pe tine însuți; lingușirea înseamnă a dezmierda pe altul. Astăzi lingușirea e socotită ca un lucru de ocară de către cei care cată mai mult la cuvinte decît la lucruri. Ei sînt încredințați că sinceritatea nu merge la un loc cu lingușirea. Că acest lucru e adevărat, ne-o poate dovedi chiar pilda animalelor fără judecată. Ce dobitoc se pricepe să lingușească mai bine decît cîinele? Și este totuși vreun animal mai credincios ca el? Ce (animal) e mai mîngîietor ca veverița și totodată mai prietenoasă cu omul? Sau poate sînt mai folositori omului leii sălbatici, ori tigrii cei crunți sau leoparzii furioși?

E adevărat că există și o lingușire foarte primejdioasă, cu care fiind înzestrați unii oameni perfizi și înclinați spre batjocură, duc la pieire pe niște nenorociți. Dar aceea care pornește din bunătatea cugetului meu și oarecum din curățenia lui, e mult mai vecină cu virtutea decît aceea care se opune acestei blîndeți, și e mai apropiată de asprime și de o anumită ursuzenie morocănoasă și greoaie, de care vorbește Horațiu¹⁵⁵. Ea înalță sufletele abătute, mîngîie tristețea, biciuiește lincezeala, trezește pe cei somnoroși, ușurează boala, îmblînzește pe furioși, dă naștere dragostei și o păstrează. Ea insuflă copiilor gustul învățaturii, descrețește bătrînețea, ea dă lecții prinților fără să-i jignească sub masca laudei, într-un cu-

vînt ea face ca fiecare să-și fie sieși mai drag și mai plăcut, și doar în aceasta stă, în primul rînd, fericirea. Ce lucru este oare mai îndatoritor, decît acela pe care

și-l fac catîrii cînd se scarpină unul pe celălalt? Ce să mai adaug că acest fel de linguire constituie o mare parte din elocința atît de lăudată, o parte încă și mai mare a medicinei și, cea mai mare parte a

poeziei; în sfîrșit ea este miera și mireasma oricărei legături omenești.

< *Iluzia poate fi adesea prilej de fericire.* > Mi se va obiecta că e rău să te înșeli. Dimpotrivă, cel mai mare rău e să nu te înșeli niciodată. Greșesc nespun aceia care cred că fericirea stă în lucrurile înseși. Nu, ea atîrnă doar de părerile noastre, căci în lume e atîta întuneric și schimbare, că nu se poate ști nimic limpede, cum cu multă dreptate au susținut academicii mei¹⁵⁶, cea mai puțin încrezută dintre toate școlile filozofice sau, dacă se poate ști ceva, acest ceva nu arareori strică bucuria vieții. Apoi sufletul omului e astfel făurit, că-i place mai bine spoiala decît adevărul. Vreți o pildă limpede și la îndemîna oricui? Duceți-vă la predică, în biserică, și veți vedea cum toți moțăie și mor de plictiseală, dacă se spun lucruri serioase, iar cînd urliciul — mă iertați; m-am înșelat. Vream să spun predicatorul — începe să povestească, cum se întîmplă adesea, vreun basm băbesc, toți se trezesc și ascultă cu gurile căscate. Cînd se prăznuiește sărbătoarea vreunui sfînt a cărui viață e plină de întîmplări mai minunate și poetice — cum ar fi, de pildă, sfîntul Gheorghe, sfîntul Cristofor ori sfînta Barbara —

veți vedea că li se închină cu mai multă evlavie lor, decît la sfîntul Petru ori Pavel ori chiar la domnul Hristos. Dar aceste observații nu-și au locul aici.

Cu cît mai puțin costă sporul de fericire (datorit iluziei)! Pe cînd cunoștința reală a lucrurilor, chiar a celor mai neînsemnate, cum ar fi bunăoară gramatica, se agonișește cu mare trudă, simpla părere, care contribuie tot atît, ba cu mult mai mult la fericirea noastră, e îmbrățișată așa de ușor! Uite, dacă unul mănîncă pește sărat, împruțit, al cărui miros pe un altul îl face să-și strîmbe nasul, iar lui i se pare ambrozie — întrucît acest lucru îi tulbură fericirea lui? Și, din contră, dacă altuia o mîncare de morun îi produce greață, unde e fericirea lui? Un bărbat are o soție urîtă ca o iasmă, și totuși bărbatului i se pare că ea se poate lua la întrecere cu Venus. Oare nu e totuna ca și cum ar fi într-adevăr frumoasă? Unul privește și admiră un tablou alcătuit din mîzgălituri cu culoarea roșie și galbenă,

încredințat că e o pictură de Apelles sau de Zeuxis. Nu e el mai fericit decît amatorul care cumpără cu bani grei pînze cu adevărat ale acelor pictori, dar care gustă mai puțină plăcere la privirea lor? Cunosoc un om care e tiz cu mine. La puțin timp după căsătorie, el dă-rui tinerei sale neveste niște diamante false, convingînd-o

cum era coțcar și bun de gură, nu numai că pietrele sînt adevărate, dar că sînt și de o foarte mare valoare. Mă rog, ce-i pasă tinerei femei, dacă ea își desfată și ochii și sufle-

tul cu niște sticle, adică cu niște fleacuri, nu mai puțin decît cu o comoară neprețuită, pe care o păstra ascunsă cu mare grijă? Prin aceasta bărbatul scăpase de cheltuială și se bucura și de iluzia soției sale, care nu-i era mai puțin devotată decît dacă i-ar fi dat un dar de mare preț. Ce deosebire credeți că este între locuitorii acelei peșteri descrise de Platon¹⁵⁷, care admiră numai umbrele și chipurile feluritelor lucruri, fără să mai dorească nimic și cu totul mulțumiți de sine, și între înțeleptul acela care, ieșind din peșteră, vede lucrurile adevărate? Dacă Micyllos, personagiul din Lucian¹⁵⁸, ar fi putut să viseze mereu visul acela de bogăție daurită, nu ar mai fi avut nevoie de altă fericire. Așadar nu e nici o deosebire, ori, dacă e vreuna, apoi starea proștilor este mai bună: mai întii fiindcă fericirea lor îi costă foarte puțin, fiindcă e doar o închipuire, apoi, fiindcă se bucură de ea cu foarte mulți alți proști.

<Prostia îi scapă pe oameni de griji și îi face fericiți.> Pe lângă asta, stăpînirea unui bun — oricare ar fi el — nu e plăcută dacă n-o împărtășești cu un tovarăș. Cine nu știe cît de mic e numărul înțelepților, dacă o fi existat de fapt vreunul? Grecii, în timpul atîtor veacuri, n-au numărat decît șapte. Dar, pe Hercule, dacă s-ar apuca unul să-i cerceteze mai îndeaproape, să mă ia naiba, dacă ar găsi măcar o jumătate de înțelept, ba nici chiar o treime!

Printre laudele numeroase ce i se aduc lui Bacus, aceea e socotită mai de seamă, anume că risipește grijile sufletului. Dar cît ține uitarea aceasta? Căci, cum și-a trecut beția, grijile vin înapoi „cu carul cu patru cai albi“, cum se zice. Cu cît mai deplină și mai trainică este

binefacerea mea! Eu le umplu mintea, cuprinsă oarecum de o beție veșnică, cu bucurii, desfătări, plăceri și aceasta fără nici o osteneală. Și eu nu îngădui ca vreun muritor să rămână lipsit de darul meu, pe cînd ceilalți zei dăruiesc bunurile lor, unii unora, alții altora. Nu orice țară produce acel vin generos și dulce, care alungă grijile și zăbovește cu bogată nădejde¹⁵⁹. Venus hărăzește rareori darul frumuseții, Mercur dă și mai puținora darul vorbirii; nu multora le ajută Hercule ca să se îmbogățească¹⁶⁰, iar Jupiter nu dă oricui un tron, după cum spune Omer. Adesea Marte nu dă biruința nici uneia din cele două oști în luptă și mulți pleacă posomorîți de la trepiedul lui Apolon; fiul lui Saturn trăznește adesea. Uneori Apolon trimite ciurma cu săgețile lui, iar Neptun scapă doar pe puțini, pe cei mai mulți lăsîndu-i să piară în valurile lui, ca să nu mai pomenesc de acele zeități crunte ca Vejovis¹⁶¹, Pluton, Discordia, Pedepsele, Frigurile și altele asemenea, care sînt călăi și nu zei. Eu singură, Prostia, îmbrățișez pe toți deopotrivă cu binefacerile mele, pregătite cu atîta grijă.

<Prostia, zeița cea mai venerată.> Și nici nu cer juruință, nici nu mă mîinii, dorind ispășire dacă la slujba închinată mie s-a uitat vreo ceremonie. Nici nu răstorn cerul și pămîntul ca să mă răzbun pe cineva că a poftit pe toți zeii, lăsîndu-mă doar pe mine acasă, fără a mă primi să mă înfrupt și eu din fumul jertfelor. Căci zeii

ceilalți se supără așa de grozav pentru astfel de nimicuri, că e mai bine să nu-i iei în seamă, decît să te închini lor, după cum sînt și oamenii așa de plini de toane și

cărora le sare țandăra pentru cel mai mic lucru, încît e mai bine să-i ai ca dușmani declarați decît ca prieteni. Dar, veți spune, nimeni nu aduce jertfe Prostiei și nici nu-i ridică temple. E adevărat că după cum am mai spus, mă mir de această nerecunoștință. Dar eu sînt iertătoare din firea mea și nu mi fac sînge rău pentru atîta lucru și nici nu doresc nimic din toate aceste fleacuri. De ce să pretind un pic de tămîie sau o mîină de făină sau o capră ori un porc, cînd toată omenirea îmi aduce o închinăciune pe care și teologii o încuviințează foarte?

Afară numai dacă trebuie să pizmuiesc pe Diana, fiindcă e cinstită cu sînge omenesc¹⁶². Eu mă simt venerată cu cea mai mare evlavie, cînd îi văd pe toți oamenii, pretutindenii, avîndu-mă în inima lor, imitîndu-mă în purtările lor și înfățișîndu-mă prin viața lor. Un asemenea cult al celor sfinți nu e așa de răspîndit nici la creștini. Cît de mare e mulțimea acelor care aprind fecioarei născătoare de dumnezeu, lumînări, și aceasta la miezul zilei, cînd nu e nevoie de așa ceva? Dar cît de puțini sînt aceia care se silesc să imiteze curățenia vieții ei, smerenia ei și dragostea de lucrurile

cerești? Căci aceasta e adevărata închinăciune și cea mai plăcută puterilor din cer. Apoi, la ce să mai doresc temple când întreg rotogolul acestui pământ îmi este templu și, dacă nu mă înșel, cel mai frumos din toate? Nu-mi lipsesc adoratorii, decît acolo unde nu există oameni. Nu sînt așa de smintită să pretind statui și icoane zugrăvite în culori, care uneori păgubesc foarte mult cultului nostru, deoarece negliobii aceștia, înecați în grăsimea lor, iau icoanele drept divinități, punîndu-ne uneori în situația acelor care sînt dați afară de înlocuitorii lor. Statuile mele sînt oamenii, purtînd pe chipul lor icoana mea vie, fie că vor, fie că nu vor. Așa că n-am ce pizmui celorlalți zei, cînd ei sînt prăznuiți în anumite colțuri ale pământului și numai în anumite zile: Phoebus, în insula Rodos, Venus în Cipru, Iunona la Argos, Minerva la Atena, Jupiter în Olimpia, Neptun la Tarent, Priap în Lampsac, pe cînd mie pământul întreg îmi e templu unde mi se aduc necurmat cele mai de preț jertfe.

<Prostia e prezentă în viața de toate zilele a omului.> Și dacă i se pare cuiva că vorbele mele cuprind mai multă îndrăzneală decît adevăr, ia să cercetăm puțintel chiar viețile oamenilor, ca să vedem cît de mult îmi datorează lumea și cît de mare preț pun pe mine și mare și mic. Dar nu vom putea lua în seamă toate categoriile de oameni; asta ar cere prea mult timp. Să ne oprim la cele mai însemnate, după care e ușor să judecăm și pe celelalte. La ce să mai pomenesc de norod sau de biata prostime, care sînt în întregime ai mei? Prostia lor îmbracă atîtea chipuri și în fiecare zi ei născocesc atîtea altele noi, că n-ar ajunge nici o mie de Democriți ca să-și rîdă de ei, și chiar acestor Democriți le-ar trebui un nou Democrit. Nici nu vă închipuiți cîte

hohote de rîs, ce petreceri și desfătări le prilejuiesc zilnic zeilor acești omuleți de pe pămînt! Aceia petrec ceasurile dinainte de amiază, cînd sînt cu inima goală, în tănuiri furtunoase, ascultînd dorințele muritorilor. Însă după masă, cînd sînt amețiți de nectar și n-au chef să se mai îndeletnicească cu lucruri serioase, se adună toți pe piscurile cele mai înalte ale cerului, se așază acolo și, aplecîndu-se, privesc în jos cu luare aminte, ca să vadă ce fac oamenii. Și nici că există o priveliște mai hazlie pentru ei. Zei nemuritori, ce mai comedie! Ce felurită forfoteală de proști! Căci uneori mă duc și eu să-mi iau locul printre zeii cei cîntați de poeți.

Iată ici unul care pierde de dorul unei femeiuși, și cu cît aceasta îl ia mai puțin în seamă, cu atît el se topește mai tare de dragul ei. Un zgîrcit ia în căsătorie nu fata, ci zestrea. Unul își trimite logodnica la lupanar, iar altul, chinuit de gelozie, își străjuiește soția cu ochi de Argus.

Ce de prostii mai spune și face acest moștenitor în doliu, închiriînd chiar actori ca să joace comedia jalei sale! Altul se căsnește să-și stoarcă lacrimi pe mormîntul soacrei sale, iar altul își îndoapă stomacul cu tot ce ciupește de ici și de colo, cu primejdia ca, puțin după aceea, să moară de foame. Altul își găsește în somn și trîndăvie suprema fericire.

Pe unii îi vezi plini de rîvnă, dîndu-se în vînt după treburile altora iar pe ale lor le lasă baltă. Altul se crede bogat de pe urma datoriilor făcute și a banilor

luați cu împrumut, pentru ca puțin după aceea să ajungă mofluz. Zgîrcitul ăsta socoate că n-are nimic mai bun de făcut, decît să trăiască în calicie, ca să-și procopsească moștenitorul. Cestălalt, pentru un cîștig mic și nesigur, cutreieră toate mările primejduindu-și, în voia vînturilor și a valurilor, o viață pe care n-o poate răscumpăra cu toate comorile lumii. Unii preferă să agonisească avere în război, decît să se bucure de tihnă, în pace, acasă; alții trag nădejde să ajungă foarte lesne la bogăție, căutînd să prindă în mrejele lor pe bogătașii fără copii, iar unii, făcînd curte unor băbății cuprinse de călduri. De aceștia zeii fac un haz nespus, și de unii, și de ceilalți, cînd îi văd păcăliți tocmai de aceia cărora le întinseseră capcane.

Dintre toate soiurile acestea de oameni, cel mai prost și mai murdar e acela al neguțătorilor, ca unii ce se îndeletnicesc cu meseria cea mai josnică și făcută cu cele mai josnice mijloace: mint peste tot, jură strîmb, fură, înșală și trag pe sfoară; totuși se socot fruntașii fruntașilor, pentru că degetele lor sînt pline cu inele de aur. Și nu lipsesc din jurul lor anumiți călugărași măglisitori, care îi admiră și le zic în gura mare *venerabili* și toate astea, vezi bine, ca să pună și ei mina măcar pe o mică pîrticică din bunurile cîștigate prin hoțiile acestor negustori.

În altă parte vezi pe unii ciraci de-ai lui Pitagora care-s așa de încredințați că toate bunurile sînt comune, încît își însușesc cu inima ușoară, ca o parte convenită prin moștenire, orice lucru pe care-l găsesc nepăzit. Știu oameni ce-s bogați numai prin nădejtile și rugăciunile lor, care-și plăsmuiesc visuri plăcute, socotind că atîta e de ajuns pentru a fi fericit. Unora le face plăcere să treacă drept bogați în ochii lumii, pentru ca la ei acasă să tragă eroic mîța de coadă. Cutare se grăbește să risipească tot ce are, iar altul agonisește mereu și pe drept și pe nedrept.

Acest candidat ambițios aleargă după dregătorii înalte, pe cînd altul se simte bine acasă lîngă focul din cămin. Mulți pornesc procese ce nu se vor sfîrși niciodată și cele două părți se sfădesc pe întrecute, ca să îmbogățească pe un judecător ce amîină mereu procesul și pe un avocat care e complice cu el. Unul pune la cale o revoluție, altul plănuiește o faptă mare. Ba unii pleacă în pelerinaj la Ierusalim, la Roma sau la sfîntul Iacob (de Compostella), fără nici o treabă, lăsîndu-și acasă nevasta și copiii.

Pe scurt: dacă te-ai uita jos din lună, ca odinioară Menip¹⁶³, la nespusa forfoteală a muritorilor, ți s-ar părea că vezi un furnicar de muște și țînțari care se ceartă, se războiesc, își întind capcane unii altora, se jefuiesc, petrec, se îndrăgostesc, nasc, cad și mor. Și nici nu se poate închipui ce frămîntare, ce tragedii stîrnește această vietate așa de mărunță și care se trece așa de repede! Căci e de ajuns cea mai mică vîntoasă a războiului sau cîteva zile de ciumă, ca să secere și să risipească mii și mii dintre ei.

<Proștii cu carte și anume gramaticii.> Dar aș fi prea proastă și negreșit aș merita ca Democrit să rîdă cu hohot de mine, dacă aș continua să depăn toate soiurile de prostii și nerozii pe care le săvîrșește mulțimea. Acum să trec la acelea care se bucură între oameni de aparența înțelepciunii și care vînează, cum se spune, acea ramură de aur¹⁶⁴. Printre aceștia locul de frunte îl dețin gramaticii, soiul de oameni cel mai nenorocit, obidit și urît, ca nici un altul, de către zei, dacă nu le-aș ușura eu, printr-un fel de dulce sminteală, greutatea meseriei lor nenorocite. Căci nu numai cinci furii — cum spune o epigramă greacă¹⁶⁵ — sînt pe urmele lor, ci mii și mii. Veșnic hămesiți de foame și soioși, îmbătrînesc în mijlocul unei turme de copii, în școlile acelea, ba, mai bine-zis, locuri de tristețe, în pușcăriile lor și în acele odăi de tortură, asurziți de strigăte și sufocați de duhoare și murdărie. Totuși, prin bunătatea mea, ei se cred cei mai merituoși oameni de pe pămînt. Ce încîntați sînt ei de ei înșiși, cînd cu chipul și cu glasul lor amenințător bagă spaimă în ceata speriată de copii pe care, după bunul lor plac, îi snopesc în bătăi cu nuiele, bețe, vergi, imitînd pe măgarul acela din Cumae¹⁶⁶. Totodată, murdăria de pe ei li se pare un semn de eleganță, duhoarea lor miros de maghiran, iar robia lor o socot o adevărată domnie, și în așa măsură, că n-ar vrea să schimbe tirania lor cu puterea unui Phalaris sau Dionisiu. Dar ceea ce îi face mai ales fericiți, e înalta idee pe care și-o fac despre învățătura lor. Ei bagă în capul copiilor curate aiureli, dar, cu toate astea, cu ce ifos nu disprețuiesc pe un Palaemon¹⁶⁷, sau pe un Donat¹⁶⁸, în raport cu propria lor știință! Și nu știu prin ce vrăjitorie uimi-

toare fac pe proastele de mame ale copiilor și pe tații lor cu totul lipsiți de minte, să creadă că ei sînt într-adevăr ceea ce se pretind. Mai adaugă și plăcerea nespusă pe

care o simt, de cîte ori unul dintre ei a descoperit în vreun manuscris muced numele mamei lui Anchise¹⁶⁹ sau vreun cuvînt necunoscut de prostime, ca: tăurar, gură zdrențuită sau șterpelitor¹⁷⁰, ori dacă vreunul a găsit o piatră veche, cu litere pe jumătate șterse. O, Jupiter, ce bucurie exaltată, ce triumfuri, ce mai laude, ca și cum ar fi supus Africa sau ar fi cucerit Babilonul! Ce mîndrie, cînd își arată peste tot stihurile lor cu totul sarbede și nesărate! Și totuși se găsesc

admiratori care cred că duhul lui Vergiliu a trecut de-a dreptul în pieptul acestor versificatori.

Dar nu e nimic mai nostim, decît să-i vezi schimbînd între ei, după legea talionului, complimente și laude, scărpinîndu-se unul pe altul. Dacă, însă, unul a făcut o mică greșeală de limbă, pe care a prins-o unul mai deștept, pe Hercule, ce tragedii atunci, ce bătălii, ce defăimări și insulte! Dacă mint, să-mi sară în cap toți gramaticii! Cunosc un om priceput în toate științele; știe greaca, latina, matematica, filozofia, medicina, și toate astea temeinic; e de șaizeci de ani și de mai bine de douăzeci de ani se frămîntă și se chinuiește numai cu gramatica, încredințat că va fi pe deplin fericit dacă va

putea trăi pînă ce va hotărî în chip sigur cum trebuie deosebite cele opt părți de cuvînt, ceea ce pînă acum n-a putut să deslușească limpede nimeni, nici la greci, nici la romani. Ca și cum ar fi prilej de război faptul de a socoti o conjuncție ca un cuvînt ce ține de clasa adverbelor! Așa stînd lucrurile, cînd există tot atîtea gramatici, cîți gramatici sînt, ba chiar și mai multe — căci numai Aldus¹⁷¹ al meu a scos cinci gramatici — gramaticul nostru nu lasă nici una fără s-o citească, fie ea scrisă cît de barbar și de plictisitor, le cercetează temeinic, pizmuind orice prostie ce scrie în această specialitate, de teamă ca vreunul să nu-i răpească gloria dobîndită, și astfel să se prăpădească munca atîtor ani. Vreți să numiți asta sminteală sau prostie? Mie mi-e tot una, numai să recunoașteți că dihania asta, de altfel cea mai nenorocită din toate, doar datorită mie se ridică la o așa de mare fericire că n-ar dori să-și schimbe soarta nici cu regele Persiei.

<Ceva despre proștii poeți, retori și scriitorăși.>
 Poeții îmi datorează mai puțin, măcar că prin meseria lor ei stau sub steagul meu. Ei sînt un soi de oameni slobozi — cum spune proverbul — și întreaga lor îndeletnicire nu stă în altceva decît să desfăteze urechile proștilor, povestindu-le fleacuri și nimicuri lipsite de duh. Și — ceea ce e uimitor — bizuindu-se pe astfel de neghiobii, trag pentru ei și pentru alții nădejdea unei vieți nemuritoare și vrednice de zei. Iubirea de sine și Lingușirea sînt povățuitoarele cele mai apropiate ale poeților care, astfel, dintre toți oamenii, sînt cei mai credințioși și mai statornici ciraci ai mei.

Urmează apoi retorii, care, deși uneori mă trădează, făcîndu-se complicitii filozofilor, totuși sînt în rîndurile

grupării mele, și acest fapt îl dovedește, pe lângă multe altele, îndeosebi împrejurarea că, pe lângă alte mofturi, au scris amănunțit atâtea adevăruri despre arta de a face

glume. Autorul cărții „Retorica adresată lui Herennius“, oricine o fi fost, rînduiește Prostia ca un soi de glumă, iar Quintilian¹⁷², cel mai mare maestru al oratoriei a scris¹⁷³ despre rîs un capitol mai lung decît Iliada. După părerea acestor autori, prostia are o putere așa de mare că adesea cu un simplu haz se înlătură ceea ce nu s-a putut respinge cu nici un argument. Afară numai

dacă cineva crede că a stîrni hohote de rîs, și încă cu meșteșug, nu intră în specialitatea Prostiei.

Din același aluat cu cei de mai sus sînt și acei care se așteaptă la o faimă nemuritoare de pe urma faptului că scot cărți. Toți scriitorii de felul acesta îmi aparțin, dar mai ales acei care mîzgălesc în cărțile lor curate nerozii. Căci cei care scriu savant pe gustul puținor învățați și care se supun fără șovăire criticii unui Persius sau Laelius¹⁷⁴, par mai degrabă vrednici de compătimire decît de pizmă, ca unii care se frămîntă mereu; adaugă, schimbă, șterg, pun la loc, repetă, refac, consultă pe alții, își controlează nouă ani opera, nefiind niciodată mulțumiți cu ea, iar răsplata lor e așa de mică! Ce anume? Lauda, și asta din partea a foarte puținora. Și o cumpără atît de scump, cu atîtea nopți de veghe, cu pierderea somnului — lucrul cel mai plăcut din viață —

cu atâtea sudori și chinuri! Mai adaugă la asta și stricarea sănătății, vestejirea chipului, slăbirea sau chiar pierderea vederii, sărăcia, pizna, abținerea de la plăceri, bătrânețea timpurie și moartea prematură și altele care mai sînt de felul acesta. Cu atît de mari sacrificii crede înțeleptul acela al meu că trebuie plătită cinstea de a fi lăudat de doi, trei savanți urduroși!

Dimpotrivă, scribul meu se descurcă așa de ușor în aiurerile sale! Fără nici o sfortare, el pune pe hîrtie numaidecît tot ce-i trece prin minte, tot ce-i vine sub condei, și chiar visurile sale le încredințează scrisului, cu mare risipă de hîrtie, știind bine că cu cît va scrie prostii mai mari, cu atît va fi gustat de mai mulți, adică de proști și incuți. Ce-i pasă dacă-l vor disprețui doi sau trei învățați, care poate nici nu-l vor citi? Sau ce poate face critica unui așa mic număr de specialiști, față de protestele unei nenumărate mulțimi?

Mai cumi_nți sînt aceia care publică sub numele lor lucrările altuia. Printr-o minciună ei își însușesc gloria cîștigată de altul cu o muncă așa de trudnică, bizuindu-se pe nădejdea că, pînă se va descoperi hoția lor, va trece un răstimp în care ei vor trage folos. E o frumusețe să-i vezi cum se umflă în pene, cînd sînt lăudați în lume sau sînt arătați cu degetul: „Asta e vestitul autor“; cînd își văd lucrările în galantarele magazinului de cărți, și în fruntea fiecărei pagini, cele trei nume, de obicei străine¹⁷⁵, semănînd cu niște formule magice! Zei nemuritori! Ce sînt altceva decît niște nume. Apoi cît de puțini oameni le vor cunoaște, dacă socotești vasta întindere a pămîntului? Apoi cît de puțini le vor lăuda? Căci și neștiutorii au și ei gusturi deosebite. Și cînd te gîndești că acele nume sînt, de cele mai multe ori,

plăsmuite! Unuia îi place să se numească Telemac, altuia, Sthenelus, sau Laerte; altuia Policrate sau Trasy-mah. Ar putea tot așa de bine să le iscălească pe numele de Cameleon sau Dovleac, ori, după felul de a vorbi al unor filozofi, alfa sau beta. Dar nimic nu e mai hazliu decît să vezi pe acești neghiobi lăudîndu-se unii pe alții, proștii pe proști, ignoranții pe ignorați, prin scrisori, poeme sau elogii:

- Ești un Alceu¹⁷⁶.
- Și tu un Calimah¹⁷⁷.
- Eclipsezi pe Cicero.
- Ești mai învățat ca Platon.

Uneori își caută un adversar, ca să-și mărească faima prin vreo polemică:

Șovăitoarea mulțime se-mparte în tabere două¹⁷⁸

pină cînd fiecare comandant, după o luptă bine condusă, pleacă biruitor și fiecare își serbează triumful. Înțelepții rîd de toate astea ca de cele mai mari nerozii, cum și sînt de fapt. Cine tăgăduiește acest lucru? Dar pină atunci ei duc o viață fericită, datorită mie, și n-ar schimba triumfurile lor nici cu acelea ale Scipionilor. Chiar și înțelepții, care rîd cu mare poftă și se desfată de sminteala altora, îmi sînt datori cu petrecerea lor nu de rînd, lucru pe care nu-l pot tăgădui, dacă nu vor să treacă drept cei mai nerecunoscători dintre oameni.

<Oamenii de legi și dialecticienii proști.> Printre savanți, oamenii de legi pretind locul dintîi și n-ai să găsești pe alții mai satisfăcuți de ei înșiși. Ei rostogolesc fără încetare bolovanul lui Sisif și de-abia își trag sufletul de noianul de legi ce se repetă, fără a se interesa dacă răspund la nevoi adevărate — grămădind glose peste

glose și jurisprudențe peste jurisprudențe, și fac acest studiu să pară cel mai greu din toate, deoarece își închiuiesc că meritul se măsoară după osteneala dată.

Să punem lângă aceștia pe dialecticieni și pe sofiști, soi mai gălăgios chiar decât arama de la Dodona¹⁷⁹; fiecare dintre ei ar fi în stare să țină piept la douăzeci de femei alese pentru talentul lor de a trâncăni. Dar ar fi o fericire dacă ei ar fi numai limbuți; din păcate sînt și gîlcevitori: pentru orice fleac se sfădesc dîrz și de multe ori, în lupta lor îndîrjită, pierd din vedere adevărul.

Însă iubirea de sine îi face fericiți și, înarmați cu silogismul alcătuit din trei propoziții, nu șovăiesc de a se lua la trîntă cu oricine despre orice chestiune. Încăpățînarea lor îi face de nebiruit, chiar dacă le-ai pune în față un Stentor.

<Proști filozofi și matematicieni.> După aceștia vin filozofii cei venerabili prin barba și mantaua lor. Ei sînt singurii înțelepți; cel puțin așa spun ei. Ceilalți muritori nu sînt decât umbre plutitoare. Ce nostimă e aiureala lor, cînd zidesc lumi la infinit, cînd măsoară soarele, luna, stelele și sferile cu degetul cel mare sau cu un fir; cînd arată pricinile fulgerelor, vînturilor, eclipselor și celorlalte fenomene neexplicabile, fără a șovăi niciodată, ca și cum ar fi fost sfetnici de taină la zidirea firii și acum s-ar fi coborît la noi cu hîrzobul de la sfatul zeilor! Dar natura își bate joc cu mult haz de ipotezele lor. O dovadă

sigură cum că ei n-au nici o certitudine, o avem în faptul că ei au între dînșii nesfîrșite gilceve despre orice lucru. Deși nu știu nimic, susțin că știu totul, și, măcar că nu

se cunosc nici pe sine înșiși și dau câteodată în gropi sau se poticesc de bolovanii din cale — fiindcă cei mai mulți dintre ei au vederea slabă sau că sufletele lor colindă departe de trupurile lor — totuși ei spun sus și tare, că văd universalele, formele separate, elementele, quidditățile, ecceitățile¹⁸⁰, noțiuni așa de subtile, că nici Lynceu nu le-ar fi putut vedea. Dar mai ales disprețuiesc „vulgul profan“¹⁸¹ atunci cînd ei desenează unele peste altele, triumphiuri, patrulatere, cercuri încîlcite unele cu altele într-un fel de labirint, întovărășite de litere așezate în linie de bătaie, cînd într-o formație, cînd într-alta, improșcînd astfel întuneric în capul neștiutorilor. Și mai sînt în categoria asta unii care ghicesc viitorul din cer-

cetarea astrelor, făgăduind minunății mai mari decât acelea ale cititului în stele, și au norocul să găsească oameni destul de proști care să creadă bazaconiile lor.

< *Proști teologi.* >

Poate ar fi mai bine să trec sub tăcere pe teologi și „să nu tulbur mlaștina din Camarina“¹⁸², nici să nu mă ating de această buruiană rău mirositoare¹⁸³, căci soiul acesta de oameni e foarte trufaș și iute la mînie; ar putea să pornească la atac împotriva mea cu nenumăratele lor concluziuni și să mă silească să retractez, iar în cazul că n-aș vrea să fac acest lucru, să mă

proclame eretică. Căci cu acest fulger înspăimîntă pe oricine nu-l au la inimă. Deși dintre toți oamenii ei sînt aceia care se încăpățînează în a nu recunoaște binefacerile mele, totuși îmi sînt datori în multe privințe. Ei îmi datorează cea splendidă iubire de sine care-i face să creadă că locuiesc în al treilea cer, din înaltul căruia privesc la ceilalți muritori ca la niște dobitoace tîritoare, pe care ei mai că le deplîng. Sprijiniți, ca de un zid, de o puternică trupă de definiții magistrale, de concluzii, de corolarii, de propoziții explicite și implicite, au la îndemîna atîtea subterfugii, că nu pot fi prinși nici cu plasele lui Vulcan¹⁸⁴; atît de mult abundă în termeni, născociți de ei, și în cuvinte miraculoase! Pe lîngă aceasta

ei explică sfintele taine după bunul lor plac: ei știu cum a fost zidită și orînduită lumea; prin ce canale pîngărirea păcatului originar s-a răspîndit la toți urmașii (lui

Adam); în ce chip, în ce măsură și în cît timp a fost Hristos zămislit în pîntecele Fecioarei; în ce chip în sfînta cuminecătură dănuiesc accidente fără materie¹⁸⁵. Dar acestea sînt probleme răsuflete. Iată, însă, altele mai vrednice de teologii mari și iluminați, cum le zic ei, și la ivirea cărora ei oarecum se trezesc: „Este un moment în nașterea divină? Sînt mai multe filia-

țiuni în Isus Hristos? Ar fi putut Dumnezeu să ia chipul unei femei, unui diavol, unui măgar, unui dovleac sau al unei pietre? Dar atunci cum ar fi putut un dovleac să propovăduiască, să facă minuni, să fie răstignit? Și se poate spune că în acel moment Hristos era un om? Oare după înviere vom avea dreptul să bem și să mîncăm?” (Vedeți că de pe acum își iau măsuri de prevedere împotriva foamei și setei!).

Ei mai au la îndemîină nenumărate alte subtilități, cu mult mai rafinate decît acestea, asupra noțiunilor, relațiilor, formalităților, quiddităților, eccetităților, pe care nimeni nu le poate vedea cu ochii, decît un Lynceu, dacă și el e în stare să zărească în cel mai adînc întu-neric ceea ce nu se află nicăieri. Mai adaugă la acestea și acele maxime ciudate ale lor, pe lîngă care faimoasele

paradoxe ale stoicilor par niște grosolane banalități. Iată câteva mostre: e o crimă mai mică să sugrumi o mie de oameni, decît să cîrpești o dată, într-o duminică, o ciubotă a unui sărac; și alta: e mai bine să lași să piară toată suflarea omenească cu cățel, cu purcel, decît să spui o minciună cît de mică.

Aceste subtilități foarte subtile sînt făcute și mai subtile prin atîtea metode scolastice în așa măsură, că ai putea să ieși mai lesne din ungherele labirintului decît din întortocheturile realiștilor¹⁸⁶, nominaliștilor¹⁸⁷, Tomiștilor¹⁸⁸, Albertiștilor¹⁸⁹, Occamiștilor¹⁹⁰, Scotiștilor¹⁹¹... și încă n-am înșirat toate sectele, ci doar pe cele mai însemnate. Toți acești maeștri au o știință așa de mare și grea, că ar fi nevoie de o nouă pogorîre a duhului sfînt, dacă ar trebui să se măsoare cu acest nou fel de teologi, privitor la astfel de chestiuni. Sfîntul Pavel a putut fi statornic în credință, dar a dat o definiție a ei puțin magistrală, cînd a zis că: credința este substanța a ceea ce trebuie să nădăjduim, proba acelor ce nu se văd aievea¹⁹². El a îndeplinit de minune lucrările dragostei, dar, în capitolul al treisprezecilea al epistolei întîii către corinteni, a împărțit și definit puțin dialectic această virtute. Ei slujeau împărtășania cu multă evlavie, dar dacă ar fi trebuit să răspundă cînd începe și cît ține efectul împărtășaniei, despre transsubstanțiere, despre modul cum același trup poate fi în locuri deosebite; despre deosebirea dintre trupul lui Hristos în cer, pe cruce și în împărtășanie; în care clipă are loc transsubstanțierea — deoarece rugăciunea, prin care ea se face, este alcătuită din silabe și vorbe pronunțate unele după altele —; dacă apostolii, zic, ar fi ținuți să răspundă la toate aceste întrebări, cred că n-ar fi răspuns cu aceeași istețime, cum

le discută și le definesc scotiștii. Apostolii au cunoscut pe mama lui Isus; dar care dintre ei a demonstrat în chip așa de filozofic ca teologii noștri, cum ea a fost ferită de păcatul lui Adam? Petru a primit cheia și a primit-o de la acela care n-a încredințat-o unui nevrednic. Dar înțeles-a el taina acestui dar? Nu știu, dar mă îndoiesc că el ar fi fost în stare să urmărească cheștiunea subtilă — pe care n-a atins-o nicăieri —: cum poate cineva să stăpânească cheia științei pe care n-o posedă?

Apostolii botezau mulțimile, dar n-au propovăduit nicăieri despre cauza formală, materială, eficientă și finală¹⁹³ a botezului și nici despre caracterele ce se pot sau nu nimici. Ei se rugau lui Dumnezeu, dar numai întru spirit, potrivit cu învățătura aceea evanghelică: „dumnezeu este duh; și cine se închină lui, trebuie să i se închine în duh

și în adevăr“¹⁹⁴. De bună seamă, nimeni nu le destăinuise că un chip grosolan al lui Isus, desemnat cu cărbune pe un perete, câtă să fie adorat ca însuși Hristos, cu aceeași închinăciune, dacă e înfățișat cu două degete întinse, cu capul pletos și încununat cu un nimb străbătut de trei fascicule de raze. Ca să știi toate acestea, trebuie să fi petrecut treizeci de ani în studiul Fizicii și Metafizicii lui Aristotel și Scotus.

Apostolii propovăduiesc harul, dar ei nu fac nici o deosebire între harul hărăzit pe gratis și harul hărăzitor. Ei îndeamnă la fapte bune, dar nu disting între

fapta înfăptuitoare și fapta înfăptuită. Peste tot ei îndeamnă la iubire, dar ei nu despart iubirea, iubirea infuzată de cea dobândită, și nu ne lămuresc dacă ea e accident sau substanță, și dacă e ceva creat sau necreat. Ei au groază de păcat, dar să mor dacă au putut defini științificește ceea ce numim păcat. Ei nu studiaseră la școala lui Scotus. Mi-e peste putință să cred că Pavel, după a cărui cultură se poate judeca a tuturor celorlalți, ar fi osîndit de atîtea ori chestiunile¹⁹⁵, disputele¹⁹⁶, genealogiile și, precum le numește el însuși, „logomaahiile“¹⁹⁷, dacă ar fi cunoscut tertipurile sofistice de azi. De fapt controversalele timpului aceluia sînt ca niște certuri grosolane și rustice față de subtilitățile rafinate ale maștrilor noștri mai tari decît un Chrysip¹⁹⁸.

Totuși oamenii, în marea lor modestie, nu osîndesc ceea ce apostolii nu au scris destul de elegant sau nu prea doctoral; ei se mulțumesc să tălmăcească cum se cuvine, fie din rîspect față de vechimea acelor scrieri, fie din venerație pentru numele de apostol. Și, zău, nu avea nici un rost să li se pretindă niște cunoștințe despre care (apostolii) nu auziseră nici o vorbă de la învățătorul lor. Iar dacă i se întîmplă acest lucru unui Ioan Gură de Aur, lui Vasile sau Ieronim, ei se mulțumesc să scrie pe margine: „Nu este admis“. Acești părinți ai bisericii au combătut pe filozofii păgîni și iudei, din firea lor foarte dîrzi, dar i-au combătut mai mult prin

felul lor de trai și prin minunile pe care le făceau, decît prin silogisme, și nici unul dintre adversarii lor nu era în stare să priceapă un singur Quodlibetum¹⁹⁹ de-al lui Scotus. Acum ce păgîn sau ce iudeu ar putea face față unor subtilități așa de rafinate, afară numai dacă e așa tare de cap, de nu înțelege nimic, sau atît de nerușinat, ca să le fluiere, ori înarmat cu niște argumente tot așa de stringente, astfel ca lupta să fie egală, așa cum s-ar lupta un uriaș cu altul, sau cînd cei doi luptători ar avea săbiile deopotrivă vrăjite: dar atunci duelul lor ar semăna cu pînza Penelopei, care mereu trebuie țesută de la început.

După părerea mea creștinii ar face o treabă cu-minte, dacă în locul acestor grase cohorte de ostași, ce poartă acum, fără vreo izbîndă, războiul, ar trimite împotriva turcilor și a saracinilor pe scotiștii ce răcnesc așa de tare, pe occamiștii așa de dîrzi, pe nebiruiții albertiști cu tot efectivul de sofiști, și atunci ar vedea, cred, o luptă tare hazlie și o victorie cum nu s-a mai văzut pînă acum. Căci cine ar fi așa de rece, să nu-l înflăcăreze înțepăturile lor? Cine ar fi așa de bicisnic, ca să nu-l trezească boldurile lor? Cine ar putea să aibă ochi așa de tari, încît să nu fie orbit de întunericul cu care-i împroașcă adversarii?

Vi se pare, poate, că spun toate acestea în glumă. Nu e de mirare. Sînt doară și printre teologi, oameni care au făcut o școală mai serioasă; ei sînt cuprinși de scîrbă cînd aud asemenea arguții ușuratece, căci așa le socotesc. Ba sînt unii care privesc ca un fel de sacrilegiu și socot drept cea mai mare nelegiuire să vorbești cu o gură așa de nespălată despre niște taine atît de nepătrunse, care trebuie mai de grabă adorate decît expli-

cate; să discuți despre ele cu subtilități profane de ale păgînilor, să le definești atît de pretențios și să pîngărești maiestatea divinei teologii printr-un limbaj a cărui serbezală stă pe același nivel cu josphicia gîndului. Dar pînă atunci, ei sînt încîntați de sine, ba chiar se felicită, așa că fiind prinși și ziua și noaptea cu astfel de fleacuri așa de nostime, nu mai au nici o clipă slobodă ca să mai răsfoiască Evanghelia sau scrisorile lui Pavel. Și cînd sporovăiesc asemenea nimicuri în școli, își închipuiesc că biserica toată s-ar prăbuși, dacă n-ar sprijini-o ei cu coloarele silogismelor lor, așa precum la poeți Atlas susține lumea pe umerii lui.

Ce mare plăcere credeți că e pentru ei să sucească și să răsucească, după gustul lor, slovele sfinte (ale Evangheliei), ca și cînd ar fi de ceară, pretinzînd ca interpretările lor, recunoscute de cîțiva scolastici, să fie socotite mai presus ca legile lui Solon și chiar mai presus ca decretele pontificale. Instituindu-se censori ai lumii întregi, dacă dau de vreunul care nu este întru totul de acord cu concluziile lor implicite și explicite, îi silesc să retracteze, rostind cu un ton de oracol: „Această propoziție e scandaloasă, cealaltă e irreverențioasă; aceasta miroase a erezie, iar ceastălaltă sună rău“, așa că nici botezul, nici Evanghelia, nici sfîntul Pavel, nici Petru, nici Ieronim, nici Augustin, nici ma-

rele aristotelician Toma (de Aquino), nu pot să facă din tine un creștin, fără avizul acestor bacalaurei. Atît de subțire e judecata lor! Cine s-ar fi gîndit vreodată că nu e un lucru creștinesc să susții că aceste două propoziții „Oală de noapte, tu miroși urît“ sau: „Oala de noapte miroase urît“ sau: „Oala fierbe“ și „Fierbe oala“²⁰⁰ au același înțeles, adică sînt echivalente, dacă nu ne-ar fi învățat acei înțelepți acest lucru? Cine ar fi scăpat biserica de întunericul așa de des al greșelilor, pe care nu le-ar fi observat nimeni niciodată, chiar citindu-le, dacă aceștia nu le-ar fi dat la lumină, aplicîndu-le marele sigiliu al Universității? Oare nu-s ei cei mai fericiți oameni, cînd se îndeletnicesc cu astfel de lucruri? Nu tot așa cînd zugrăvesc cu de-amăruntul toate lucrurile din iad ca și cum ar fi petrecut mai mulți ani în acel loc? Apoi, cînd născocesc, după fantezia lor, lumi noi, la care adaugă o nouă sferă vastă și foarte frumoasă, ca să nu le lipsească, vezi bine, sufletelor fericite un loc unde să se poată plimba sau să benchetuiască ori să se joace cu mingea. Cu astfel de prostii și cu altele asemănătoare sînt pline pînă la refuz capetele lor, în așa măsură, că cred că nici creierul lui Jupiter nu era așa de îngreunat, cînd a cerut lui Vulcan să vie cu securea, spre a-i ajuta să dea naștere Minervei.

Nu vă mirați, așadar, dacă la acele discuții publice (teologii) își încing capul, cu atîta grijă, cu atîtea feși, căci altfel ar sări în mii de țandări. Rîd de multe ori în sinea mea, cînd îi văd că-și închipuiesc că atunci ajung culmea științei teologice, cînd vorbesc un jargon cît mai barbar și mai spurcat, și se bilbiie în așa hal, că nu-i poate înțelege decît un bilbiit, și socot drept un lucru profund tot ceea ce publicul nu înțelege. A constrînge sfînta scrip-

tură să se supună legilor gramaticii, spun ei, înseamnă a-i înjosi demnitatea. Într-adevăr, faimoasă demnitate a teologilor, dacă numai lor le e îngăduit să vorbească necorect, deși acest privilegiu le e comun cu mulți cîrpaci. În sfîrșit, se socotesc cei mai aproape de zei, de cîte ori lumea îi salută, plină de evlavie, cu titlul de „Magiștrii Noștri“, căci ei cred că în denumirea aceasta e (ceva tainic și măreț), cum e la iudei în tetragrama²⁰¹ lor. De altfel ei spun că e o nelegiuire să scrii „Magistrul Nostru“ altfel decît cu majuscule. Iar dacă unul ar zice „Noster Magister“, ar strica dintr-o dată toată maiestatea titlului lor teologic.

< Nerozia și beatitudinea călugărilor. > De fericirea acestora se apropie mai mult aceia care se numesc pe sine călugări sau monahi²⁰², amîndouă, nume foarte nepotrivite, căci pe de o parte un mare număr dintre ei nu practică nici o religie, iar, pe de altă parte, nu se poate găsi un soi de oameni de care să te izbești, ca de aceștia, la fiecare pas, pretutindeni. Nu văd ce neam de oameni ar fi mai nenorocit decît aceștia, dacă nu le-aș veni eu într-ajutor în fel și chip. Sînt așa de urîți de lume că, dacă întîmplător îi iese cuiva un monah în cale, omul crede că îi va merge rău. Ei, însă, au o idee

grozavă despre ei înșiși. Mai întii socot drept culme a evlaviei, să nu învețe nimic, nici măcar să citească. Apoi, cînd zbiară cu glas de măgar, în biserică, cîteva stihuri

din psaltire, numărate și alea dar nu înțelese, își închipuiesc că desfată grozav urechile divinității. Și aceste persoane așa de drăguțe își închipuiesc că cu murdăria, ignoranța, bătăria și nerușinarea lor ne dau o adevărată icoană a vieții apostolilor!

Dar ce e mai vrednic de rîs e faptul că săvîrșesc totul după o anumită regulă, ca și după niște calcule matematice, pe care ar fi un păcat să le calce. Atîtea noduri să aibă sandala, cingătoarea să aibă culoarea cutare, veșmîntul să fie înădit din atîtea fișii bălțate; brîul să fie din cutare stofă și de cutare lățime; capișonul (gluga) să aibă cutare formă și o capacitate de atîtea băniți, tonsura să fie lată de atîtea degete, iar ceasurile de dormit să fie atîtea. Dar cine nu-și dă seama cît de inegală e această egalitate, cînd e aplicată la trupuri și la minți așa de felurite?

Și totuși, pentru aceste nimicuri, nu numai că socot pe ceilalți oameni ca neplătind nici o ceapă degerată față de ei, dar se și disprețuiesc unii pe alții între ei. Ei, persoane, care-și fac o reclamă din dragostea lor apostolică, sînt în stare să facă un scandal pînă la cer, din pricina unui veșmînt încins în altfel sau din pricina unei culori ceva mai închise.

O să vezi pe unii atît de habotnici în respectarea orînduiei lor, purtînd pe deasupra unui veșmînt de păr

de capră ciliciană²⁰³ iar pe dedesubt, o stofă fină²⁰⁴; unii poartă pe deasupra pînză de in iar dedesubt, lînă. Alții nu se ating de bani să-i pici cu lumînarea, dar nu sînt sfielnici nici cît negru sub unghie, cînd e vorba de vin și de muieri. Apoi vei vedea la toți o curioasă năzuință de a nu semăna unii cu alții cînd e vorba de felul lor de trai. Nici prin gînd nu le trece să fie asemenea lui Hristos, ci se străduiesc să fie cît mai deosebiți ei între ei, unii de alții. O bună parte din fericirea lor se întemeiază de altfel pe denumirile pe care și le aleg. Unora le place să se numească Cordelieri²⁰⁵, iar dintre aceștia unii se numesc Coletani²⁰⁶, alții, Minori²⁰⁷; unii Minimi²⁰⁸, alții, Buliști²⁰⁹. Iarăși, unii se numesc Benedictini²¹⁰, alții, Bernardini²¹¹, alții, Brigitini²¹², Augustiniani²¹³, Wilhelmiți²¹⁴, și în sfîrșit, Iacobiți²¹⁵ ca și cum nu le-ar fi de ajuns să se numească creștini.

O mare parte dintre ei dau o însemnătate așa de mare ceremoniilor lor și datinilor lor mai mărunte, încît socot că un singur cer nu e o răsplată îndestulătoare pentru meritele lor așa de mari; ei nu se gîndesc că Hristos, neținînd seamă de nici unul din aceste lucruri, îi va întreba dacă au respectat învățătura lui (care stă într-un singur cuvînt): dragostea. (La judecata de apoi) unul își va arăta burdihanul umflat de tot felul de pești; altul va descărca o sută de băniți de psalmi; al treilea va pomeni de miile de zile de post, iar altul își va face un merit din aceea că el nu mîncea decît o dată pe zi, dar așa de mult că era să-i plesnească burta. Altul va aduce o claie așa de mare de ceremonii că de-abia ar

încăpea în șapte corăbii de marfă; cestălalt se va lăuda că vreme de șaizeci de ani nu s-a atins de bani decît cu degetele acoperite cu două rînduri de mănuși. Unul își

va arăta (ca reclamă) gluga lui atît de murdară și de soioasă, că n-ar purta-o nici un marinar. Unul va aminti că a trăit mai bine de cincizeci și cinci de ani, pironit mereu în același loc, ca un burete. Unul va veni cu glasul lui răgușit de cîntarea sa necurmată (între lauda

domnului), altul va arăta că s-a tîmpit din pricina singurătății în care a trăit iar altul, în sfîrșit, că din pricina tăcerii continue la care s-a legat, i s-a legat limba. Dar Hristos, întrerupînd aceste laude de sine ale lor, care n-ar mai lua nici un sfîrșit, va spune: „De unde a răsărit acest nou neam al iudeilor? Eu cunosc doar o singură lege dată de mine, dar despre aceea nu aud nimic. Odi-noară, pe față și neslujindu-mă de vălul parabolilor, am făgăduit moștenirea tatălui meu, nu pentru glugi, nici rugăciuni sau posturi, ci pentru lucrările dragostei. Nu cunosc pe aceia care prea își cunosc bine meritele lor. Oamenii aceștia care vor să pară mai sfinți ca mine, să se ducă să sălășluiască, dacă vor, în cerurile Abraxienilor²¹⁶ sau să pună să clădească un nou cer, pentru aceia ale căror datini le-au pus mai presus de învățăturile mele“.

Cînd vor auzi astfel de vorbe și vor vedea că matrozii și vizitiii au acolo mai multă trecere decît ei, ce mutre credeți că vor face unii față de alții? Dar între timp, datorită mie, nădejdea cu care se nutresc îi face fericiți.

Deși monahii trăiesc departe de lume, nimeni nu cuturează să-i disprețuiască, mai ales pe călugării cerșetori, pentru că aceștia cunosc, din ceea ce ei numesc spovedanie, toate tainele tuturor. Ei socotesc o nelegiuire să dezvăluie aceste taine, afară doar de cazul când sînt beți, când vor să se desfăteze cu povești mai plăcute, însă și atunci te lasă să ghicești lucrul, dar numai prin presupuneri, fără a pomeni vreun nume. Iar dacă cineva a zgîndărit pe acești trîntori, ei se răzună amarnic în predicile lor publice și vor defăima pe dușmanul lor prin vorbe de ocol, așa de acoperite, că nu le poate înțelege decît acela care nu înțelege nimic, și nu pun capăt lătratului lor, pînă ce nu le astupi gura cu vreun ciolan.

Ei, ia spuneți-mi, pe care comediant sau scamator ați ținea să-l vedeți mai mult decît pe acești predicatori cu desăvîrșire ridicoli în adunările lor, în care maimuțăresc în chip cît se poate de caraghios toate regulile pe care ni le-au lăsat retorii despre arta oratoriei? Doamne sfinte, cum mai gesticulează, cum își modulează vocea, cum mai psalmodiază, cum își schimbă rînd pe rînd fizionomia și umplu casa domnului cu zbieretele lor! Și această artă de a predica, un călugăraș o trece altuia de la mîină la mîină, ca pe o taină. Mie, deși nu mi-e îngăduit s-o știu, ca să-mi dau seama de ea, voi face cîteva presupuneri. Ei încep printr-o invocație, obicei pe care l-au luat cu împrumut de la poeți; apoi, voind să

vorbească despre iubirea creștină, își iau exordiul de la fluviul Nil din Egipt sau, cînd vor să explice taina crucii, încep în chip foarte iscusit, — vezi Doamne — cu acel

balaur numit Bel, din Babilon; ori, pregătindu-se să discute despre post, o pornesc de la cele douăsprezece semne ale zodiacului sau, trebuind să cuvînteze despre credință, fac mai întîi o introducere cît o zi de post, despre... cercul pătrat! Eu însămi am ascultat pe unul tare prost (iertăți: vream să zic foarte învățat) care, pregătindu-se să lămurească, în fața unui au-

ditor foarte numeros, taina sfintei treimi, — pentru a-și arăta neobișnuita lui erudiție și pentru a satisface pretențioasele urechi ale teologilor, a apucat pe o cale cu totul nouă, adică de la slove, silabe și de la cuvinte; apoi trecu la acordul subiectului cu predicatul, și la acela al adjectivului cu substantivul. Adunarea începu să se mire și unii șopteau versul lui Horațiu: „Unde vrea să ajungă cu neroziile astea?”²¹⁷.

În cele din urmă predicatorul o potrivi așa de bine, încît a demonstrat că în elementele gramaticii se află exprimată imaginea întregii treimi, în așa chip, că nici un matematician n-ar fi putut dovedi mai bine acest lucru cu figurile lui pe nisip. Și pentru o asemenea capodoperă, această stea printre teologi asudase opt luni întregi; azi, din pricina asta, omul nostru e mai orb ca o cîrțiță, toată puterea vederii fiind atrasă, de bună seamă, de agerimea minții sale. Dar el nu regretă orbi-

rea sa, ba e încredințat că a cumpărat destul de ieftin o așa de mare glorie. Am auzit și pe un altul de optzeci de ani, așa de îndopat cu teologie, că-l puteai socoti un al doilea Scotus reînviat. Acesta, voind să lămurească taina numelui lui Isus, a demonstrat, cu o uimitoare subtilitate, că în chiar literile ce alcătuiesc acest cuvânt se află ascuns tot ceea ce se poate spune spre slava lui. Într-adevăr, spunea el, faptul că acest cuvânt are numai trei cazuri (în latinește), înseamnă că e un simbol lămurit al sfintei treimi. În împrejurarea că primul caz, nominativul, Iesus, cuvântul sfârșește cu litera *s*, al doilea caz, acuzativul, se termină cu *m*, iar al treilea caz, ablativul, are la sfârșit litera *u*, se găsește un mister de negrăit, căci aceste trei litere: *s*, *m* și *u* ne arată că mîntuitorul este începutul, mijlocul și sfîrșitul (summum, medium, ultimum) lumii. Mai rămînea o taină și mai încurcată decît acestea, de ordin matematic. Numele Iesus e despărțit în două părți egale prin litera *s*, aceasta rămînînd la mijloc între două slovulițe (*Ie*) de o parte, și alte două (*us*), de cealaltă

parte. Apoi predicatorul i-a informat pe auditori că în limba ebraică acea literă *syn* se numește *syn*, ceea ce, după cât știi, în limba scoțienilor înseamnă păcat²¹⁸. Prin aceasta se arată limpede, spunea vorbitorul, că „Isus e acela care șterge păcatele lumii“! La un exordiu așa de neașteptat, publicul a rămas cu gura căscată de mirare, că puțin a lipsit să nu pățească ceea ce a pățit odinioară Niobe²¹⁹, pe când mie era gata, gata să mi se întâmple ca lui Priap cel făcut din lemn de smochin, care spre marea lui nenorocire, s-a uitat la farmecele făcute noaptea de vrăjitoarele Canidia și Sagana²²⁰. Și cu drept cuvânt, căci niciodată greul Demostene sau romanul Cicero n-a născocit o introducere așa de întortochiată. Acestora li se părea vițioasă o introducere care era prea străină de subiect, fiindcă nici porcarii, mînați de un bun simț, firesc, nu-și încep cuvîntarea în acest fel. Dar savanții noștri teologi cred că preambulul (așa îi spun ei acestei părți din cuvîntare) numai atunci va fi desăvîrșit din punct de

vedere retoric, cînd nu are nicăieri nimic înrudit cu restul discursului, încît auditorul uluit uneori murmură în gînd hemistihul: „Încotro se năpustește smintitul acela?“²²¹.

trebuie să alcătuiască singurul miez al predicii.

În al patrulea loc ei schimbă masca: pun în discuție cîte o problemă teologică care se potrivește cu restul

ca nuca în perete²²³. Ei socot că și această digresie ține de regulile artei retorice. Cu acest prilej își întăresc țîfna lor teologică și asurzesc urechile adunării cu titlurile pompoase pe care li le dau maestrilor lor: doctori solemni, doctori subtili, doctori prea subtili, doctori serafici, doctori heruvici, doctori sfinți, doctori irefutabili.

Apoi împrășcă norodul neînvățat cu o grindină de silogisme majore, minore, concluziuni, corolarii, ipoteze cît se poate de sarbede și multe alte feluri de 'mofturi scolastice.

Mai rămîne actul al cincilea, în care se cuvine ca maestrul să atingă culmea artei sale. Aici ei vin cu vreo poveste neroadă și lipsită de duh, luată din „Oglinda istoriei“²²⁴ sau din „Faptele romanilor“²²⁵, pe care o interpretează alegoric, tropologic și anagoric²²⁶.

Și astfel înfăptuiesc aeeva acea Himeră²²⁷ pe care n-a izbutit s-o desăvîrșească niciodată un Horațiu, cînd a scris:

Dacă la un cap de om...²²⁸

Ei au mai auzit spunîndu-se, nu se știe de cine, că începutul cuvîntării cată să fie potolit și rostit cît mai încet. De aceea și încep ei să vorbească cu un glas așa de scăzut, că nu se aud nici măcar ei înșiși, ca și cum ar avea vreun rost să vorbești în așa fel ca să nu te audă nimeni. Au mai aflat că, spre a mișca inimile auditorilor, vorbitorul cată să se slujească din timp în timp de exclamații. Apoi, după ce a început a vorbi liniștit, deodată ridică glasul în strigăte furioase, chiar cînd nu era de loc nevoie de așa ceva. Să juri că au nevoie să li se administreze stirigoaie²²⁹, căci înseamnă să fii cu totul smintit să-ți închipui că e indiferent unde și cînd

trebuie să strigi. Iarăși, fiindcă au auzit că cuvîntarea trebuie să se înflăcăreze treptat în mersul ei, rostesc, în fiecare parte a discursului, primele propoziții totdeauna într-un ton cum dă dumnezeu, apoi deodată iau un glas de tunet, chiar dacă e vorba de lucrurile cele mai indiferente, și termină astfel de parcă și-ar da duhul. În sfîrșit, au învățat de la retori că e bine să amesteci în cuvîntare și cîte o glumă și se silesc să samene și cîte un

haz în predicile lor, cu cîtă grație și cu cît tact, o scumpă Afrodită! Întocmai ca măgarul în fața harfei. Cîte o dată fac și pe dojenitorii, dar, așa, cu mânuși: mai mult gîdilă decît rănesc. Niciodată nu linguesc mai deschis decît atunci cînd par a se sili să spună răspicat adevărul. Într-un cuvînt, dacă i-ai asculta, ai jura că au învățat tot felul lor de a rosti un discurs, de la șarlatanii de bîlci, care îi întrec cu mult, deși seamănă unii cu alții așa de mult, încît nimeni nu se îndoiește sau că ei au învățat retorica de la aceia, sau că aceia au învățat-o de la ei. Cu toate astea, datorită mie, găsesc auditori care, ascultîndu-i, cred că aud pe niște adevărați Demosteni sau Ciceroni. Acest fel de oameni se recrutează mai ales dintre neguțători și femeiuști, ale căror urechi caută ei mai cu seamă să le captiveze: pe negustori, pentru că aceștia, cînd călugării știu să le cultive slăbiciunea, le impart și lor o mică pîrticică din bunurile cîștigate cu jaPCA, iar pe femei, pentru că ele, pe lîngă multe alte motive pe care le au de a fi devotate monahilor, îl au

și pe acela că, de cîte ori sînt mîniate pe bărbații lor, găsesc la sînul lor mîngîierea dorită. Vedeți, cred, cît de mult îmi datorește acest soi de oameni, care prin micile lor ceremonii, prin mofturile lor caraghioase și prin strigătele lor tiranizează pe muritori crezîndu-se sfinți tot așa de mari ca Pavel și Antonie²³⁰.

<Prostia principilor.> Dar acum părăsesc bucuroasă pe acești cabotini, care în nerecunoștința lor tăgăduiesc binefacerile mele și, în ipocrizia lor, își dau aere de oameni cucernici. De mult aveam poftă să vă vorbesc slobod ceva despre regi și despre curtenii fruntași, care mă cultivă cu toată sinceritatea într-un chip vrednic de niște oameni liberi.

Intr-adevăr, dacă ei ar avea un dram de minte, viața lor ar fi cea mai tristă și ar merita ca toți să fugă deopotrivă de ea. Nimeni n-ar mai crede că merită să cauți a dobîndi un tron cu prețul călcărilor de jurămînt și al paricidului, dacă ar sta să cumpănească ce grea sarcină își ia pe umerii lui acela care vrea să fie un adevărat domnitor; gîndindu-se că cine a luat în mînă cîrma statului are să vadă de interesele obștești, nu de ale sale; că nu trebuie să cugete decît la binele obștesc, că nu trebuie să se abată nici cu o lățime de deget de la legile al căror autor și împlinitor este; să țină la cinstea tuturor slujbașilor și dregătorilor. El este în centrul privirii tuturor, ca unul care, prin purtarea lui cinstită, poate, ca o

stea mîntuitoare, să aducă cea mai mare înflorire treburilor omenești, ori ca o cometă aducătoare de moarte, să stîrnească prăpădul tuturor. Vițiile altora nu se simt peste tot, și nu dăunează pe o mare întindere; domnitorul, însă, stă pe o înălțime, așa că, dacă s-ar abate cît de ușor de la onestitate, acest fapt ar fi ca o ciumă cumplită ce se strecoară repede în viața cît mai multor oameni. Afară de aceasta, deoarece în situația lui de monarh e înconjurat de tot felul de plăceri, de o libertate nelimitată, de linguşire și de lux — lucruri ce obișnuiesc să-l îndepărteze din calea dreptății — el trebuie să se străduiască cu atît mai virtos și să vegheze cu atît mai multă grijă, ca să nu-și nesocotească, nici chiar din greșeală, datoriile sale. În sfîrșit, ca să nu mai vorbesc de capcanele ce i se întind, de vrăjmășiile și urile și de celelalte primejdii și temeri de care e înconjurat, el cată să nu uite că deasupra capului său amenință acel rege al regiilor, care, după puțin timp, îi va cere socoteală de faptele chiar cele mai mărunte, și cu atît mai strașnic, cu cît a cîrmuit o țară mai puternică. Dacă ar cugeta la toate aceste lucruri — și ar cugeta dacă ar fi înțelept — cred că n-ar mai putea nici să doarmă în tihnă. Dar acum, mulțămîtă mie, el lasă toate acele griji în plata domnului, își vede de sufletel și nu îngăduie alături de el decît oameni ce îi spun lucruri plăcute ca să nu-i întunece sufletul cu vreo grijă. Ei își închipuiesc că și-au împlinit datoria de domnitor, dacă fac dese partide de vînătoare, dacă cresc cai de rasă, dacă vînd slujbe și dregătorii în folosul lor personal și născocesc metode noi de a ușura pungile cetățenilor spre a le umple pe ale lor, însă purced la astfel de măsuri cu destulă băgare de seamă, căutînd să dea unei jăcmăneli foarte nedrepte o aparență

de legalitate ca o îndreptăţire a acestor dăjdii, avînd grija din cînd în cînd să măgulească poporul pentru a-i cîştiga inima.

Acuma închipuiţi-vă un om, cum sînt adesea domnitorii, necunoscător de legi, aproape vrăjmaş al intereselor obşteşti, plin de luare aminte numai pentru treburile lui, dedat plăcerilor, dispreţuitor al culturii, duşman al libertăţii şi al adevărului, negîndindu-se niciodată la binele poporului, ci măsurînd toate după pofta şi folosul lui. Apoi atîrnaţi-i de gît colanul cel daurit, pentru a arăta reunirea tuturor virtuţilor strînse la un loc; puneţi-i apoi pe cap coroana cea bătută cu nestemate, în semn că el trebuie să întreacă pe toţi în toate virtuţile; după aceea scepstrul, simbolul dreptăţii şi al unui cuget întru totul neprihănit şi, în sfîrşit, purpura, semnul unei iubiri înfocate pentru ţară. Dacă un astfel de principe ar asemui toate aceste podoabe cu felul său de viaţă, s-ar ruşina, cred, de acest fast şi ar fi cuprins de teamă ca nu cumva vreun tîlmaci mucalit să nu ia în rîs şi în bătaie de joc această mincinoasă recuzită de teatru.

< *Nerozia curtenilor.* > Ce să mai spun acum despre curtenii cei de frunte? Deşi cei mai mulţi dintre ei sînt cît se poate de slugarnici, umili, nesăraţi şi josnici, totuşi ei vor să treacă drept cei dintîi întru toate. Într-o singură privinţă doar sînt foarte modeşti: se mulţumesc să poarte pe trupul lor aur, nestimate, purpură şi celelalte semne ale virtuţilor şi ale înţelepciunii, dar lasă în seama altora îndeletnicirea cu aceste virtuţi. Li se pare că sînt din belşug fericiţi, că pot numi pe rege „Sire“, că ştiu să-i toarne un compliment în trei cuvinte, că ştiu să amestece, cu orice prilej, în conversaţia lor titlurile

răsunătoare de: Luminăția voastră, Maiestatea voastră, Măria voastră. Știu să-și prefacă de minune chipul după împrejurări și să lingusească cu dibăcie, căci acestea sînt

indemînările ce-i șed bine unui nobil și curtean. De altfel, dacă ai cerceta felul lor de viață, ai constata că sînt niște adevărați feacieni²³¹, petitori ai Penelopei²³². Cunoașteți restul poveștii²³³ pe care Ecoul²³⁴ vi-l va povesti mai bine decît mine. Ei dorm pînă la amiază; atunci un diacon cu plată, ce așteaptă la căpătiul patului, le slu-

jește la iuțeală o leturghie, cînd nici nu sînt încă sculați de-a binelea. Iau numaidecît gustarea de dimineață; abia dacă au isprăvit, și îi așteaptă prînzul. Apoi vine jocul cu zaruri, șahul, ghicitorii soartei, măscăricii, bufonii, fetele vesele, distracțiile și glumele nesărate. Între timp mai iau o gustare sau două. După aceea vine cina, urmată de beții prelungite. Astfel li se scurg, feriți de orice plictiseală, ceasurile, zilele, lunile, anii, veacurile. Nu o dată plec de acolo mai grasă, parcă, (de plăcere), cînd îi văd cu gura plină de cuvinte umflate²³⁵, cînd nimfele (de la curte) își închipuie fiecare că e cu atît mai aproape de zei, cu cît tîrăște după ea o trenă mai lungă, iar marii seniori se înghiontesc unii pe alții, ca să fie văzuți cît mai aproape de suveran, Jupiterul lor, și fiecare e cu atît mai încîntat de el, cu cît poartă la gît un lanț mai greu, ca să-și arate și puterea, nu numai avuția.

< *Episcopi proști.* > Felul de trai al capetelor încoronate îl imită din răputeri, și de mult timp, papii, cardinalii și episcopii, care aproape îi întrec. Dacă unul dintre ei s-ar gândi că rasa lui de in, albă ca zăpada, arată o viață fără de pată; că mitra, cu cele două colțuri legate printr-un nod, arată desăvârșita cunoaștere a noului și vechiului Testament; că mâinile acoperite cu mănuși trebuie să împartă sfintele taine curate de orice prihană a lucrurilor omenești; că toiagul de păstor îi amintește de grija pe care trebuie s-o aibă de turma încredințată lui, iar crucea purtată înaintea sa e un semn de biruință asupra tuturor patimilor omenești; dacă cineva, zic, ar sta să cumpănească toate acestea și multe altele de acest fel, — oare n-ar duce o viață plină de mîhnire și îngrijorare? Ei, însă, ca oameni cumiți, acum nu fac altceva decât să se hrănească bine. Cît privește grija oilor încredințate lor, o lasă în seama lui Hristos sau a fraților călugări ori a vicarilor, cum le zic ei. Nici măcar de numele lor nu-și mai aduc aminte episcopii, uitînd ce înțeles are cuvîntul episcop, care înseamnă muncă, veghere, grijă. Da, dar cînd e vorba să pescuiască bani în plasele lor, atunci fac pe episcopii și într-adevăr supraveghează cu toată luarea aminte²³⁶.

< *Cardinali proști.* > În același fel dacă cardinalii, la rîndul lor, ar cugeta că ei țin locul apostolilor și că li se

pretind și lor aceleași fapte pe care le-au săvârșit apostolii, apoi că ei nu sînt stăpîinii ci doar împărțitorii darurilor duhovnicești²³⁷, despre care curînd vor trebui să dea

o foarte amănunțită socoteală, și dacă ar sta puțintel să chibzuiască chiar asupra odăjdiilor lor și s-ar întreba în sinea lor: „Ce înseamnă albeața aceasta a rasei? Oare nu cea mai înaltă și aleasă curățenie a vieții? Dar această purpură de dinăuntru? Nu iubirea cea mai înflăcărată de dumnezeu? Dar mantia aceasta de purpură, pe dinafară, ce se revarsă în cute unduioase și cuprinzătoare, încît acoperă nu numai catîrca sfinției sale, ci ar putea acoperi chiar o cămilă? Oare nu simbolizează ea iubirea ce se împrăstie pînă departe ca să poată ajuta pe toți, adică să-i învețe, să-i îndemne, să-i mîngîie, să-i prevestească, să potolească războaiele, să se împotrivească domnitorilor răi și chiar

să-și verse singele, nu numai să-și jertfească averea pentru turma creștinilor. Și apoi ce rost are averea în viața celor ce țin locul apostolilor săraci? Dacă ar sta să cumpănească acestea, zic, nu ar mai umbla după o asemenea slujbă sau ar părăsi-o bucuros ori ar duce o viață de muncă și griji, cum au trăit acei apostoli din vechime.

< *Papă proști.* > În sfârșit, dacă suveranii pontifi ce țin pe pământ locul lui Hristos, ar încerca să imite viața lui, adică sărăcia, ostenețile, învățătura, crucea, disprețul său de viață; dacă s-a gândi la înțelesul numelui de papă, care înseamnă tată, sau la titlul de prea sfânt, cu care sînt cinstiți, ce lucru mai plin de mîhnire s-ar găsi pe lumea asta? Cine ar mai cumpăra această slujbă cu toate averile lui, sau, după ce a cumpărat-o, cine ar mai căuta s-o păstreze prin sabie, otravă și cu orice samavolnicie? De cîte înlesniri n-ar fi ei lipsiți, dacă înțelepciunea s-ar întrona un singur moment în mintea lor? Dar ce zic: „înțelepciunea“? Dacă ar avea numai un grăunte din sarea de care pomenește Hristos. Atîtea bogății, onoruri, putere, izbînzi, slujbe, atîtea dispense, indulgențe, cai, catîri, paznici, plăceri! Vedeți ce bilci, ce seceriș, ce ocean de bunuri am cuprins în puține vorbe. În locul acestora vor fi nopți nedormite, posturi, lacrimi, rugăciuni, predici, studii, suspine și mii de alte osteneți nenorocite de acest fel. Și nu trebuie uitat că desființarea atîtor scribi, grefieri, notari, avocați, juzi, secretari, catîrgii²³⁸, rîndași, zarafi, patroni de lupanare (era să spun și

ceva mai deochiat, dar mi-e teamă că jignesc urechile ascultătorilor), pe scurt o liotă așa de mare de oameni care împovărează sfântul scaun — vreau să zic, care onorează sfântul scaun — ar fi menită unei morți prin foamete.

Fapta asta ar fi crudă, îngrozitoare chiar, însă ar fi o adevărată nelegiuire să chemi îndărăt la desagi și la toiagul de cerșetor pe șeful suprem al bisericii, adevărata făclie a lumii. Papii de acum, dacă e vreo ostenală, o lasă în grija lui Petru și Pavel, care au vreme destulă, iar dacă se ivește vreun prilej de serbări strălucite sau de plăceri, le rezervă pentru ei înșiși. Și așa se face că datorită mie nici un soi de oameni nu trăiește mai alintat și fără grijă ca papii. Ei cred că au mulțumit din belșug pe Hristos, dacă, într-o ținută mistică și aproape teatrală, își joacă rolul de episcopi, cu ceremonii, cu titulaturi ca: Beatitudinea Voastră, Eminența Voastră, Sanctitatea Voastră, rostind binecuvântări sau afurisenii. A face minuni e un lucru învechit și ieșit din obicei, nicidecum potrivit cu vremea noastră; a învăța norodul, e ceva obositor; a tălmăci sfânta scriptură e treabă de oameni pedanți; a te ruga înseamnă a-ți pierde vremea; a vărsa lacrimi e ceva jalnic și faptă de muiere; a trăi în sărăcie e ceva murdar; a se lăsa biruit e o rușine nevrednică de acela care de-abia regilor celor mai mari le îngăduie să-i sărute prea fericitele picioare; în sfârșit, a muri e un lucru urât, iar a fi pus pe cruce este o pedeapsă josnică.

Nu le mai rămân, drept orice armă, decît acele dulci binecuvântări de care vorbește Pavel — și vă încredințez că se folosesc de ele din belșug — apoi interdictele²³⁹, suspendările, amenințarea cu afurisenia, amenințarea repetată, afurisenia, picturile răzbunătoare²⁴⁰ și fulgerul

acela groaznic, cu care ei, cu un singur gest, azvîrle sufletele muritorilor chiar mai jos de Tartar. Acest fulger, prea sfinții noștri părinți întru Hristos cît și vicarii lui Hristos nu-l reped împotriva niciunora mai dîrz ca împotriva acelora care, după îndemnul diavolului, încearcă să micșoreze și să știrbească moștenirea lui Petru, care a spus acest cuvînt: „Iată că noi am lăsat tot, și te-am urmat”²⁴¹. Și totuși ei îi atribuie ca patrimoniu, moșii, orașe, tributuri, vămi, ținuturi întregi. În dragostea lor înflăcărată pentru Hristos, ca să păstreze aceste bogății ei se înarmează cu fier și foc și varsă rîuri de sînge creștin, încredințați că apără apostolicește biserica lui Hristos, numai dacă au răpus la pămînt pe aceia cărora le zic ei dușmani. Ca și cum ar exista vrăjmași mai primejdioși pentru biserică decît pontifii nelegiuți, care, prin tăcerea lor, fac să fie uitat numele lui Hristos, care îi pun cătușe prin legile lor cămătărești, îi strică învățătura prin talmăciri silite și prin viața lor spurcată îl sugrumă.

Biserica creștină s-a întemeiat pe sînge, prin sînge s-a întărit, prin sînge a crescut, de aceea papii îi apără interesele cu sabia, ca și cum Hristos ar fi pierit și nu mai poate ocroti pe ai săi, după învățătura sa. Și, cu toate că războiul e un lucru așa de cumplit, că le-ar șede mai bine fiarelor decît oamenilor și așa de smintit, că poeții își închipuiesc că Furiile l-au trimis, cu toate că e o pacoste așa de grozavă, că aduce după el o stricare

obștească a moravurilor, și e atît de nedrept, că tîlharii sînt cei mai mari meșteri în el, și e ceva așa de nelegiuit, că n-are nimic de a face cu Hristos, — papii, lăsînd la o parte toate celelalte, și-au făcut din el îndeletnicirea lor de căpetenie. Vezi printre ei pe unii care, deși-s cu un picior în groapă²⁴², dau dovadă de tinerească energie și nimic nu-i sperie sau îi oprește de a da peste cap legile, religia și pacea, și de a pune cu susul în jos toate treburile din lume. E adevărat că nu duc lipsă nici de lingușitori învățați, care numesc zel, pietate și vitejie această vădită sminteală și dovedesc cu meșteșug, că nu înseamnă o călcare a supremei legi a iubirii dată de Hristos, ca să scoți sabia ucigașă și s-o împlinți în pîntecele fratelui tău, a aproapelui tău creștin.

< *Ceva despre episcopii germani.* > Stau încă la îndoială să afirm dacă episcopii germani au dat această pildă papilor, sau dacă ei au luat-o de la aceștia. Cei dintii, înlăturînd — pur și simplu — slujba religioasă, binecuvîntările și celelalte ceremonii de acest fel, fac pe satripii, fără nici o sfială, închipuindu-și că s-ar face vinovați de o purtare bicisnică și nevrednică de un episcop, dacă și-ar da sufletul lui dumnezeu în altă parte decît pe un cîmp de bătălie. Iar mulțimea preoților de rînd, socotind ca ar fi o nelegiuire să rămîină mai prejos de sfințenia căpeteniilor lor, se războiesc — Doamne, cît de cazon! — pentru dreptul lor la dijme, cu săbii, cu sulii, cu pietre și cu tot felul de arme; cu ce ochi de Argus caută prin vechile hîrtoage să descopere vreun text cu care să sperie sărmanul norod, incredințindu-l că are de plătit mai mult decît dijma! Cît despre îndatoririle pe care ei, la rîndul lor, le au față de popor și care se pot citi peste tot, acelea nu le vin în minte. Nici creștetul ras al ca-

pului nu le aduce aminte că preotul nu trebuie să fie întinat de nici una din poftele lumii acesteia, și să nu se gîndească decît la cele cerești. Dar aceste venerabile obraze cred că și-au îndeplinit cu prisosință datoria, dacă au mormăit, de bine de rău, pînă la capăt, micile lor rugăciuni, pe care zău, m-aș mira să le audă vreun dumnezeu sau să le înțeleagă, cînd nici ei înșiși nu le aud și nu le înțeleg, măcar că le răcnesc cît îi ține gura.

De altfel preoții seamănă cu mirenii într-o privință: și unii și ceilalți sînt aprigi deopotrivă, cînd e vorba de cîștig, și, pe tărîmul acesta, fiecare își cunoaște foarte bine drepturile. Cît despre sarcini, ei ca oameni cuminți, le aruncă pe umerii altora și și-le trec unii altora, cum, la jocul cu mingea, aceasta e trecută din mîină în mîină. Într-adevăr, după cum principii mirenii lasă gospodăria statului în grija vicarilor lor, adică a miniștrilor, iar aceștia o lasă subordonaților lor, tot așa și preoții lasă, din modestie — vezi doamne! — toată sarcina cucernicieii în circa norodului. Norodul, la rîndul său, o aruncă în spînarea aceloră căroră le zic slujitorii bisericii, ca și cum n-ar avea nimic de împărțit cu biserica și nici n-ar fi atins de juruințele tainei botezului. La rîndul lor, preoții așa-numiți „lumești“ — ca și cum ar fi pregătiți pentru

lume, nu pentru Hristos — trec această sarcină asupra preoților călugări; aceștia o trec călugărilor, călugării mai puțin zeloși, celor mai habotnici, apoi toți o lasă în seama

călugărilor cerșetori care o predau Cartusienilor²⁴³, și doar la aceștia mai găsește un adăpost, dar așa de bine ferit că aproape n-o mai vede nimeni.

Tot așa și papii, așa de harnici la secerișul... gologanilor: ei lasă lucrările... prea apostolice, în seama episcopilor, aceștia le lasă preoților, preoții, vicarilor, iar vicarii le lasă fraților cerșetori care le aruncă în spinarea aceloră... care tund oile.

Dar nu intră în subiectul meu să scormonesc viața papilor și a preoților, de teamă să

nu las impresia că vreau să scriu o satiră, nu să rostesc un elogiu sau că aș avea de gând să laud pe stăpînitorii cei răi ca să fac o critică travestită a celor buni. Puținele cuvinte de mai sus au ca singur scop să dovedească cum că nici un muritor nu poate să ducă o viață fericită, dacă nu e inițiat în tainele mele și nu stă sub oblăduirea mea.

<Soarta îi favorizează pe cei proști.> Și cum ar putea fi altfel, cînd însăși zeița Ramnușia²⁴⁴, care rînduiește soarta oamenilor, se unește în păreri cu mine atît de mult, încît a fost totdeauna dușmana cea mai mare a înțelepților, pe cînd proștilor le-a dat mură-n gură toate noroa-

cele, cînd dormeau? Știți povestea aceluia vestit Timoteu²⁴⁵ și de unde i s-a tras porecla cît și proverbul ce a ieșit despre el că: „Plasa lui prinde pește chiar cînd el doarme“. Și cealaltă zicală: „Bufnița zboară“²⁴⁶. Dimpotrivă, celor înțelepți li se potrivește vorba ceea: „Născut într-o zodie rea“²⁴⁷. Sau: „Încalecă calul lui Sejanus“²⁴⁸ sau: „Are aur din Toloza“²⁴⁹.

Dar s-o mai slăbim cu zicătorile, ca să nu par că am jefuit colecția prietenului meu Erasm²⁵⁰. Așadar să ne întoarcem la subiect. Norocul iubește pe cei necuminți, pe cei cutezători, cărora le place dictonul:

„Fie zarul aruncat!“²⁵¹, pe cînd înțelepciunea face pe oameni mai sfioși. De aceea vedeți că îndeobște înțelepții aceștia au de furcă cu sărăcia, cu foamea, cu mizeria, nefiind luați în seamă, lipsiți de glorie, urîți de lume, pe cînd proștii se scaldă în bani, stau la cîrma statului, într-un cuvînt, le merge bine întru toate. Într-adevăr, dacă fericirea constă în a fi pe placul oamenilor mari și a trăi în societatea acestor divinități îmbrăcate în aur și împodobite cu nestimate, atunci ce lucru e mai netrebnic ca înțelepciunea, ba, mai bine zis, ce poate fi mai blestemat în ochii oamenilor? E vorba să ne agonisim bogăție? Dar cum va putea negustorul să facă rost de vreun cîștig dacă, potrivit înțelepciunii, se va scandaliza de o călcare de jurămînt, dacă va roși cînd va fi prins cu minciuna, dacă se va sinchisi

cît de puţin de scrupulele acelea ale înțelepților, care se sperie cînd aud de furt sau de camătă? Apoi, dacă cineva umblă după onoruri sau demnități bisericești, să fie încredințat că va ajunge la ele mai

de grabă un măgar sau un bivoli, decît un înțelept. Dacă ești muieratic, fetele care joacă rolul principal în această poveste, se dau din toată inima, proștilor, pe cînd de înțelept se spăimîntă și fug ca de un șorpion. Într-un cuvînt: toți aceia care vor să ducă o viață cît de plăcută și veselă, înlătură în primul rînd pe înțelept și ar primi, în locul lui, mai bucuros orice altă dihanie. Pe scurt: oriunde te-ai întoarce: papi, principii, judecători, magistrați, prieteni sau

dușmani, mare și mic, toate se aranjează cu parale și, fiindcă înțeleptul le disprețuiește, și ele fug de înțelept mîncînd pămîntul.

Dar deși acest elogiu al meu s-ar putea întinde la nesfîrșit, cuvîntarea aceasta trebuie să aibă un capăt. Așa că îi voi pune capăt, dar nu mai înainte de a fi arătat prin puține cuvinte că sînt mulți autori mari care m-au cinstit în scrierile lor și m-au urmat în faptele lor: nu se va putea spune că numai eu am această admirație prostească pentru mine însămi, iar cîrciogarii de juriști n-or să mă bîrfească cum că n-aduc nici un text în sprijinul afirmațiilor mele. Așadar, după pilda lor, voi veni și eu cu citate care, de obicei, nu au nimic de a face cu subiectul.

<Prostia lăudată de diferiți autori.> Mai întâi e cunoscut de toată lumea acel proverb așa de răspîndit care spune: „Cînd îți lipsește un lucru, prefă-te că-l ai“. De aceea li se și predă copiilor, din vreme, acest vers: „A face pe prostul la timp potrivit, e cea mai mare înțelepciune“²⁵². Dacă, așadar, doar și numai umbra înșelătoare și imitația prostiei se bucură de o așa de mare laudă din partea învățaților, vă dați seama ce bun imens e prostia! Dar cu mult mai multă sinceritate se pronunță Horațiu, acel grăsun netered la șoric din turma lui Epicur, cînd ne sfătuiește să amestecăm înțelepciunea și prostia²⁵³, adăugînd, însă, fără dreptate, „dar să fie de scurtă durată“. Tot el, în altă parte, spune: „E plăcut lucru să fii prost cînd trebuie“²⁵⁴, iar în alt loc vrea să fie mai de grabă „aiurit și năuc, decît un înțelept morocănos“²⁵⁵. Chiar la Omer, Telemac, pe care poetul îl laudă în fel și chip, e numit uneori „copilărosul“, iar tragicii dau de obicei băieților și tinerilor același epitet, ca și cum ar fi de bună prevestire. Și care e subiectul Iliadei, această sacră poemă a grecilor? Nu mîniile regilor și ale noroadelor smintite? Apoi cît e de desăvîrșită lauda aceea pe care mi-a adus-o Cicero: „Toate sînt pline de proști“?²⁵⁶ Și cine nu știe că un bun e cu atît mai de preț cu cît e mai răspîndit?

<Și acum ceva din Scriptură.> Dar poate că autoritatea acestui scriitor are puțină trecere la creștini: de

aceea, dacă sînteți de părere, vreau să sprijin, ori, cum zic învățații, „să fundamentez“ lauda mea și pe mărturia sfintei scripturi. Mai întii aş vrea, însă, să cer voie teolo-

gilor să binevoiască a-mi îngădui acest lucru; apoi, pentru că încep o treabă anevoioasă și ar fi necuviincios să poftesc Muzele din nou să facă un drum așa de lung pînă aici — mai ales pentru o chestiune care nu prea e de competența lor — poate că ar fi mai potrivit ca, în răstimpul cît fac eu pe teoloaga și străbat prin acest mă-răciniș, — să doresc ca sufletul lui Scotus, mai țepos decît orice arici sau porc ghimpos, să părăsească puțin-

tel Sorbona, ca să intre în pieptul meu, apoi poate să plece înapoi, oriunde o vrea, chiar... și la naiba! O, dacă aş putea să iau altă înfățișare și să am niște odăjdii de teolog! Dar mi-e teamă de un lucru: să nu fiu acuzată de plagiat și că aş fi jefuit pe ascuns sertarele marilor noștri maestri. De, de unde să știu eu atîta teologie? Dar lucrul acesta nu trebuie să pară așa de mirare, pentru cine se gîndește în ce strînse și îndelungate legături am stat eu cu teologii, răstimp în care am ciupit și eu cîte ceva de la ei, de vreme ce chiar zeul acela de lemn de smochin, Priap, a putut să-și însemne și să rețină cîteva vorbe grecești, în timpul cînd stăpînul său citea²⁵⁷. Apoi cocoșul acela al lui Lucian²⁵⁸, care a trăit atîta în societatea oamenilor, n-a ajuns să vorbească

curgător limba omenească? Să începem, deci, și să fie într-un ceas bun!

„Numărul proștilor este nesfârșit“²⁵⁹, a scris Eclesiastul în primul său capitol. Apoi, când zice „nesfârșit“, nu vrea el să arate pe toți muritorii, afară doar de câțiva pe care nu știm dacă a avut cineva prilejul să-i vadă? Dar mai pe șleau mărturisește acest lucru Ieremia în capitolul al zecelea: „atunci se arată omul cât este de prost — zice el — cu știința lui“²⁶⁰. El atribuie înțelepciunea numai lui Dumnezeu, lăsînd prostia pe seama tuturor oamenilor. Și iarăși, ceva mai sus: „Înțeleptul să nu se laude cu înțelepciunea lui“²⁶¹. De ce nu vrei ca omul să se mîndrească cu înțelepciunea lui, prea bunule Ieremia? — Ei, va răspunde el de bună seamă; pentru că omul nu are nici o înțelepciune.

Dar să ne întoarcem la Eclesiast. Când acesta strigă: „O, deșertăciune a deșertăciunilor. Totul este deșertăciune“²⁶², ce altceva credeți că a vrut să spună decît că — precum am zis — viața nu e altceva decît o jucărie a Prostiei? Ceea ce întărește lauda lui Cicero, a cărui spusă:

„Toate sînt pline de proști“²⁶³ e cu drept cuvînt celebră. Apoi înțeleptul acela din Eclesiast, care a zis: „Prostul se schimbă ca luna, înțeleptul e statornic ca soarele“²⁶⁴, ce altceva a vrut să arate decît că tot neamul omenesc este prost și înțelepciunea nu i se cuvine decît lui Dumnezeu, întrucît el

crede că luna întruchipează firea omenească iar soarele, izvorul oricărei lumini, pe Dumnezeu. Aceasta o întărește

însuși Hristos în Evanghelie când zice că nimeni nu poate fi numit bun, afară de Dumnezeu.

Acuma, dacă după doctrina stoică, cine nu este înțelept e prost, și omul bun e tot

una cu cel înțelept, urmează neapărat că toți muritorii sînt proști. Solomon spune în capitolul al cincisprezecilea: „Prostia este o bucurie pentru cel fără minte”²⁶⁵, arătînd limpede că viața fără prostie nu are nici un farmec. Tot la aceasta se referă în spusa lui: „Căci cine agonisește știința, agonisește durere, și cine știe multe, are și multă supărare”²⁶⁶. Și minunatul nostru predicator nu spune el același lucru în capitolul al șaptelea: „Inima înțelepților este în casa de jale, iar inima celor fără minte este în casa veseliei”²⁶⁷.

De aceea nu s-a mulțumit să adîncească înțelepciunea, ci adaugă la aceea și cunoașterea mea. Dacă nu mă credeți, iată chiar cuvintele lui scrise chiar în primul capitol: „Mi-am dat inima să cunosc înțelepciunea și știința, și vă cunosc greșelile și prostia”²⁶⁸. Cîu acest prilej trebuie observat faptul că, dacă a pomenit la sfîrșit prostia, aceasta e un semn de cinstire pentru ea. Scrie doar un Eclesiast — om al bisericii — și aceasta e rînduiala bisericească, de a pune la urmă pe cel care are rangul cel mai înalt, cum scrie la Evanghelie.

Că prostia stă mai presus de înțelepciune, mărturișește și acel Eclesiast, cine o fi fost, și anume în capi-

tolul al patruzecilea, ale cărui vorbe nu le voi reproduce, zău, pînă cînd nu mă veți ajuta cu răspunsurile voastre la introducerea mea, așa cum fac, la Platon, cei care discută cu Socrate. Ce obiecte trebuie să le ascundeți mai bine: pe cele rare și prețioase ori pe acelea ce-s ieftine și la îndemîna oricui? De ce tăceți? Chiar dacă vă faceți că nu știți, apoi va răspunde în locul vostru acel proverb al grecilor: „Urciorul lăsați-l afară, la ușă“, și ca să nu fie vreunul așa de nelegiuit ca să respingă acest proverb, vă amintesc că-l citează²⁶⁹ și Aristotel, oracolul magistrilor noștri. E cineva dintre voi așa de smintit să lase juvaierurile și aurul său în stradă? Nu cred, zău. Le puneți în încăperile cele mai ascunse, și, nu numai atît, ci în ungherele cele mai tainice ale sipetelor voastre cele mai ferecate, iar noroiul îl lăsați la vedere, pe drum. Prin urmare, dacă se ascunde ceea ce e mai prețios, și se lasă afară ceea ce e mai de rînd, oare nu e limpede că înțelepciunea, pe care sîntem opriți s-o ascundem, e mai puțin prețioasă decît prostia, pe care ni se poruncește s-o ascundem? Dar iată chiar vorbele acelei mărturii: „Mai bun e omul ce-și ascunde prostia lui, decît omul ce-și ascunde înțelepciunea“²⁷⁰. Ceva mai mult sfînta Scriptură atribuie prostului o candidă modestie, pe cînd înțeleptul nu socotește pe nimeni deopotrivă cu sine.

Căci așa tălmăcesc eu acel loc din capitolul al zecilea al Eclesiastului: „Și pe orice drum ar merge nebunul, peste tot îi lipsește mintea, și spune tuturor că este un nebun!“²⁷¹. Dar nu e asta culmea smereniei, să-i faci pe toți deopotrivă cu tine — cu toate că fiecare are o părere grozavă despre sine — și să împărtășești numele tău bun cu toți ceilalți? Chiar marelui rege Solomon nu i-a fost rușine de această poreclă, când în capitolul al treizecilea zice despre sine: „Sînt mai prost decît oricine“²⁷². Și nu fără plăcere primește și Pavel acest nume de prost, cînd el, marele învățător al păgînilor, scrie corintienilor: „Vorbesc ca un ieșit din minți — zice el — eu sînt și mai mult“²⁷³, ca și cum i-ar fi fost rușine să fie întrecut de altul în prostie.

Parcă aud protestînd pe unii eliniști mediocri, care vor între timp, să scoată ochii ciorilor, adică ai atîtor teologi din vremea noastră și să arunce praf în ochii altora prin tălmăcirile lor neașteptate; în această ceată ține, dacă nu primul loc, dar pe al doilea în orice caz, Erasm al meu, pe care-l citez adesea în semn de cînst. Oh, ce citat cu adevărat prost și vrednic de Prostia întruchipată! Gîndul apostolului a fost cu totul altul decît aiurezi tu. Prin aceste vorbe el nu vrea să se înțeleagă că e mai prost decît ceilalți, ci, după ce a spus: „Ei sînt slujitorii lui Hristos; sînt și eu“, și s-a făcut, oarecum lăudîndu-se, deopotrivă cu ceilalți, a adăugat, ca o în-

dreptare: „Eu mai mult“, bine știind că, privitor la slujba Evangheliei, el nu e numai deopotrivă cu ceilalți apostoli, ci stă intrucîtva mai presus ca ei. Și spre a face să fie primit acest adevăr, pentru ca spusa lui să nu jignească urechile celorlalți prin trufia ei, se adăpostește sub mantia prostiei, adăugînd: „Vorbesc ca un om nu prea cuminte“, pentru că știa că e privilegiul proștilor de a spune adevărul, fără să jignească.

Dar îi las pe ei să discute ce a vrut să spună Pavel, cînd a scris acele cuvinte. Eu, una, urmez pe acei teologi mari, groși și grași, care sînt recunoscuți de public și în tovărășia cărora cea mai mare parte din doctori preferă zău, să rătăcească, decît să umble în calea adevărului împreună cu știutorii celor trei limbi²⁷⁴.

Căci pe acești grecotei toată lumea îi socoate drept niște gaițe. De altfel, un teolog vestit, — al cărui nume îl trec sub tăcere, de teamă ca vreuna din acele gaițe ale noastre să nu-l tachineze cu acea zicală injurioasă: „Măgarul cîntă din liră“²⁷⁶ — a tălmăcit în chip magistral și teologal acel pasagiu. Din cuvintele: „Vorbesc ca un nebun; eu mai mult (decît alții)“ face un nou capitol și îl taie — ceea ce putea face doar un dialectician de talia lui — într-un chip neașteptat, interpretîndu-l în felul următor (voi cita chiar vorbele lui, nu numai ca text, ci și ca idee): „Vorbesc ca un om mai puțin cuminte, adică, dacă vă par prost, cînd mă compar cu apostolii mincinoși, vă voi părea și mai puțin cuminte, dacă mă pun mai presus de ei“. Apoi, puțin după aceea, ca și cum ar fi uitat de sine, trece la altă temă.

<Cum tălmăcesc teologii Scriptura.> Dar de ce, plină de îngrijorare, să mă apăr prin exemplul adus de unul singur? E doară știut că teologii au dreptul obștesc

de a întinde cerul, adică sfânta Scriptură, ca pe o piele. Cuvintele sfântului Pavel din sfânta Scriptură se bat și ele uneori cap în cap, dar în original se împacă; dacă trebuie să ne încredem în Ieronim cel care știa cinci limbi²⁷⁷, sfântul Pavel a văzut din întâmplare la Atena inscripția de pe un altar, și o schimbă, spre a aduce un argument în sprijinul credinței creștine, scoțind tot ce putea fi vătămător cauzei sale și lăsând doar ultimele două cuvinte: „Zeului necunoscut“, și acestea schimbate și ele, la rîndul lor, pentru că textul întreg al inscripției era așa: „Zeilor Asiei, Europei și Africii, zeilor necunoscuți și străini“. Cred că, după pilda lui, răsadul teologilor smulg de ici, de colo patru cinci vorbulițe și, dacă e nevoie, chiar schimonosite, și le potrivesc folosului lor, măcar că și textul dinaintea lor, și cel care vine după ele, nu au nici o legătură cu acele vorbulițe, ba chiar le contrazic. Lucru pe care-l practică cu o nerușinare așa de norocoasă, că adeseori îi pizmuiesc și jurisconșulții. Se poate să nu le izbutească lor, dacă chiar acel mare teolog — era cît p-aci să-mi scape numele lui — dar mi-e teamă de acel proverb grecesc²⁷⁹ — a stors din niște vorbe ale lui Luca o părere așa de potrivită cu spiritul lui Hristos, cum se potrivește apa cu focul. Într-o vreme de mare primejdie, timp în care de obicei clienții cei buni se grămădesc în jurul patronului, pentru a se lupta alături de el și a-l apăra pînă la capăt, Hristos, voind să scoată din sufletul lor orice bizuire pe ajutorul omnesc, i-a întrebat dacă le-a lipsit ceva în tot timpul cînd el, la porunca sa, i-a trimis în lume, fără merinde de drum, fără încălțăminte care să-i apere de mărăcini și de bolovani, fără măcar o traistă împotriva foamei.

Ucenicii răspunseră că nu le-a lipsit nimic și atunci el zise: „Acuma, însă, cine are o pungă să se descotoarsească de ea; de asemenea și de traistă, iar cine n-are, să-și vîndă cămașa și să-și cumpere sabie“. Deoarece întreaga învățătură a lui Hristos nu propovăduiește decît blîndețea, răbdarea, disprețul pentru viață, cine nu vede ce vrea să spună el în acest loc? Hristos vrea să dezarmeze încă și mai mult pe trimișii săi, cînd îi sfătuiește să se lipsească nu numai de încălțămîntea și de traista lor, ci să-și zvîrle, pe deasupra, și cămașa de pe ei, spre a se apuca, goi și sprinteni, de sarcina evanghelică. Ei nu trebuie să-și facă rost decît de sabie, dar nu de aceea pe care o mînuiesc tîlharii și ucigașii, ci de sabia duhului, ce pătrunde în cele mai tainice unghere ale conștiinței, taie din rădăcină toate patimile și nu le mai lasă în suflet decît cucernicie.

Să vedeți acuma, rogu-vă, cum a surchidit acest pasagiu vestitul nostru teolog. Prin sabie el înțelege apărarea împotriva prigoanei, iar prin traistă, merinde îndestulătoare (împotriva lipsei), ca și cum Hristos, pîrîndu-i rău că și-a trimis solii prea sărăcăcios pregătiți, a revenit asupra părerii de mai înainte și și-a schimbat hotărîrea, sau, ca și cum ar fi uitat că le spusese că vor fi fericiți, cînd vor suferi ocară, defăimări și chinuri,

oprindu-i să se împotrivescă vreunui rău, căci numai cei blajini vor fi fericiți, nu cei cruzi; uitînd că le amintise pilda cu vrabia și crinii cîmpului, acuma ținea așa de mult ca ei să nu plece fără sabie, că le poruncește chiar să-și cumpere, și, încă vînzîndu-și cămașa, preferînd să-i lase a pleca goi, decît neîncinși cu fier!

Pe lîngă aceasta, tîlmaciul nostru, după cum sub numele de sabie înțelege că se cuprinde tot ce slujește la îndepărtarea samavolniciei, tot așa cuvîntul p u n g ă cuprinde tot ce ține de nevoile traiului. Și astfel interpretul gîndului divin îi trimite pe apostoli înarmați cu lănci, cu arcuri cu vîrtej, cu prăștii și bombarde spre a propovădui învățătura celui răstignit! Îi încarcă cu geamantane, cu cufere și cu boccele, ca nu cumva să fie siliți a pleca nemîncăți din vreun han. Pe omul nostru nu l-a impresionat nici faptul că, Hristos, după ce i-a sfătuit atît de stăruitor să-și cumpere sabie, nu mult după aceea, muștrîndu-i, le poruncește s-o bage în teacă, și nici faptul că nu s-a auzit vreodată spunîndu-se că apostolii s-ar fi slujit de săbii sau de scuturi împotriva păgînilor, ceea ce de bună seamă ar fi făcut, dacă Hristos ar fi gîndit așa cum ne încredințează tîlmaciul său.

Mai este un alt teolog, nu printre cei din urmă, al cărui nume din respect pentru el, îl trec sub tăcere. Acesta a luat pielea sfîntului Bartolomeu, care a fost jupuit de viu, drept corturile de care pomenește Habacuc: „Și se cutremură corturile din țara Madianului“²⁸⁰. Nu de mult am fost la o teză de teologie, lucru pe care-l fac adesea. S-a pus întrebarea: Ce pasagiu din sfînta Scriptură poruncește ca pe eretici să-i distrugi mai de grabă prin foc decît să-i înfrîngi prin discuție, iar un bătrîn sever, după sprînceana încruntată a căruia se

ghicea că e un teolog, răspunse cu mare minie, că apostolul Pavel a dat legea aceasta, cînd a spus: „După întîia și a doua muștrare, depărtează-te de cel ce aduce dezbinare“²⁸¹. Și cum repeta de mai multe ori acest cuvînt cu un glas de tunet, iar mulți dintre auditori se întrebau ce l-o fi apucat pe omul nostru, în sfîrșit i-a lămurit că ereticul trebuie scos din viață²⁸².

Unii au rîs dar erau și unii care credeau că această interpretare era cu totul conformă spiritului teologic. Dar fiindcă mai mulți protestau împotriva acestei explicații, răsări un avocat, cum se zice, din Tenedos. Acest doctor irefutabil spuse: „Ascultați cum stă chestia. Este scris: Pe răufăcător să nu-l lași să trăiască. Orice eretic este un răufăcător. Deci...“. Toți cei de față erau plini de admirație pentru agerimea de minte a acestui om, iar felul său de a judeca a găsit încuviințarea tuturor acestor mîrlani. Dar nu i-a venit nimănui în minte că legea aceea privea pe ghicitori, pe descîntători, cititorii în stele, pe care evreii îi numesc, în limba lor „mechășefim“²⁸³; altfel și preacurvia și beția ar atrage după ele aceeași pedeapsă.

< *Prostia lăudată iarăși de Scriptură.* > Dar e o prostie să mă ocup de aceste absurdități, ce sînt atît de numeroase, că nu le-ar cuprinde nici toate volumele lui

Crysip și Didymos²⁸⁴. Aș vrea numai să vă atrag luarea aminte că dacă acestor divini maeștri le-a fost îngăduit să facă greșeli așa de gogonate, apoi să mi se ierte și mie, care-s numai o teoloagă de ocazie, dacă nu toate citatele pe care le voi face, vor fi prea exacte.

Acum să mă întorc iar la Pavel. „Răbdați bucuroși pe proști“, zice el, vorbind despre sine. Și mai departe: „Primiți-mă ca pe un prost“. Apoi: „Nu vorbesc întru dumnezeu, ci ca dintr-o pornire prostească“. În altă parte iarăși spune: „Noi sîntem nebuni pentru Hristos“²⁸⁵. Ați auzit ce slăvire a Prostiei și din partea unui cit de mare autor? Ce să mai spun că tot el propovăduiește prostia pe față, ca un lucru neapărat trebuincios și mîntuitor? „Dacă cineva dintre voi se crede înțelept, să se facă nebun, ca să ajungă înțelept“²⁸⁶, iar în Evanghelia lui Luca, Isus dă numele de proști la doi ucenici pe care i-a ajuns din urmă. Trebuie să ne mai mirăm că divinul Pavel atribuie o fărîmă de prostie și lui dumnezeu? „Căci nebunia lui dumnezeu — spune el — este mai înțeleaptă decît oamenii“²⁸⁷.

Totuși Origene, cînd tălmăcește acest pasagiu, nu îngăduie minții omenești să ia acest cuvînt în sensul obișnuit, după cum tot așa e cazul și cu citatul: „Taina crucii este o nebunie pentru cei care pier“. Dar ce mă chinuiesc eu zadarnic să predic acest lucru, sprijinindu-mă pe atîtea mărturii, cînd însuși Hristos, în psalmii mistici, spune Tatălui său: „Dumnezeule, tu cunoști nebunia mea“²⁸⁸. De altfel, nu fără temei proștii plac așa de mult lui dumnezeu, căci, după cum domnitorii din lumea asta au bănuieli față de oamenii prea cuminți, și-i urăsc, — precum Iuliu Cezar nu putea suferi pe Brutus și Casiu, pe cînd de bețivul de Antoniu nu se temea de

loc, și după cum nici Neron nu-l putea mistui pe Seneca, iar Dionisiu, pe Platon — ci dimpotrivă le place să aibă lângă ei oameni cu mintea mai simplă și mai grosolană; tot așa Hristos urăște și condamnă pe înțelepții ăștia ce se bizuiesc numai pe înțelepciunea lor. Pavel mărturisește acest lucru foarte limpede, când zice: „Dar dumnezeu a ales lucrurile ne-bune ale lumii”²⁸⁹ iar mai departe: „dumnezeu a vrut să mîntuiască lumea prin prostie, de vreme ce s-a încredințat că nu poate fi îndreptată prin înțelepciune”. El spune ritos acest lucru, când strigă prin gura profetului: „Voi prăpădi înțelepciunea celor înțelepți și voi nimici priceperea celor pricepuți”²⁹⁰. Tot așa Hristos mulțumește lui dumnezeu că a ascuns înțelepților taina mîntuirii și a dezvăluit-o pruncilor, adică proștilor. Căci în grecește e cuvîntul prunci²⁹¹, căruia i-a opus cuvîntul înțelepți.

Tot aici mai trebuie amintit că mîntuitorul în multe locuri din Evanghelie, lovește în farisei, scribi și cunoscători ai legilor, iar pe norodul neînvățat îl ocrotește cu grijă. Căci ce altceva înseamnă cuvintele: „Vai de voi, cărturari și farisei!”²⁹² deci: Vai vouă, înțelepților?

În schimb îi place foarte să fie înconjurat de prunci, de femei și de pescari, iar dintre vietățile fără judecată îi plac mai mult acelea care sînt cele mai depărtate de viclenia vulpii; de aceea a preferat să călărească pe un măgar, deși, dacă ar fi avut poftă, putea, fără teamă, să

vină călare chiar pe un leu. Însuși duhul sfânt s-a pogorît în chip de porumbel, nu în chip de vultur sau de șoim. Afară de aceasta, în scrierile sfinte se pomenește adesea de cerbi, căprioare, miei. Unde mai puneți că pe cei meniți pentru viața veșnică, îi numește oile sale? Ori nu e pe lume dobitoc mai prost ca oaia; mărturie ne stă și proverbul citat de Aristotel, „apucătură de oaie“²⁹³, expresie luată de la prostia acestui animal și întrebuițată ca epitet de ocară spre a arăta pe oamenii bicisnici și grei de cap.

Și Hristos se recunoaște ca păstor al acestei turme; ba chiar s-a arătat încântat de numele de miel, când Ioan, arătîndu-l, a zis: „Iată mielul lui Dumnezeu“²⁹⁴. Vorba

aceasta se întâlnește des și în Apocalips. Putem trage altă încheiere din toate cele de mai sus, decît că toți oamenii sînt proști, chiar și cei cucernici? Chiar și Hristos, care nu e decît înțelepciunea Tatălui, s-a înveșmîntat, oarecum, în prostia noastră cînd, spre a veni în ajutorul nostru, a luat chip de om. De asemenea s-a încărcat cu păcatul, ca să lecuiască păcatul. Și n-a voit să-l lecuiască altfel decît prin nebunia crucii, cu ajutorul unor apostoli neștiutori și tari de cap, pe care-i

îndeamnă stăruiitor la prostie, căutînd să-i îndepărteze de înțelepciune, dîndu-le ca pildă pe copii, crinii, grăunțele de muștar, vrăbiile, lucruri prostești și lipsite de

judecată și care-și duc viața avînd drept călăuză firea, fără nici o artă sau prevedere. De aceea îi oprește de a se gîndi la ce vor răspunde în fața frunțașilor, le interzice de a ține seamă de timp sau împrejurări, adică să nu se încreadă în cumințenia lor și să atîrne cu tot sufletul numai de El. Pentru același motiv, ziditorul lumii a oprit, cu amenințarea pedepsei, pe Adam și Eva să guste din pomul cunoașterii, ca și cum cunoașterea ar fi otrava fericirii. De altfel Pavel condamnă pe față știința, ca fiind un izvor de mîndrie și de primejdii²⁹⁵. După pilda lui, cred eu, sfîntul Bernard a numit muntele științei, muntele pe care Lucifer își avea lăcașul.

Poate că n-ar trebui lăsată la o parte nici dovada următoare, cum că prostia e dragă celor din cer. Numai ei i se iartă greșelile, înțeleptului nu i se iartă, așa că aceia care cer iertare, chiar dacă au păcătuit precugetat, totuși se slujesc de pretextul și ocrotirea Prostiei. Așa se roagă Aaron în cartea Numerilor, dacă mi-aduc bine aminte, să i se ierte pedeapsa soției sale: „Ah, domnul meu, nu ne face să purtăm pedeapsa păcatului pe care l-am făcut ca niște

nechibzuiți²⁹⁶. Sau se dezvinovățește tot așa pe lângă David: „Am lucrat ca un nebun“²⁹⁷. Și David caută să împace pe Dumnezeu cu vorbele: „Doamne, șterge păcatele robului tău, fiindcă am

făcut-o din prostie“²⁹⁸, ca și cum n-ar fi trebuit să capete iertare, dacă n-ar fi pus înaintea prostia și neștiința. Dar o dovadă mai puternică stă în faptul că Hristos, fiind pe cruce, când se ruga pentru dușmanii săi, a spus: „Tată, iartă-i“ și n-a invocat pentru ei altă scuză, decât nechibzuința lor: „Pentru că, zice El, nu știu ce fac“. Tot așa Pavel scrie lui Timoteu: „Am căpătat milostivirea lui Dumnezeu, fiindcă am făcut în neștiință și din necredință“. Dar ce înseamnă: „Am făcut din neștiință?“

decît că: am făcut-o din prostie, nu din răutate. Ce înseamnă: „Am căpătat milostivirea“ decît că „altfel n-aș fi căpătat-o, dacă nu m-aș fi pus sub oblăduirea prostiei“? În struna noastră cîntă și psalmistul acela mistic, pe care am uitat să-l citez mai înainte: „Nu-ți aduce aminte de greșelile din tinerețea mea, nici de fărădelegile mele“²⁹⁹. Vedeți cele două pretexte pe care le invocă: tinerețea, a cărei tovarășă obișnuiesc să fie, și „neștiințele“, la plural, ca să ne dăm seama cît de mare era prostia lui.

<Religia creștină ține casă bună cu Proștia.> Dar ca să nu mai stărui în aceste nesfirșite amănunte și ca să vă vorbesc pe scurt, se pare că întreaga religie creștină are oarecare înrudire cu proștia și că nu se potrivește de loc cu înțelepciunea. Dacă vreți dovezi pentru aceasta, observați că, în primul rînd, copiii, bătrînii, femeile și proștii au cea mai mare predilecție pentru ceremoniile religioase și pentru lucrurile bisericești, și de aceea se află totdeauna cît mai aproape de altare, unde îi mîină o firească pornire. Afară de aceasta vedeți că cei dintii întemeietori ai religiei erau de o uimitoare simplitate și au fost dușmani foarte dîrzi ai științei. În sfîrșit, nu există bufoni mai smintiți decît aceia pe care a ajuns să-i cuprindă, deodată, în întregime, înflăcărarea evlaviei creștine. Își împart avuția în dreapta și în stînga, uită nedreptățile ce li s-au făcut, se lasă înșelați, nu mai fac deosebire între prieteni și dușmani, au groază de plăceri, nu se mai satură de posturi, de vegheri, de lacrimi, de robote trudnice, de umilințe; dezgustați de viață, ei nu doresc decît moartea; într-un cuvînt, par a fi ajuns străini de orice simțire omească, ca și cum sufletul lor ar trăi aiurea decît în trupul lor. Dar ce înseamnă asta altceva decît sminteală? Așa că nu e de mirare că apostolii păreau niște oameni îmbătați cu must, iar judele Festus l-a luat pe Pavel drept un smintit. Dar fiindcă tot m-am înveșmîntat în pielea leului, ei bine, am să vă arăt că acea fericire, spre care năzuiesc creștinii din toate puterile lor și cu orice jertfe, nu e decît tot un fel de sminteală și proștie. Dar nu vă zbirliți din pricina acestor vorbe, ci mai bine cercetați realitatea.

Mai întâi, creștinii au aproape aceeași idee despre suflet ca și platonicienii, pe care și-l închipuiesc cufundat în materie și legat în lanțurile trupului, de a cărui opacitate este împiedicat de a contempla adevărul și de a se bucura de el. Apoi Platon definește filozofia ca o meditație a morții, pentru că, la fel cu moartea, ea îndepărtează mintea de la lucrurile vizibile și corporale³⁰⁰. Astfel, cât timp sufletul se slujește cum trebuie de mădularele trupului, el este sănătos; însă, când el rupînd cătușele, încearcă să scape oarecum din temnița lui, se zice că a dat în sminteală. Dacă acest lucru se întîmplă datorită vreunei boli sau neorînduiei mădularelor, avem de a face cu ceea ce, după părerea tuturor, se cheamă nebunie. Și totuși vedem că felul acesta de oameni prezic viitorul, știu limbi și cunosc științe, pe care nu le învățaseră înainte, și au într-înșii ceva cu totul dumnezeiesc. Și fără îndoială, faptul acesta vine de acolo, că sufletul fiind ceva mai liber de atingerea molipsitoare cu trupul, începe să-și dezvolte puterile sale firești. Tot aceasta e pricina că, acelora ce stau să-și dea sufletul, li se întîmplă de obicei la fel: ca inspirați, încep să spună lucruri miraculoase. Dacă rîvna evlaviei dă naștere la această stare de spirit, poate că nu e vorba de același fel de sminteală, dar e așa de înrudită cu aceea, că oamenii o socotesc o adevărată nebunie, mai ales că sînt tare puțini acei bieți omuleți care prin întregul lor fel de viață să se deosebească cu totul de întreg neamul omenesc.

Unor astfel de muritori li se întîmplă de obicei la fel ca acelora care, după mitul lui Platon³⁰¹, fiind zăvorîți în peșteră, admiră umbrele lucrurilor. Unul dintre ei, care a putut să fugă din peșteră, întorcîndu-se înapoi la dîn-

șii, le spune că el a văzut lucrurile aeeva și că ei se înșală amarnic dacă-și închipuie că acele sărmane umbre sînt singura realitate. Acest înțelept are milă de ei și deplînge prostia lor, care sînt prada unei rătăcirii așa de grozave.

Aceștia, la rîndul lor, rîd de el ca de un năuc și îl izgonesc din mijlocul lor. Tot astfel mulțimea oamenilor admiră mai ales lucrurile materiale și mai mai să creadă că acestea sînt singurele care există a-eeva. Dimpotrivă, cei evlavioși au dispreț pentru tot ce se apropie de materie și sînt răpiți în întregime de contemplarea lucrurilor nevăzute. Cei

dintii pun bogățiile mai presus de orice; în locul al doilea socotesc mulțumirea trebuințelor trupești și cea mai mică grijă o au de suflet, în existența căruia cea mai mare parte din ei nici nu cred, deoarece nu se vede cu ochii. Evlavioșii apucă drumul contrar: își pun toată credința în dumnezeu, ființa cea mai elementară; apoi, după El, — căci tot de El se apropie mai mult — în suflet. Ei nesocotesc grija trupului, disprețuiesc banii și fug de ei ca de o murdărie. Sau, dacă sînt siliți să se îndeletnicească cu asemenea lucruri, o fac cu scîrbă și cu silă. Au, ca și cum n-ar avea, și stăpînesc ca și cum n-ar avea nimic.

E adevărat că pentru fiecare lucru aparte, la oamenii aceștia sînt deosebite grade de apreciere³⁰². Mai întii e sigur că toate simțurile au înrudire cu trupul: totuși, unele sînt mai materiale, ca: pipăitul, auzul, mirosul și

gustul; memoria, inteligența, voința sînt mai independente de el. Ori sufletul își arată tăria acolo unde-și exercită însușirea lui. Cei cucernici, deoarece își ațintesc toată

puterea sufletului spre lucruri cît mai depărtate de simțurile mai materiale, le slăbesc pe acestea și oarecum le tocesc. Dimpotrivă, mulțimea are mai dezvoltate aceste din urmă simțuri, iar de celelalte pare că nici nu se sinchisește. Așa se explică ceea ce am auzit despre unii sfinți că li s-a întîmplat să bea untdelemn în loc de vin³⁰³.

Iarăși, dintre porniri unele au mai multă legătură cu trupul material, ca: setea de iubire, foamea și nevoia de somn, mînia, îngîmfarea, pizma. Cei cucernici duc un război nemilos împotriva lor. Dimpotrivă, vulgul crede că viața nu e cu puțință fără ele. Apoi mai sînt unele sentimente de mijloc ca: iubirea de patrie, dragostea de copii, de părinți, pe prieteni. Mulțimea pune un oarecare preț pe ele, pe cînd cei cucernici caută să și le smulgă din suflet sau, cel puțin, să le spiritualizeze. Așa că un fiu cucernic își iubește pe tatăl său nu ca tată (căci ce-a născut el decît trupul? deși chiar și acesta i se datorează lui Dumnezeu) ci ca pe un om bun, în care strălucește chipul acelei minți supreme, pe care ei o numesc unicul bun suprem, în afară de care nu mai trebuie să dorim sau să căutăm nimic. Cu această regulă ei măsoară de asemenea toate celelalte îndatoriri ale vieții, încît oriunde, ei prețuiesc cu mult mai puțin lucrurile ce se pot

vedea (afară de cazul cînd acestea apar cu totul vrednice de a fi nesocotite), decît acelea ce nu pot fi văzute. Dar ei spun că în taine și în ceremoniile religioase se găsesc laolaltă și trupul și spiritul. Așa, de pildă, ei socotesc că nu e mare lucru, în timpul postului, să te abții de la carne și de la cină — ceea ce în ochii vulgului este un post desăvîrșit —, dacă nu-ți potolești întrucîtva și patimile, dacă nu te lepezi de mînie și trufie, pentru ca sufletul, mai puțin îngreunat de povara trupului, să se poată

urca pînă la gustarea și bucurarea de bunurile cerești. De asemenea și la împărtășanie, zic ei, deși ceremoniile făcute cu acest prilej nu trebuie nesocotite, totuși ele sînt puțin folositoare și chiar vătămătoare, dacă nu intervine în ele elementul spiritual, adică aceea ce e înfățișat prin acele semne văzute. Aici,

însă, se înfățișează moartea lui Hristos, pe care credincioșii trebuie s-o exprime prin potolirea, stingerea și oarecum, prin înmormîntarea patimilor trupului, spre a putea învia la o viață nouă, ca să se facă una cu El și, de asemenea, ei, credincioșii, una, între ei. Așa face și meditează omul cucernic. Dimpotrivă mulțimea de rînd crede că jertfa aceasta nu se reduce la altceva, decît la a sta înaintea altarului, cît mai

jurările omul pios fugă de cele ce sînt înrudite cu trupul și se avîntă spre cele veșnice, cele nevăzute, din lumea spiritului. Această foarte mare dezbinare în toate prîvințele, între aceștia din urmă și între oamenii trupului, îi face să-și pară, unii altora, smintiți, deși — după părerea mea — cel puțin, epitetul acesta se potrivește mai bine evlavioșilor decît mulțimii de rînd.

<Fericirea supremă e ea însăși o sminteală.> Acest lucru vi se va lămuri mai bine dacă, precum v-am făgăduit mai sus, vă voi dovedi în puține cuvinte că acea supremă răsplată nu e nimic altceva decît tot un fel de sminteală. Mai întîi trebuie să aveți în vedere că Platon a visat așa ceva (Ce? — Veți vedea mai jos) cînd a scris că extazul îndrăgostiților e cea mai mare din toate fericirile. Într-adevăr, cine iubește cu patimă, nu mai trăiește în sine, ci în ceea ce iubește. Și cu cît se îndepărtează mai mult de sine însuși și se cufundă în obiectul iubirii sale, cu atît se bucură din ce în ce mai mult. Apoi, cînd sufletul caută să se surghiunească din trup și nu se

slujește cum trebuie de mădularele sale, avem dreptul să spunem că, fără îndoială, aci e vorba de o rătăcire. Altmintrelea, ce vrea să spună expresia aceea așa de între-

buințată în popor: „Și-a ieșit din fire!“ sau: „Vino-ți în fire!“ ori: „Și-a venit în fire?“ Numai că, cu cât dragostea e mai desăvârșită, cu atât extazul acesta e mai puternic și mai fericit.

Așadar, cam cum are să fie viața aceea din ceruri, după care sufletele pioase suspină cu atîta dor? — De bună seamă spiritul, fiind biruitor și mai puternic, va absorbi trupul, și cu atât mai ușor, cu cât, pe de o parte, odinioară, adică în viața de aici, își va fi curățit trupul și și-l va fi subțiat prin ascetism, ca să fie pregătit pentru această prefacere, iar pe de altă parte, spiritul la rîndul lui, va fi absorbit într-un chip miraculos, în acea inteligență supremă, infinit mai puternică. Astfel, întreg, va fi afară din sine și nu va fi fericit decît în măsura în care se va lepăda de eul său, pentru a gusta acea fericire de nespuse ce atrage totul către sine. Negreșit, fericirea aceasta se înfăptuiește pe deplin doar cînd sufletele, după unirea cu trupurile lor de mai înainte, vor căpăta nemurirea. Însă cei buni la dumnezeu, a căror viață întregă nu e decît meditație a vieții aceleia cerești și, oarecum o umbră a ei, simt chiar din viața aceasta ca un pregust și o mireasmă a acelei răsplăți. Aceasta, de bună seamă, nu e decît o infimă picătură față de izvorul acela al fericirii veșnice, însă picătura aceasta întrece, totuși, cu mult toate plăcerile trupului, chiar dacă toate desfătările muritorilor le-am topi într-una singură, într-atît bunurile spirituale sînt mai presus de cele trupești, și cele nevăzute, mai presus de cele văzute. Dar acest lucru ni-l făgăduiește și prorocul: „Cum niciodată nu s-a pomenit, nici nu s-a auzit vorbindu-se și cum nici n-a văzut vreodată ochiul așa ceva: anume ca un alt dumnezeu afară de tine să fi făcut asemenea lucruri pentru cei ce se încred în el“³⁰⁴. Și

aceasta e un fel de prostie care, la trecerea în viața cealaltă, nu piere ci se desăvîrșește.

Astfel, aceia cărora le-a fost hărăzit să presimtă aceea fericire — și aceștia sînt foarte puțini — trec prin niște stări sufletești asemenea cu nebunia: vorbesc lucruri fără legătură între ele și care n-au nimic firesc, și spun cuvinte lipsite de înțeles; apoi își schimbă expresia chipului în fiecăr moment: aci sînt veseli, aci abătuți, acu plîng, acu rîd, acu suspină... într-un cuvînt, nu sînt în toate mințile. Apoi, îndată ce-și vin în fire, ne încredințează că nu știu unde au fost, în trup sau în afara trupului lor, trei ori adormiți; nu-și aduc aminte ce au auzit, ce au văzut, ce au vorbit, ce au făcut decît ca într-un vis încețoșat. Atît doar știu, că au fost foarte fericiți, cît a ținut aceea sminteală a lor. Le pare rău că și-au venit în fire și n-ar dori nimic mai fierbinte, decît să se cufunde pentru veșnicie în acest fel de nebunie. Și aceasta nu e decît o mică prezentare a viitoarei lor fericiri.

Epilog. Dar, uitîndu-mi de mine, iată că am trecut dincolo de limită. Dacă vi se pare că am vorbit prea pe

șleau și m-am întins ca o peltea, gîndiți-vă că sînt... femeie și că sînt... Prostia. Totodată, însă, aduceți-vă aminte și de vorba aceea grecească: „Adesea și un nerod

vorbește cuminte“³⁰⁵, afară numai dacă sînteți de părere că proverbul nu se potrivește femeilor. Văd că așteptați un epilog; dar sînteți mari proști, dacă vă închipuiți că mai mi-aduc aminte ceva din noianul de vorbe pe care le-am rostit. O vorbă veche zice: „Urăsc pe bețivul cu memorie bună“³⁰⁶. Dar umblă și una nouă: „Urăsc pe auditorii ce-și aduc aminte“. Așadar, rămîneți sănătoși, aplauzați, bucurați-vă de viață și mai goliți cîte un păhărel, voi, prea vestiți ciraci ai Proștiei.

NOTE

ELOGIUL NEBUNIEI *

1. Adică în Anglia, unde Erasmus făcuse o vizită lui Thomas Morus (1478—1535), unul dintre întemeietorii socialismului utopic și umanist de seamă, autorul celebrei scrieri intitulată *Utopia*.
2. În latinește *Laus stultitiae*. Am evitat traducerea acestui din urmă cuvânt latin prin termenul „nebunie“, care în românește nu redă cuvântul latin. Substantivul *folie* din franceză și *Thorheit* din germană îl redau mai bine, dar în românește nu cred că avem un echivalent pentru ele. Termenul nebunie ar corespunde în latină cu *dementia* și nu asta a vrut să înțeleagă Erasmus. Deocamdată cred că cuvântul „prostia“ redă mai bine cuvântul latin *stultitia*.
3. *Democrit* (aprox. 460—370 î.e.n.), filozof atomist grec, reprezentantul cel mai de seamă al materialismului antic. În evul mediu legenda îl înfățișa ca pe un filozof ce veșnic râde de prostia omenească, în contrast cu Heraclit, care era reprezentat ca plângând mereu mizeria și nepriceperea oamenilor.
4. Erasmus a fost și un mare teolog, care a editat, pe lângă *Noul Testament*, unele texte ale scriitorilor creștini.
5. E vorba de vechea comedie attică ce dezvăluia, plină de curaj, racilele vieții publice și particulare.
6. *Lucian din Samosata*, (sec. I—II e.n.), scriitor satiric grec, ale cărui opere: *Dialoguri despre morți*, *Chipul de a scrie istoria*, ș. a. sînt pline de scepticism religios, de vervă și spirit. Marx îl numește „Voltaire al antichității“.
7. *Policrate* — retor grec din secolul IV î.e.n.

* La întocmirea acestor note explicative s-a ținut seama și de adnotările lui Gerardius Listrius la ediția din colecția Tauchnitz, Leipzig, 1893.

8. *Isocrate* (436—338) — retor grec, contemporan cu Platon. Propovăduitor al unei alianțe panhelenice împotriva perșilor, n-a sesizat primejdia macedoneană, fapt care l-a făcut să se sinucidă după bătălia de la Cheronea. De la el ne-a rămas un frumos panegiric al Atenei.
9. *Busiris* — rege egiptean care pune să fie uciși pe altarul lui Zeus-Jupiter pe toți străinii ce se rătăceau prin țara lui.
10. *Glaucon* — personaj din *Republica* lui Platon, cartea a II-a.
11. *Favorinus* — retor și sofist gal din veacul II e.n.
12. Cel mai urât dintre grecii ce au luptat la Troia.
13. *Frigurile quartane* (*quartana febris*) — friguri ce produc crize din patru în patru zile.
14. *Synesius* (370—413) — orator, poet și filozof idealist și mistic grec, episcop de Ptolemais.
15. În opera *Apokolokyntosis*, adică prefacerea împăratului Claudiu în dovleac, care era simbolul prostiei.
16. *Apuleius* — scriitor latin din secolul II e.n., autorul unui roman intitulat *Măgarul de aur*.
17. *Sf. Ieronim* (331—420) — gânditor mistic, apologet al bisericii creștine, traducător în latinește al Bibliei (ediția Vulgata). E vorba de precuvântarea la *Lămuririle privitoare la profetul Isaia*.
18. Aluzie la acei care discută cu patimă despre chestiuni ce nu prezintă nici o importanță.
19. *Filautia* ($\varphi\iota\lambda\alpha\upsilon\tau\iota\alpha$) — numele grecesc al egoismului, al amorului propriu.
20. *Nepenthe* — o băutură magică ce te făcea să uiți toate grijile și necazurile, „balsam uitător de ore rele“ (Homer, *Odiseea*, IV, v. 309, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 93).
21. *Trofonius* — arhitect iscusit, constructorul templului de la Delfi. Peștera unde se afla mormântul său era un oracol vestit. După legendă, cine intra în această peșteră nu mai putea rîde niciodată.
22. Într-o întrecere muzicală între Apolon și zeul Pan, Midas, un rege frigan, s-a pronunțat în favoarea lui Pan. Atunci Apolon a făcut să-i crească lui Midas urechi de măgar.
23. *Falaris* — tiran din Sicilia, care așeza pe cei condamnați într-un taur de aramă sub care pune să se facă foc pînă se roșea. Apologia sa a făcut-o Lucian.
24. Adică a Prostiei.
25. Aluzie la un fragment din Eshil, citat de Platon.
26. Adică să facă o diviziune filozofică sau logică a acestei noțiuni.
26. bis. Naturalistul Pliniu cel Bătrîn credea că lipitoarea (*hirudo*) are două limbi.

27. Epitet pe care Omer îl dă doar lui Zeus.
28. Cei doisprezece zei ce alcătuiau panteonul olimpic (Cf. Lucian, *De sacrificiis*, c. 10).
29. Zeița Athena care a apărat pe Ulise de mînia zeului Poseidon.
30. *Neotes* (grec. Νεότης) înseamnă Tinerețea.
31. *Aristofan* — renumit autor comic atenian din sec. V î.e.n., ale cărui comedii conțin o profundă satiră socială. Aici e vorba de piesa *Plutus*.
32. Ca zeița Afrodita sau Venus cea născută din spuma mării (ἄφροδος = spumă).
33. În aceste peșteri locuiau zîne ca Thetis, mama lui Ahile, sau Calypso de care s-a îndrăgostit Ulise.
34. Despre Insulele fericiților (αἱ νῆσοι τῶν μακάρων) vorbește și Homer (în *Odiseea*, IX v. 215 și urm., E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 189 și urm.).
35. *Moly* — buruiană vrăjită (*halimus triplex*) pe care Ulise a primit-o de la zeul Mercur (Hermes) spre a nu fi transformat, ca tovarășii săi, în porc de către zîna Circe (Homer, *Odiseea*, X, 426, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 214).
36. *Cronion* (Κρόνιον) — epitet al lui Jupiter, fiul lui Cronos, Saturn al latinilor.
37. *Methe* (grec. Μέθη) — beția.
38. *Apaedia* (grec. ἀπαιδεία) — lipsa de creștere, grosolănia.
39. *Hoc demum esse deum, iuvare mortales* (Plinius, *Naturalis Historia*, II, 5).
40. Discipolii lui Pitagora credeau că primele numere: 1, 2, 3 și 4 — (αεττεκτες), a căror sumă face zece, erau principiile tuturor lucrurilor.
41. *Lucrețiu* (99—55 î.e.n.) — mare poet și gînditor materialist roman, autorul celebrului poem intitulat *Despre natura lucrurilor*, în care și-a expus concepția sa atomistă asupra lumii, înrudită cu cea a atomiștilor greci. Potrivit concepției lui Lucrețiu, întreaga diversitate a lucrurilor din lume reprezintă o diversitate de asociere a particulelor materiei, a atomilor. Filozofia și ateismul său au contribuit la răspîndirea științei și au exercitat o influență uriașă asupra întregii dezvoltări ulterioare a materialismului.
42. Pentru auditoriul Prostiei e un compliment ca să fii socotit nerod.
43. E vorba de tragedia lui Sofocle, *Ajax*, v. 554:
Ἐν τῷ φρονεῖν ἴαρ μηδέν, ἦδιστος βλος.
44. *Odi puerulum praecoci sapientia*, dicton amintit de *Apuleius* în *Apologia magiae*, II.
45. Cele trei litere sînt *a*, *m* și *o*, care dau cuvîntul *amo* — iubesc (cf. Plautus, *Negustorul*, II, 2, 33).

46. Când zăresc pe frumoasa Elena.
47. Ὀδῆος ἄξιον ἄνθρωπον ἄγει θεός ὡς τὸν ἄνθρωπον (H o m e r, *Odiseea*, XVII, v. 290 și urm. E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 345).
48. Cum a schimbat-o zeul Apolon pe Dafne, pentru că n-a vrut să răspundă dragostei sale.
49. Cum a fost Filomela schimbată în privighetoare, iar Procne, în rîndunică.
50. Cum s-a întîmplat cu soțul Aurorii.
51. Cum a pățit Cadmos, întemeietorul orașului Teba din Beoția.
52. Adică la vîrsta copilăriei.
53. Brabanții și olandezii se numeau proști într-un proverb al lor.
54. Vezi nota precedentă.
55. Μορβόχου μωρότερος. proverb din Sicilia, insulă unde lui Bacus i se spunea Maryhos. Verbul grec (μορβύσω) din care se trage acest nume, înseamnă „a minji“.
56. De pildă Aristofan în comedia *Broaștele*.
57. După legendă, Bacus s-a născut din coapsa lui Jupiter.
58. *Pan* — zeul păstorilor și al turmelor.
59. *Gorgonele* — monștri în număr de trei — Meduza, Euryale și Stheno — a căror privire împietrea pe oricine. Zeița Athena avea pe scutul ei capul Meduzei.
60. *Endymion* — un tînăr păstor de care s-a îndrăgostit casta zeiță Diana. Ea a obținut de la Jupiter ca păstorul să-și păstreze frumusețea dormind veșnic.
61. *Momus* — măscăriciul zeilor, pe care-i critica fără milă.
62. *Ate* — zeița nenorocirii.
63. *Priap* — zeul grădinilor și al viilor.
64. *Vulcan* — zeul faurilor și al focului.
65. *Silen* — tatăl satirilor, care l-a crescut pe zeul Bacus și din compania căruia era nelipsit.
66. *Cordax* (grec. κόρδαξ) — un dans obscen.
67. Cf. Aristofan, *Plutus*, v. 290.
68. *Atelane* — jocuri sacre la romani, numite după orașul Atella.
69. *Harpocrate* — zeul tăcerii.
70. Băștinașii de pe muntele Corcyrus din Pamphilia făceau pe iscoadele piraților ce bîntuiau apele din partea locului, arătîndu-le căile de negoț și pe neguțători.
71. *Stoicism* — doctrină filozofică idealistă (sec. III î.e.n. — VI e.n.) a cărei morală cerea împăcarea cu suferința și nedreptatea socială.
72. *Asul* are douăsprezece uncii. Jupiter a dat deci oamenilor de 24 de ori mai multe patimi decît rațiune.

73. *Platon* (427—347 î.e.n.) — filozof idealist grec, cel mai de seamă elev al lui Socrate. Dușman înveterat al materialismului și științei, adversar al democrației ateniene, el apăra în concepțiile sale politice și filozofice interesele aristocrației reacționare ateniene.
74. Tinerii, în palestre, și atleții, înainte de a începe exercițiile lor gimnastice, se ungeau cu untdelemn.
75. *Rogodele* — dulciuri și fructe uscate ce se servesc la sfârșitul mesei.
76. Diferite feluri de silogisme de care se vorbește în manualele de logică.
77. Vezi *Horatîu, Satire*, I, 3.
78. Cf. *Perseu, Saturnalia*, IV, 24 și *Phedrus, Fabulae*, IV, 9.
79. *Argus* — păzitor cu o sută de ochi, pus de Junona să supravegheze pe Io, iubita părintelui zeilor.
80. *Τά μὴ καλὰ καλὰ τέρπειται* loc comun dezvoltat în diferite poeme și de poeții mai vechi, și mai noi (cf. *Theocrit, Idyllae*, 6).
81. Cf. *Plautus, Asinaria*, V, 2, 73; *Trin.* II, 1, 18.
82. Trad. nesigură. *Putiditas*, din text, mai înseamnă și: afectare, izmeneală.
83. *Nireu* — cel mai frumos dintre grecii ce au luat parte la războiul troian.
84. *Tersite* — cel mai pocit dintre grecii veniți la Troia și guraliv de seamă.
85. Vezi *Marțial*, X, 47, 12.
86. Locuitorii din Megara erau disprețuiți de atenieni.
87. *Rauco crepuerunt cornua cantu* (cf. *Vergiliu, Eneida*).
88. *Arhiloc* — mare poet liric din sec. VII î.e.n., inventator al versului iambic.
89. Vezi *Diogenes Laertius*, II, 41.
90. *Teofrast* — filozof materialist, discipol al lui Aristotel, cunoscut prin opera sa mai de seamă *Istoria plantelor*, ce ni s-a păstrat.
91. *Fabius Quintilian* (sec. I e.n.) — celebru retor roman. Spirit grav și cumpănit, el se pronunță contra tendinței contemporanilor de a face din elocvență un meșteșug.
92. *Marcus Aurelius Antoninus* — împărat și filozof stoic (161—180) de la care ne-a rămas și o lucrare filozofică intitulată *Către sine însuși*.
93. Crudul împărat roman *Commodus* (180—192).
94. Cum spune epigramatistul roman *Marțial*, contemporan cu împăratul *Domițian* (*Marțial, De Catone minore*, I, 1).
95. Se credea la romani că apariția unui lup îți ia graiul.

96. *Timon* — un vestit mizantrop ce trăia la Atena, în sec. V î.e.n.
97. *Amfion și Orfeu* — doi legendari cîntăreți din liră.
98. E vorba de fabula despre măduarele trupului răzvrătite împotriva stomacului, povestită de Menenius Agripa spre a împăca pe plebeii revoltați.
99. Celebrul om de stat atenian Temistocle, reprezentant al meșteșugarilor și negustorilor, spre a îndupleca poporul să-și păstreze pe vechii cîrmuitori, a spus o fabulă în care o vulpe, chinuită de niște muște, refuză oferta unui arici care-i propunea s-o scape. Vulpea îi mulțumi, arătîndu-i că, dacă alungă de pe ea muștele care acum sînt sătule, vor veni în locul lor altele mai flămînde.
100. *Sertorius*, conducătorul răscoalei din Spania, ținea pe lingă el o cerboaică albă care — spunea el — îi prezicea viitorul. Tot el a pus pe un soldat să încerce a smulge coada unui cal. Deoarece, firește, n-a reușit, l-a pus să smulgă coada fir cu fir, și astfel a izbutit. Morala: Unirea face puterea.
101. *Minos*, celebru rege cretan, afirma că la fiecare nouă ani lua masa cu Jupiter.
102. *Numa*, unul din cei șapte regi ai vechii Rome, afirma că legile făcute de el i-au fost inspirate de o nimfă numită *Egerias*.
103. *Decii* — trei romani, care, în trei împrejurări deosebite, s-au jertfit zeilor subpămînteni ca să asigure victoria armatelor romane.
104. Περχθὲν δὲ τῆ νῆτιος ἔγνω. Cuvintele regelui Menelau din Sparta, adresate lui Euforbos (Homer, *Iliada*, XVII, 31, E.S.P.L.A., Buc., 1955, p. 320).
105. E vorba de o cutie care pe capac avea mutra mucalită a lui Silen, iar înăuntru ascundea un chip de zeu.
106. În satirele lui Horațiu și Persius, denumire dată oamenilor de nimic.
107. Un munte din Beoția, provincie a Greciei, unde, după legendă, era reședința muzelor.
108. *Grădinile lui Tantal* — grădini imaginare, care nu existau decît în fantezia oamenilor.
109. *Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes* (Vergiliu, *Eneida*, VI, 471).
110. *Homo sum: humani nihil a me alienum puto* (Terențiu, *Homo*... I, 1, 25).
111. Fetele din Milet, după spusa unui autor latin, au fost cuprinse, fără nici un motiv vădit, de mania sinuciderii (cf. Aulus Gellius, *Noctes Attice*, XV, 10).

112. Ῥυπαῶντα, κυρόν, ἄθλιον, ῥυσόντα, μαδῶντα, νωδὸν καὶ ψωλόν (Aristofan, *Plutus*, 266 și urm.).
113. Φῶς ἄγαθόν, a exclamat o babă murind.
114. Cf. Horațiu, *Satire*, I, 1, 64.
115. Inventatorul literelor (cf. Diodor, I, 16).
116. În dialogul intitulat *Fedru*.
117. Regele Thamus al Egiptului.
118. E vorba de o etimologie fantezistă a lui Platon, care derivă cuvîntul grec θαίμων de la cuvîntul δαίμονες = știutori.
119. Ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιός ἄλλων (Homer, *Iliada*, XI, 514, E.S.P.L.A., Buc., 1955, p. 219).
120. Retorica e știința ce ne învață cum să vorbim frumos.
121. *Lupinum arredit* (cf. Horațiu, *Epistole*, I, 7, 23).
122. *Ilia, ducat* (cf. Horațiu, *Epistole*, I, 1, 9).
123. *Pitagora* (aprox. 571—497 î.e.n.) — filozof idealist grec a cărui concepție absolutiza noțiunea de cantitate rupînd-o de lucrurile materiale, raporturile cantitative devenind esența lucrurilor. Aluzie la dialogul *Gallus* al lui Lucian.
124. Plinius socotea că buretele e un animal.
125. *Alcibiade* — comandant de oști și om politic reacționar atenian din timpul războiului peloponezic (sec. V—IV î.e.n.).
126. E vorba de dialogul intitulat *Symposion* (Banchetul): εἶνος ἀνευτε παιδων καὶ μετὰ παιδων ἀληθής.
127. Μωρὰ γὰρ μωρός λᾶγει (Euripide, *Bacantele*, v. 369).
128. Tot în *Bacantele*.
129. După stoici, toți oamenii sînt nebuni sau proști, afară de înțelepți.
130. În *Symposion*. E vorba de Venus Urania, dragostea ideală, și de Venus cea vulgară, dragostea senzuală.
131. *An me ludit amabilis insania?* (Horațiu, *Ode*, III, 4, 5).
132. Vergiliu, *Eneida*, VI, 135.
133. Horațiu, *Epistole*, II, 2.
134. *iucundus amicis.*
Comis in uxorem, posset qui ignoscere servis,
Et signo laesae non insanire lagenae. (Horațiu, *Epistole*, II, 2, 130).
135. . . . *Pol, me occidistis amici,*
Non servastis, ait, cui sic extorta voluptas
Et demptus per vim mentis gratissimus error (ibidem).
136. *Elebor (elleborum)* — o plantă care, după părerea celor vechi, vindecă nebunia.
137. În text *foracula*, cuptor.
138. *In magnis et voluisse sat est.* (Propertiu, II, 10, 6).

139. *Capul Malea* — promontoriu primejdios pentru navigatori, aflător în sudul Peloponezului.
140. Sf. Cristofor era patronul marinarilor.
141. Sf. Erasm era patronul zgîrciților.
142. *Hipolit* — fiul lui Tezeu, din prima sa căsătorie cu o amazoaică. De el se îndrăgostește Fedra, a doua soție a lui Tezeu, dragoste ce are sfîrșitul cunoscut din piesa lui Euripide, intitulată *Hipolit*.
143. E vorba de faimoasele indulgențe pe care clerul catolic le acorda credincioșilor pentru iertarea păcatelor.
144. Erasmus mai pusese chestia indulgențelor și în altă lucrare a sa intitulată *Manualul ostașului creștin*.
145. Pe sfîntul Bernard îl întîlni o dată un diavol care se lăuda că știe șapte versete din Psaltire, cu care, rostindu-le zilnic, un om își putea asigura mîntuirea sufletului. Omul lui Dumnezeu era curios să afle care sînt acele versete, dar dracul nu voi să-i spună taina. Atunci sfîntul Bernard îl amenință că are să rostească zilnic toată Psaltirea, adică și cele șapte versete. Atunci diavolul socoti că e mai bine să i le spună, ca să nu fie el pricina unei așa de mari cucernicii.
146. În text, *in cruce* *subactus*. Aici e vorba de spînzurătoare. Dacă frînghia de care era suspendat spînzuratul se rupea, înainte ca acesta să fi murit, condamnatul era iertat. Dimpotrivă, cel care, în urma unei bănuieli, era supus la proba atașării pe cruce — de bună seamă fără a fi pironit —, dacă nu putea suporta un anumit timp acest supliciu, ci cădea de pe cruce, era socotit ca vinovat și osîndit (vezi Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, la cuvîntul *Crux*).
147. *Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omneis fatuorum evolvere formas, Omnes stultitiae percurrere nomina possim* (Vergiliu, *Eneida*, VI. 625).
148. Sau *Artus*.
149. Vezi nota 150 (Cf. Juvenal, *Satire*, VI).
150. Cf. Juvenal, *Satire*, VI.
151. *Hermogene* — celebru cîntăreț pomenit de Horațiu (*Satire*, I, 2, 3).
152. Seneca — celebru filozof stoic și scriitor, preceptorul lui Neron.
153. E vorba de locuitorii Romei.
154. *Magie* — practică mistică în care rostirea unor formule și efectuarea anumitor gesturi ar asigura ajutorul forțelor supranaturale.
155. E vorba de epistola către Lollius, I, 18, 6.

156. *Academia* — școală filozofică idealistă întemeiată de Platon în grădinile lui Academos. În forma ei de mai târziu, această școală se va concretiza printr-o formă de scepticism numită probabilism.
157. E vorba de opera fundamentală a lui Platon numită *Republica*, c. VII.
158. Vezi nota 6.
159. Cf. Horațiu, *Epistole*, I, 15, 19.
160. Cf. Perseus, *Satire*, II, 11.
161. *Vajovis* — o veche divinitate a infernului la romani.
162. În templul zeiței Diana din Taurida — Crimeea de azi — se aduceau jertfe omenești.
163. *Menip* — filozof cinic pe care-l întâlnim în dialogul *Icaromenip* al lui Lucian din Samosata.
164. E vorba de ramura de aur pe care Eneas, eroul Eneidei, trebuia s-o ducă zeiței Proserpina din Infern, ca să poată ajunge acolo (v. *Eneida*, VI, 137, următoarele).
165. Epigrama aceasta — ἔντε ἕνῃ, πέντε πτώσεις καὶ πέντε κατάρσας — scrisă de poetul Palladas (sec. VII e.n.) se referă la primele cinci versuri din *Iliada* și ironizează pe gramatici și pe comentatorii diverselor scrieri.
166. E vorba de fabula lui Esop în care ni se înfățișează un măgar îmbrăcat în piele de leu.
167. *Palaeomon* — gramatic ce a trăit sub împărații Tiberiu și Claudiu.
168. *Donat* — vestit gramatic din sec. IV. al erei noastre, preceptorul Sf. Ieronim. Lucrările lui au fost tipărite printre primele.
169. Care nu ne e cunoscut.
170. În textul lat. *manticulator* = boar.
171. *Aldus* — numele unui celebru tipograf din Veneția, contemporan cu autorul acestei scrieri, și de la care a rămas denumirea de litere aldine.
172. *Quintilian* (sec. I e.n.) — retor, autor al celebrului tratat *Despre arta oratorică*.
173. Cf. Quintilian, *Institutia oratoriae*, V, cap. 6.
174. Despre Lelius vorbește Cicero în lucrarea sa *De Oratore*, II, 6.
175. Numele, prenumele și porecla, cu o înfățișare latinească sau grecească.
176. *Alceu* — mare poet liric grec din sec. VI î.e.n.
177. *Calimah* — poet alexandrin din veacul IV î.e.n.
178. *Scinditur incertum studia in contraria vulgus*, (Vergiliu, *Eneida*, II, 93).
179. *Dodona* — localitate din vechiul Epir, cu un celebru oracol. Un lighean de aramă sluja la darea oracolelor.

180. Termeni întrebuințați în școlile filozofice din evul mediu.
181. *Odi profanum vulgum et arceo* — cuvintele cu care începea o odă din Horațiu (*Ode*, III, 1, 1).
182. Locuitorii orașului Camarina au voit să sece mlaștina, dar oracolul i-a sfătuit să nu facă acest lucru. Ei n-au ascultat, au secat balta și, izbucnind un război cu vecinii, aceștia au năvălit chiar prin uscatul făcut prin secarea bălții.
183. În grecește, ἀνάγκη (cf. Aristofan, *Lisistrate*, v. 63).
184. Cu ajutorul acestor plase, Vulcan, zeul faurilor, a prins în flagrant delict pe soția sa cu zeul Marte (Homer, *Odissea*, VII).
185. Aici cuvîntul accident are, ca în terminologia aristotelică, de unde e împrumutat, sensul de *însușire*. Întrebarea e: Poate să subsiste o însușire, un atribut, fără subiectul, substratul sau materia de care e legat?
186. *Realistii* priveau noțiunile generale (*universalialia*) ca entități anterioare creației lucrurilor individuale. În felul acesta, realștii se situau pe poziția idealistă a lui Platon.
187. *Nominalistii* vedeau în noțiunile generale doar produsul unor abstracții făcute de mintea omului. Aspectul materialist al nominalismului constă în faptul că recunoștea că obiectul este factor prim, iar noțiunea factor secund.
188. *Tomști* — nume dat discipolilor lui Toma de Aquino, reprezentantul de frunte al scolasticii în veacul XIII.
189. *Albertști* — nume dat discipolilor lui Albert, supranumit cel Mare, teolog renumit tot din veacul XIII.
190. *Occamiști* — nume dat după Wilhelm de Occam, teolog englez din veacul XIV, mare apărător al nominalismului.
191. *Duns Scotus* — teolog și filozof scolastic din veacul XIII, reprezentant al nominalismului englez.
192. E vorba de Epistola către evrei, XI, 1.
193. E vorba de cele patru cauze descoperite și formulate de Aristotel: materială, formală, motrice sau eficientă și finală.
194. Evanghelia lui Ioan, IV, 24.
195. În a doua Epistolă către Timotei, VI, 23.
196. Epistola I, către același, VI, 20.
197. Tot acolo, VI, 24.
198. Chrysip — vestit filozof stoic grec (280—206 î.e.n.), renumit pentru ascuțimea sa dialectică.
199. Articol.
200. Erasmus ia în rîs disputele gramaticale triviale ale bachelareilor din Oxford.
201. *Τετραγράμματος*, adică numele lui Iehova care în ebraică e înfățișat prin patru litere (יהוה).

202. Monah (μοναχός) înseamnă — pe grecește — omul ce trăiește singuratic, adică duce o viață de pustnic. Dar de ei, spune Erasmus, te izbești peste tot.
203. *Veșmîntul de capră* îl purtau de obicei soldații și marinarii.
204. *Stofă mileziană*, pe care o purtau bogătașii și oamenii cu pretenții de eleganță.
205. *Cordelierii* — nume dat în Franța, înainte de revoluția burgheză, călugărilor franciscani.
206. *Coletani* — adepții sfintei Coletta (1380—1446).
207. *Minorii* — nume colectiv dat franciscanilor.
208. *Minimi* — ordin religios întemeiat de Francisc din Paula, în 1436, mai târziu contopiți cu franciscanii.
209. *Bulliști* — ramură a franciscanilor.
210. *Benedictini* — ordin religios fundat în 529 de sf. Benoît. Prima lor mănăstire a fost lângă Monte Cassino, aproape de Napoli.
211. *Bernardini* (Cistercieni) — ordin religios care a luat numele după mănăstirea Citeaux (*Cisticercium*) de lângă Dijon și a fost întemeiat de abatele Robert în 1098.
212. *Brigitini* — ordin călugăresc numit astfel după Brigitte, o sfință suedeză. Ordinul a fost întemeiat în 1348.
213. *Augustiniani* — ordin de călugări cerșetori înființat în sec. XI.
214. *Wilhelmiți* — o ramură din ordinul benedictinilor, de care se despărțiră în 1030.
215. *Iacobiți* — ordin întemeiat în 1215 la Tuluza de către Dominicus de Guzman. Ei se mai numeau și dominicani și predicatori.
216. *Abraxieni* — adepții unei secte religioase întemeiate de Vasilide, gnostic din Egipt (sec. II e.n.) care dădea divinității supreme numele de *Abraxis*.
217. *Quorsum haec tam putida tendunt* (Cf. Horațiu, *Satire*, II, 7).
218. E vorba de cuvîntul german *Sünde*. De altfel, etimologia e fantezistă.
219. *Niobe*, după mitologie, a fost preschimbată într-o stană de piatră.
220. Vezi Horațiu, *Satire*, I, 8.
221. *Quo nunc se proripit ille?* (Vergiliu, *Ecloga* III, 11).
222. Unde trebuia să vină partea din discurs numită narațiune, adică expunerea faptelor.
223. Proverbul din text luat din Lucinus, spune: Οὐτε γῆς, οὐτε οὐρανοῦ ἀπτομένην (n-are a face, nici cu pămîntul și nici cu cerul).
224. *Oglinda istoriei* (*Speculum historiae*) — rezumat al istoriei universale din secolul XIII.

225. *Faptele romanilor (Gesta Romanorum)* — o compilație englezească din secolul XIII.
226. Metoda zisă *tropologică* caută învățăminte morale în Biblie, iar metoda *anagogică*, lecții privitoare la destinul omului și la viața viitoare.
227. *Himera* — monstru fabulos: jumătate leu, jumătate capră, avînd drept coadă un șarpe.
228. *Humano capiti*, (Horățiu, *Arta poetica*, I).
229. *Stirigoaie* — planta numită la antici „ellebor“ și despre care se credea că vindecă nebunia.
230. *Antonie* — celebru pustnic din Tebaida Egiptului, care a trăit între anii 251—356 e.n.
231. *Feacieni* — numele unui popor legendar, al căror rege a primit foarte bine pe Ulise. De ei se vorbește pe larg în *Odiseea* lui Omer (cărțile VII și VIII).
232. *Penelopa* — virtuoasa soție a lui Ulise, care a știut rezista pețitorilor ce doreau mîna ei, încredințați că Ulise pierise.
233. *Sponsi Penelopae, nebulones Alcinoique* (cf. Horățiu, *Epistole* I, 2, 27).
234. La antici și *Ecoul* era o divinitate. Așa se numise o nimfă, care, fiindcă nemulțumise pe Jupiter, fusese preschimbată într-o stîncă osîndită să repete ultimele cuvinte ale aceluia care-i vorbea.
235. Pretențioase, mărețe.
236. Ἐπικροπος. În limba greacă episcop înseamnă: cel însărcinat să vegheze asupra altora (cf. Homer, *Iliada*, X, 515, XVI, 135 și *Odiseea* VIII, 285).
237. Vezi prima Epistolă a apostolului Pavel către Corintieni, XII.
238. *Catîrgii (mulotribae)* — cei însărcinați cu conducerea și paza catîrilor.
239. *Interdict* — blestem aruncat de papa asupra unui oraș sau ținut.
240. Cei excomunicați, adică afurisiții de biserică, erau pictați și expuși la Roma, ca poporul să-i urgisească.
241. Evanghelia de la Matei, XIX, 27.
242. Aluzie la Iuliu II, sîngerosul papă din vremea lui Erasmus.
243. *Cartusieni* — numele unui ordin călugăresc.
244. *Ramnusia* — zeița răzbunării la greci.
245. *Timoteu* — general atenian din veacul al IV î.e.n., vestit pentru norocul său în războaie.
246. Γλαῦξ ἰπταται; zborul bufniței, după credința vechilor greci, prevestea biruință.
247. În text ἐν τετραῖσι ἑνενηθῆντες (în ultimul pătrar al lunii) cînd s-a născut și Hercule care a avut să sufere atîtea persecuții din partea Junonei, soția lui Jupiter.

248. *Equum habet Seianum*. Sejanus a fost sftenicul împăratului roman Tiberiu. El cumpărăse un cal care adusese nenorocire asupra tuturor proprietarilor săi. Sejanus a avut aceeași soartă, căci a căzut în dizgrația împăratului și a fost ucis.
249. *Aurul din Toloza (aurum Tolosanum)* adusese nenorocire consulului Servilius Caepio, care-l furase dintr-un templu tolozan.
250. E vorba de *Adagia*, o colecție impozantă de proverbe și dictoane, uzitate în lumea greco-romană.
251. $\pi\alpha\varsigma \acute{\epsilon}\lambda\theta\epsilon\phi\theta\omega \kappa\acute{\iota}\beta\omicron\varsigma$ Aluzie la cuvintele spuse de Cezar, când a trecut Rubiconul, îndreptându-se cu oastea asupra Romei.
252. *Stultitiam simulare loco, sapientia summa est* (cf. Cicero, *Brutus*, XIV).
253. *Miscere stultitiam consiliis*, (Horățiu, *Ode*, IV, 12, 27).
254. *Dulce est desipere in loco* (ibid., 28).
255. *Delirus inersque videri, quam sapere et ringni* (Horățiu, *Epistole*, II, 2, 127).
256. *Stultorum plena sunt omnia* (Cicero, *Scrisori către prieteni*, IX, 22).
257. Aluzie la o epigramă ce începea cu cuvintele: *Rusticus indocte*.
258. E vorba de dialogul lui Lucian din Samosata, intitulat *Visul sau Cocoșul*.
259. *Stultorum infinitus est numerus* (Eclesiastul, I, 15).
260. *Stultus factus est omnis homo a sapientia sua* (Ieremia, X, 14).
261. *Ne gloriatur homo in sapientia sua* (ibid. IX, 23).
262. *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eclesiastul, I, 2).
263. Vezi nota 256.
264. *Stultus mutatur ut luna, sapiens permanet ut sol* (Eclesiastul).
265. *Stultitia gaudium stulto* (Proverbe, XI, 21, 15).
266. *Qui apponit scientiam, apponit dolorem; et in multo sensu multa indignatio* (Eclesiastul, I, 18).
267. *Cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia* (ibid., VII, 4).
268. *Dedique cor meum, ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam* (ibid., I, 17).
269. $\tau\eta\nu \acute{\epsilon}\pi\iota \theta\upsilon\rho\alpha\iota\varsigma \iota\delta\rho\iota\alpha\nu$ (Aristotel, *Retorica*, I, 6).
270. *Melior est homo, qui abscondit stultitiam suam, quam homo, qui abscondit sapientiam suam* (ibid., XX).
271. *Sed et in via stultus ambulans, quam ipse insipiens sit, omneis stultos existimat.* (Eclesiastul, X, 3).
272. *Stultissimus sum virorum* (Proverbe, XXX, 2).

273. *Ut insipiens, dico: plus ego* (Epistola II către corintieni, XI, 23).
274. E vorba de limbile greacă, latină, ebraică.
275. *Neque quisdem illorum Graeculus istos pluris facit, quom graculus*. Joc de cuvinte între: *Graeculus* (grecotei) și *graculus* (gaiță).
276. E vorba de Nicolaus din Lyra, în Normandia, poreclit *doctor planus et utilis*.
277. Greaca, latina, ebraica, chaldeana și dalmata.
278. *Ignoto Deo* (Sf. Ieronim, *Adnotații la Faptele apostolilor* XVII, 23).
279. "Ὄνος πρὸς λύραν (Ce are a face măgarul cu lira?) Aluzie la Nicolaus din Lyra.
280. *Habacuc* — unul din profeții cuprinși în Vechiul Testament. *Turbabuntur pelles terrae Madian* (*Habacuc*, III, 7).
281. *Haereticum hominem post unam et alteram correptionem devita* (Epistola lui Pavel către Tit).
282. Joc de cuvinte între *devita* și *de vita* (tollendum).
283. שְׂרָעָה (cf. Ieremia, XXVII, 9; Deuteronom, XVIII, 10; Maleahi, III, 5).
284. *Didymos* supranumit *Halkenteros* (cel cu măruntaie de aramă), un gramatic din timpul lui Augustus, despre care se spunea că a scris mii de lucrări.
285. *Nos stulti propter Christum* (Epistola I către corintieni, IV, 10).
286. *Qui videtur esse sapiens inter vos, stultus fiat, ut sit sapiens* (Ibidem, III, 18).
287. *Quod stultum est, Dei sapientius est hominibus* (Ibidem, I, 25).
288. *Tu scis insipientiam meam?* (Psalmi, LXIX, 6).
289. *Quae stulta sunt mundi, elegit Deus* (Epistola I către corintieni, I, 27).
290. *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* (Epistola I către corintieni, I, 19 cf. și Ion, V, 12, 13; Isaia, XXIX, 14; Ieremia, VIII, 19).
291. Evanghelia de la Matei XXI, 5. În grecește e cuvântul *νηστίας* (pruncilor).
292. *Vae vobis, scribae et Pharisei* (Ibidem, XXIII).
293. *προβάτων ἦθος* (Aristotel, *Istoria animalelor*, IX, 3).
294. *Ecce agnus Dei* (Evanghelia de la Ioan, I, 29).
295. Epistola I către corintieni, VIII.
296. *Obsecro Domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quo stulte commisimus* (Numeri, XII, 11).
297. *Apparet enim quod stulte egerim* (*Samuel*, cartea I, XXVI, 21).

298. *Sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egimus* (Ibid., XXIV).
299. *Delicta iuventutis meae, et ignorantias meas ne memineris* (Psalmi, XXV, 7).
300. Platon, *Fedru*, 80, E.
301. Aristotel, *Republica*, VII.
302. Frază obscură și în original.
303. Cum se zice că i s-a întîmplat sfîntului Bernard.
304. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae preparavit Deus dili gentibus se* (Isaia, LXIV, 4).
305. Πολλάκι τοι καί μωρός ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν (cf. Aulus Gellius: Πολλάκι καὶ κηπουρός ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν)
306. Μισῶ μνάμονα συμπὸ (vezi Martial, *Epigrame*, I, 28).

EXPLICAȚIA ILUSTRĂȚILOR*

	Pagina
Prostia vorbind în fața publicului	6
Înțeleptul mergînd pe spinii ce înfățișează suferințele acestei lumi	7
Înfățișarea mă dă de gol	9
Regele Midas cu urechile sale de măgar	10
Capra Amalthea alăptînd pe Jupiter	12
Stoicul cel bărbos caută favorurile unei tinere fete	14
Iubim copiii	16
Nerozii mei grăsuți și rotofei	19
Bacus în vie	21
Polifem țopăie împreună cu Pan și un satir	22
Plăcerile dragostei	25
Soțul încornorat	28
Prostul admirîndu-se în oglindă	30
Marcus Aurelius și fiul său, viitorul împărat Commodus	33
Fabula lui Sertorius despre perii smulși din coada calului	35
Colosul ce se numește popor	36
Regele cel stăpînit de viții	38
Crai bătrîn	43
Bătrînă „în călduri“	44
Medicul punînd diagnostic unui coș	48
Prostul vesel	51
Împăratul Maximilian și măscăriciul său	52

* Desenele din ediția de față au fost executate în cea mai mare parte de Hans Holbein pe marginea unui exemplar ce se află astăzi la Muzeul din Basel și care aparținuse inițial eruditului Oswald Geisshüsler (Myconius), prieten cu Erasmus.

	Pagina
Femeie amuzându-se cu un prost	53
Plăcerile vînatului	57
Jocul de zaruri	59
Prostul rugîndu-se Sf. Cristofor	60
Sf. Bernard și diavolul	62
Un tînăr nobil îngîmfat	64
Un prost își admiră chipul făurit de el	65
Religia mahomedană și cea mozaică	66
Doi catri se scarpină unul pe altul	68
Pictorul Apelles pictînd de pe scăunașul său pe Venus Anadyomene	69
Jupiter pedepsind discordia înainte de a o alunga din Olimp	71
Femei pioase aprinzînd lumînări Sf. Fecioare	72
Trîndavul	74
Pelerinul	75
Tiranul unei școli în acțiune	78
Poetul	80
Omul de legi	83
Filozoful	84
Matematicianul-astrolog	84
Teologul	85
Plasa lui Vulcan	86
Hristos binecuvîntînd	88
Penelopa țesînd, simbol al scolasticii	89
Teologia în chip de Atlas, ținînd pe umeri biserica	91
Zeița Minerva născîndu-se din capul lui Jupiter	93
Călugăr cu psaltirea	94
Călugăr cerșetor	95
Călugăr îmbrățișînd o fată, dar ferindu-se să se atingă de bani	96
Călugăr burduhănos	97
Eneas și Cerberul	98
Apolo ucizînd copiii Niobei	99
Himera	100
Măgarul în fața harfei	102
Suveranul	103
Curteanul	106

	Pagina
Episcopul	107
Cardinalul	108
Papa (Leon X)	109
Rugul ereticilor	111
Preot și soldat	113
Zeița Fortuna își deșartă cornul în mîinile unui prost	114
Erasmus lucrînd la masa sa	115
Unul care se fălește cu bijuteriile sale	116
Porcul grăsun din turma lui Epicur	117
Prostia încercînd să absoarbă sufletul lui Duns Scotus	118
Profetul Ieremia	119
Solomon în veșmintele sale regești	120
Un prost dă sfaturi lui Nicolaus de Lyra	121
Un teolog cîntînd la orga de mîină (lyră)	122
Un apostol în felul lui Nicolaus de Lyra (Iuliu II) înarmat cu lance, sabie, arbaletă și bombardă	125
Dezbateri asupra ereticilor	127
Cezar nu poate să sufere pe Brutus, pe cînd de bețivul de Antoniu nu se teme de loc	129
Sf. Ioan Botezătorul și mielul său	130
Jehova, Adam și pomul cunoașterii binelui și răului	131
David rugîndu-se mărturisește prostia sa	132
Primii creștini își împărțeau avuția	135
Evlavioșii disprețuiesc banii și fug de ei ca de ceva murdar	136
Sf. Bernard, cugetînd la cele sfinte, își potolește setea cu untdelemn	137
Sf. Ieronim în extaz	138
Prostia coboară de la tribună	140

CUPRINSUL

	Pagina
Viața și opera lui Erasmus	VII
Erasmus din Rotterdam, lui Thomas Morus, prietenul său	1
ELOGIUL NEBUNIEI SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA	
PROSTIEI	5
Hazul proștilor	5
Rostul cuvîntării	6
Lauda de sine	6
Oratorii sînt luați în rîs	8
Prostia n-are nevoie să se ascundă	8
Emfaza oratorilor	9
Numele și familia Prostiei	10
Locul de baștină al Prostiei	11
Soațele Prostiei	12
Zeița Prostia	13
Prostia, cauza perpetuării speciei omenești	13
Prostia face viața lesnicioasă	15
Prostia vîrstelor	16
Prostia, zeiță atotputernică, dă oamenilor tinerețe veșnică	18
Prostia e de folos și zeilor	20
Prostia se află în firea oamenilor	23
Prostia femeiască	24
Prostia înveselește ospetele	25
Prietenie fără prostie nu-i cu putință	26
Fără Prostie căsătoria e nefericită	28
Fără Prostie conviețuirea nu-i durabilă	29

Nu poate iubi pe altul cel care se urăște pe sine . . .	29
Războiul e produs și el tot de Prostie	31
Înțelepții nu sînt de nici un folos, ba chiar dăunează țării	32
Înțelepții nu sînt buni la nimic	34
Prostia a fundat statul	35
Și tot Prostia îl face să dăinuiască	36
Prostia a născocit artele	37
Proștii sînt la drept vorbind cei mai cuminiți	37
Pe culmile înțelepciunii nu se ajunge decît prin Prostie .	40
Singură Prostia e povățuitoare a oamenilor în necazurile vieții	42
Învățătura e lipsită de folos și aducătoare de pagubă . .	45
Artele cele mai prețuite sînt tocmai cele care au mai puțin de-a face cu înțelepciunea	47
Dintre celelalte viețuitoare cele mai fericite sînt tocmai cele care nu sînt supuse nici unei instruirii	48
Proștii sînt dintre toți cei mai fericiți	49
Capetelor încoronate le plac mai mult proștii decît înțelepții	52
Ferice de cei proști și vai de înțelepți	53
Ceva despre stoici și cele două feluri de sminteală . . .	54
Felul cel mai plăcut de sminteală	56
Credința prostească	60
Darurile făcute bisericii, dovada cea mai bună a Prostiei	62
Alte chipuri ale Prostiei	64
Iubirea de sine și prostia fiecărui popor	66
Lingușirea, leac bun la toate	67
Iluzia poate fi adesea prilej de fericire	68
Prostia îi scapă pe oameni de griji și-i face fericiți . . .	70
Prostia, zeița cea mai venerată	71
Prostia e prezentă în viața de toate zilele a omului . .	73
Proștii cu carte și anume gramaticii	77
Ceva despre proștii poeți, retori și scriitorai	79
Oamenii de legi și dialecticienii proști	82
Proștii filozofi și matematicieni	83
Proștii teologi	85
Nerozia și beatitudinea călugărilor	93
Prostia principilor	103

	Pagina
Nerozia curtenilor	105
Episcopi proști	107
Cardinali proști	107
Papi proști	109
Ceva despre episcopii germani	112
Soarta îi favorizează pe cei proști	114
Prostia lăudată de diferiți autori	117
Și acum ceva din Scriptură	117
Cum tălmăcesc teologii Scriptura	123
Prostia lăudată iarăși de Scriptură	127
Religia creștină ține casă bună cu Prostia	133
Fericirea supremă e ea însăși o sminteală	138
Epilog	143
<i>Note explicative</i>	147
<i>Explicația ilustrațiilor</i>	165

Redactor: J. Verdeş
Tehnoredactor: Nasta Mircea. Corector: Gh. Argint

Dat la cules: 14. 01. 1958. Bun de tipar: 8. 06. 1959. Tiraaj: 2000 + 70 legat, 4000 + 90 broşat. Hirtie: semivelină sat. 65 g. Format: 16/54×84. Coli editoriale: 9,22. Coli de tipar: 12,50. A.: 04043/1957. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare: 1 „15”: 8. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare: 1 : 8.

Tiparul executat sub comanda nr. 4431 la Întreprinderea Poligrafică Oradea, str. Moscovei 5, 6—8.

2/3

76
1

10/4

AIN

Prețul lei 4,80